Život i običaji naroda srpskoga

ЖИВОТ И ОБИЧАЈИ НАРОДА СРПСКОГА.

ОПИСАО ИХ И ЗА ШТАМПУ

ПРИУГОТОВИО

Vuk Stefanović Karadžić

ВУК СТЕФ. КАРАЏИЋ.

Трошком народнијех прилога.

У БЕЧУ

У накладн Ане удове В. С. Караџића.

1867.

У штампарији Л. Соммера.

МЈЕСТО ПРЕДГОВОРА.

Рукопис ове књиге нашао се послије смрти **ВУКОВЕ** замотан у хартији на којој је он својом руком написао ове ријечи: „*Живот и обичаји народа Српскога, прилично у ред намјештени, само још има гдјешто да се дода и поправи.*“ Из тога се види, да би ова књига да је њу **ВУК** којом срећом сам још за живота свога наштампао, много потпунија и савршенија изишла, али *Одбор* за издавање **ВУКОВИЈЕХ** дјела, одговарајући своме задатку, волио је наштампати је без икакве промјене вјерно онако како се нашла, као што је то и у књижевноме огласу казато, па зато није могао ни оне натписе изоставити

који се нашли у рукопису на празним листовима, надајући се, да ће свакоме ко умије да цијени **ВУКОВА** дјела милије бити што је ова књига и тако изишла на свијет, него никако, или да је њу ко којечиме испунио и тиме може бити — нагрдио.

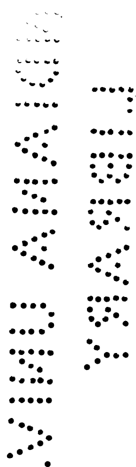

Гдје је што у овој књизи.

I. Обичаји о различнијем правницима.

II. Обичаји о најзнатнијим људскијем догађајима.

III. Вјеровање ствари којијех нема.

IV. Постање гдјекојијех ствари.

V. Јунаци и коњи њихови.

VI. Живот.

VII. Игре.

VIII. Закон или вјера.

Додатак.

I.

ОБИЧАЈИ О РАЗЛИЧНИЈЕМ ПРАЗНИЦИМА.

ВАРИН ДАН.

Ако узмемо да у нас народна година настаје с јесени, пошто се љетина сабере, као и црквена што настаје 1. Септемврија, онда се може рећи да је Варин дан први дан од године о коме се почиње врачати.

У очи Варина дне у вече метне се у лонац или у котао свакога жита и варива те се скува заједно, и ово се зове *варица*, а гдјешто и *вара*. Варица се у вече остави код ватре те ври па се у јутру гледа с које је стране наврела, те на оној страни сију жита оне године, јер кажу да ће онамо најбоље родити. У Боци наставе варицу по вечери само да се мало стлачи, па у јутру (на Варин дан) гледају каква је одозго: ако нађу по њој гуке и брегове онда веле да слути на добру годину и на богаство; ако ли буду путови и пукотине, онда веле да слути на смрт и на гробове. У Боци варицу носе и на воду не говорећи пишта путем и њоме поспају воду говорећи: „Добро јутро, ладна водо! ми тебе варице, а ти нама водице и јарице, јањице и мушке главице и сваке срећице!“ Вративши се с воде поспу њоме по кући говорећи:

„Оволико људи, волова, бродова, коња, улишта, пила, коша да се плоди плод и род!“ По том иду те посипљу њоме уљанике говорећи: „Урочници и урочнице низ улицу; — ненавидници и ненавиднице низ улицу; — бјегунци и бјегунице низ улицу; — море и вјештице низ улицу, а моје челе пут истока уз улицу. Ни на мору моста, ни на псу рога, ни на длану длака, ни на моје челе урока!“ Онамо вару мећу у со и дају стоци, а гдјекоји мажу њоме и воловима вратове да им се не набија оруђи. Кад се варица вари, дјеца пјевају:

Вара, вари варице,
Да се рађу јарице
И бијеле јагњице
И ђетићи и јунчићи.

Варица се једе хладна и чак други и трећи дан, за то се пјева:

Варварица вари,
А Савица лади,
Николица куса.

Од Варина дне кажу дјеци да се већ може пјевати Божићу, и овако почињу:

Поручује Варица Божићу:
Пошљи мене од прасца ножицу,
Да зачиним варицу шеницу.

ОЦИ, МАТЕРИЦЕ И МЛАДИЈЕНЦИ.

Недјеља пред Божић (била уочи Божића или прије њега на шест дана) зове се *оци* а недјеља пред оце зове се *материце*. За оце се мисли као да су красно име свију људи који су се оци назвали, зато

је обичај да их уочи отаца или на оце у јутру младеж и мушка и женска а и жене вежу за ноге: мала дјеца гдјекоје вежу за ноге без шале а остали донесу пред њих само какву узицу по варошима пантљику или гајтан или даду јабуку у накрст свезану пантљиком, па се већ зна шта то значи и ваља да се одкупљују: дјеци се да по која пара или други какав новац, другима што друго, а сви кућани ваља да се часте и у вече и сјутра дан лијепијем јелом и пићем. Какогод што су оци за људе тако су материце за жене које су дјецу имале; оне се у мале дјеце откупљују орасима, сухијем шљивама и јабукама а у осталијех кућана лијепом части као и људи. Овдје се могу споменути и *младијенци* који падају четврти дан по Божићу (29. Декемврија). На овај дан у Рисну рано у јутру бију дјецу каквом гранчицом шале ради, говорећи: „Пушти зло, узми добро!". А дјеца опет између себе бију се вазда говорећи тако једно другоме.

БОЖИЋ.

Боље је *Божић* кужан него јужан; јужну *Божићу* и пријатељском колачу не ваља се радовати. Уочи Божића, пошто се бадњаци унесу у кућу и наложе на ватру, узме домаћица сламе и квочући (а за њом дјеца пијучући) простре по соби, или по кући, ако нема собе. По том узму неколика ораха и баце по слами. Послије вечере пјевају и веселе се. Кад у јутру устану, најприје отиде једно те донесе воде, али понесе жита те поспе воду (као полази је) кад к њој дође. Том водом умијесе чесницу и налију

ручак те приставе. *) Кад се поодјутри, пошто намире стоку, онда сједу за ручак. Али прије него сједу за ручак, избаце по неколике пушке (тако и у јутру рано кад устану), па се онда скупе сви око софре те се моле Богу (држећи свако по једну воштану свијећу у руци) и *мирбожају се*, т. ј. изљубе се сви редом говорећи: „Мир Божји! Ристос се роди, ва истину роди, поклањамо се Ристу и Ристову рожанству.“ Потом домаћин покупи све оне свијеће у једну руковет и усади у жито, које стоји на софри у каквој карлици или у чанку (свакојако жито помијешано заједно: у том житу стоје и колачи којекакви), те ондје мало погоре, па их угасе онијем житом. Оно жито дају послије жене кокошима да носе јаја. Кад почну ручати, неки најприје окусе сира, неки печенице, а неки (као по Сријему и по Бачкој) прије свега срчу *вареник*, али ракије многи не пију први дан због врућице. Око пола ручка устану у славу и ломе колач какогод и о крсном имену, само што нема кољива. На Божић се обичноруча с вреће (простре се празна врећа мјесто чаршава или по чаршаву), и софра се не диже (нити се кућа чисти) за три дана. Први дан Божића нико никоме не иде у кућу, осим *полажајника.* О Божићу се опити и побљувати није никакове срамоте. („Ако сам се опила, Божић ми је дошао“). Од сламе, с ко-

---

*) Као што се у нас мијеси чесница, тако у Кастелима кршћани (који су управо чакавци, али се све више и више србе, мијешајући се различнијех послова ради с људима са села) мијесе браварицу, која се тако зато зове што су по њој начињени различни брави (н. п. овце, волови и т. д.) а дијете у колијевци.

јом се на бадњи дан квоче и пијуче, остави домаћица по нешто, па кад насађује кокоши, под сваку метне по мало. Оно уже у којему се слама донесе, не раздријеши се, него се само распусти, па се на Божић у јутру пред кућом баци по њему жита, те кокоши зобљу, а домаћица рекне: „Како ми у скупу зобале, тако ми у скупу и носиле!" На некијем мјестима (као по Босни и по Херцеговини) *сјачу* на Божић, т. ј. домаћин рано у јутру виче: „*Боже и Божићу нашему* или *нашој* (по имену свијем укућанима! редом)" Приповиједају да је отишао некакав Србин свом бегу у Скочић (ниже Зворника) да ишће шенице за чесницу, а бег му казао: „Даћу ти шенице, али ако ћеш једанпут и мени *сјакнути*." Србин казао да хоће, па узео шеницу и *сјакнуо* му на Божић: „*Сјај Боже и Божићу и нашему бегу на Скочићу!*" У Рисну се у цркви послије јутрење љубе на Божић у јутру сви један с другијем, и тако се онда помире многи који су дуго времена били у завади. Који се у цркви не изљубе, они се љубе послије пред црквом. Ко има коња, на Божић послије ручка ваља да га пројаше. У Бачкој момчад посједају на коње па по пољу вијају *Божић*. Гдјекоји кажу да се на Божић не могу вериге угријати. У Грбљу гледају на Божић с које ће им стране пињата наврети, па коме наври од истока, онај се нада срећи оне године. У Боци многи људи пред Божић начине сламницу те с ње као с трпезе једу од бадњега дне до малога Божића. У Дубровнику мијесе за Божић колаче као мјесец, који се о Божићу дају служитељима и кад ко донесе што са села; оваkови се колач зове *лук*. Од божитње сламе гдјекоји носе на њиве да би боље родиле. Гдјекоји ударају ро-

гом од божитњега пецива воћку нероткињу по жилама говорећи: „Ја тебе рогом, а ти мене родом!“ Гдјекоји опет узму на Божић сјекиру и замахну као да посијеку воћку нероткињу, а други му ко рече: „Не сијеци, родиће“, и кад се то учини трипута засопце, кажу да ће воћка послије родити. Пепелом с чеснице посипају свилене бубе, да их буде доста као и прашака у пепелу. Гдјекоји угљеном од бадњака мажу губаве смокве. До малог Божића говори се, кад се двојица срету на путу или кад који ком дође у кућу: „*Ристос се роди*“ (мјесто *добро јутро*, *помоз' Бог* и *добар вече*), и одговара се: „*Ва истину роди*“; тако и кад се пије мјесто *спасуј се* и *на здравље*.

КОЛЕДА.

Од прије су ишла момчад уочи Божића од куће до куће те пјевала пјесме *од коледе*, у којима се уза сваку врсту припијева: *коледо!* Неколико овакијех пјесама наштампано је у првој књизи Српскијех народнијех пјесама **1841.**, а опомињем се да сам још у дјетињству слушао у овакој једној пјесми како желе да им краве буду млијечне, да намузу пун кабао млијека:

Да окупам, *коледо!*
Малог Бога, *коледо!*
И Божића, *коледо!*

Момчад она што играју и пјевају зову се *коледјани*. Овај се обичај међу људима нашега закона готово са свијем изгубио, али у кршћана још траје. *Читава коледа*, рече се и сад кад иде много људи заједно.

Кад се пред кућу долази.

Отворите врата,
Врата су ви златна.
Шиком шикосана,
Перјем искићена,
Перјем и ковиљем,
Смиљем и босиљем.

Пјесма домаћину.

Домаћине господине, коледо!
Пловка шета по полати,
Није плевка, мила снаја
Свекра буди: „Дигни ми се,
Мили свекре, ето теби
Добри гости, чим ћемо их
Даривати?“ Ал' говори
Мили свекар: „Ето, снајо,
Ето чоја нерезана,
Ето блага небројена,
Ето коња нејахана,
Даруј ти њи чим ти драго.“

Пјесма домаћину од боље руке.

Војевао бели Виде, коледо!
Три године с клети Турци
А четири с црни Угри.
Каде Виде с војске дође,
Седе Виде да вечера.
Стаде громот, стаде тропот
Око двора Видојева.
Ал' говори бели Виде:

„Изиђ', љубо, те погледај,
„Шта је громот, шта је тропот
„Око двора Видојева."
Кад изиђе верна љуба,
Коњи му се копитају,
Радују се господару,
Да је скоро с војске дош'о:
И голуби с крилма бију,
Радују се господару,
Да је скоро с војске дош'о.

Пјесма домаћину.

Домаћине господине, коледо!
Застасмо те за трпезом;
На трпези златна чаша,
Златна чаша и погача,
Окрој нама крај ибришим,
Да шибамо вране коње,
Нам су пути надалеко,
Даљни пути каловити. --
Ми дођосмо, глас донесмо,
Трмке ти се изројиле,
Сверојаци ка' облаци,
Краве ти се истелиле,
Све волови виторози,
Ми дођосмо, глас донесмо,
Овце ти се изјагњиле,
Све овчице калушице.

Пјесма домаћици.

Домаћице госпођице, коледо!
Лепо си се опасала

Чистом свилом по кошуљи,
Ибришимом по авдији;
Ако оћеш и боље ћеш.
Слава и час да је на час
Госпоћици.

Пјесма дјевојци.

Ој дјевојко бледолико, коледо!
Што си тако бледолика?
Јел' си сунцу дворе мела,
Јел' мјесецу коњ' седлала? —
Нисам сунцу дворе мела,
Ни мјесецу коњ' седлала,
Тек стојала те гледала,
Де се виле с громом биле,
Виле грома надољеше,
Сестре брата надиграше.
Слава и част и т. д.

Пјесма опет дјевојци.

Девојчице каичице, коледо!
Теб' се чини да т' не видим,
Ја ти видо дуге косе,
Дуге косе до појаса,
Свилен гајтан до земљице.
Слава и час да је на час
Девојчици.

Пјесма снаси.

Бубањ бије у потоку, коледо!
Бубањ није у потоку,

Већ снашица соли туче,
Да посоли силно стадо·
Слава и час да је на час
Милој снаји.

Пјесма волу.

Цвили, тужи жероњица, коледо!
Среди ноћи, полуноћи,
Њега пита домаћине:
„Каква ти је невољица,
Те ти цвилиш среди ноћи,
Полуноћи?“ Ал’ говори
Жероњица: „Дуга њива,
Нес’ орана, а широка,
Невлачена.“

Пјесма петлу.

Петловане брзоване, коледо!
„Дај ти мене коњма зоби.“
Ал’ говори петловане:
„Ја мог’ бити одабаша
„На стотину кокошака,
„Да их водам од буњиштá
„До буњишта.“

Пјесма мачку.

Мачак чучи на прекладњу, коледо!
Отегао репетину,
Избучио очетине.
Њега пита домаћине:

„Мар мацане, мацацане,
„Каква ти је невољица
„Те си сетан, невесео?“
А говори мацацане:
„Како нећу сетан бити,
„Сетан бити невесео,
„Кад и мене газдарице
„Потварају да сам њима
„Сир изео; ја им нисам
„Ни видео: саме су га
„Обубале с калуђере
„Под губере а са власи
„Под ораси.“

Пјесма кад се из куће излази.

Устај горе наш војвода, коледо!
Наши пути каловити,
Праовити.

Пјесма кад су колеђани гдјегод при трпези.

Текла вода кроз калину,
Калино,
Калин вилин
Витоперо
Зелено.
Кад је текла де се дела?
Калино,
и т. д.

Попили је трудни коњи,
Калино,
и т. д.
Де су били те су трудни,
Калино,
и т. д.
Били су ми по девојку,
Калино,
и т. д.
Јел' колика та девојка?
Калино,
и т. д.
Јес' деверу до рамена,
Калино,
и т. д.
А са момком равна расла,
Калино,
Калин вилин
Витоперо
Зелено.

Пјесме које се бројнице зову.
Пјесма прва бројница.

Што тај Дунав, Симуне,
Мутан тече, Угрине,
Симуне јело,
Угрине брајко,
Јаворов момак,
Јаворова биљка,
На црквенцу,

На злаћенцу,
Ран' поје. *)

Дал' се њему, Симуне,
Брези ломе, Угрине?

Јел' га вила, Симуне,
Пребродила, Угрине?

Ни га вила, Симуне,
Пребродила, Угрине.

Тек по њему, Симуне,
Пловке плове, Угрине.

Пјесма друга бројница.

Градила, теденом,
Бела вила, ој ладом!
Теденки
Зелен бор,
Арбанаски
Млад јавор,
Бели Виде, миле мој. **)

На тем граду, теденом,
Троја врата, ој ладом!

Која врата, теденом,
У крс златна, ој ладом!

---

*) Ово се припијева уза сваку другу врсту.
**) Ово се уза сваку другу врсту припијева.

На њи вила, теденом,
Сина жени, ој ладом!

Која врата, теденом,
Од запада, ој ладом!

На њи вила, теденом,
Ћер удаје, ој ладом!

Трећа вила, теденом,
У крс златна, ој ладом!

На њи вила, теденом,
Сама поје, ој ладом!

Пјесма трећа бројница.

Ову су ми пјесму двојица и то различито пјевали. Први ми је пјевао овако:

Јелен преплива
Мутну Мораву.
На ле леј леро
На сарај саво
Само вежено. *)

И на јелену
Златни рогови.

На једном сједи
Миља везиља.

На другом сједи
Петре златаре.

*) Ово се припијева уза сваку другу врсту.

Али говори
Петре златаре.

———

Тако ти Бога,
Миљо везиљо!

———

Ти се зачула,
Миља везиља!

———

Да ти ја дадем
Једно повесмо.

———

Те ми испреди
Малу кошуљу.

———

Од сто лаката,
Од девет ката.

———

Што ти остане,
Преди дарове.

———

Преди дарове,
Пођи за мене.

———

Али говори
Миља везиља.

———

Тако ти Бога,
Петре златаре!

———

Ти се зачуо,
Петре златаре!

———

Да ти ја дадем
Једну асприцу.

———

Те ми сакови
Једне обоце.

Једне обоце
Од сто дуката.

Од сто дуката,
Од девет ката.

Што ти остане,
Петре златаре!

Потковн коња,
Дођи за мене.

Дођи за мене,
Поћу за тебе.

Други ми је исту пјесму до петог стиха тако исто пјевао, али од петог овако:

Пођи за мене,
Миљо везиљо!

Али говори
Миља везиља.

Да ти мен' дадеш
Златна ђердана.

Али говори
Петре златаре.

Да ти ја дадем
Златна ђердана.

Да ти мен' дадеш
Златну кошуљу.

Ово се пјева кад колеђани хоће да промјене пјесму.

Ој коледо, коледо!
Колеђани, коледо!
Браћо наша
Нерођена,
Нерођена,
Ка' рођена.

Ово се пјева кад се иде преко села.

Пошла Лила, лиљаном,
С братом гостом, лиљаном.
Кад се беше, лиљаном,
Накитила, лиљаном,
Братац сеји, лиљаном,
Говорио, лиљаном:
Пођ' за ме, лиљаном.

Ове сам пјесме ја слушао од онијех, који су сами колеђани били, а наиме од Јове Петровог из Бубушинаца и Јове Грка из Брадарица, у окруж. Пожаревачком.

МЕСОЈЕЂЕ И БИЈЕЛА НЕДЈЕЉА.

Ни у какво доба од године људи се у нас тако не часте и не веселе као уз месојеђе и уз бијелу недјељу (од Божића до часнога поста), једно за то што су онда људи најбеспосленији, јер је стара љетина сабрата а зима не да наново још ништа радити, а друго што меса и свакога другога мрса а и пића има доста. У то се вријеме људи највише и жене, пријатељи

један другога походе, многи иду у лов и сами и у друштву. А кашто бију и нишан, ноћи се и по селима и по варошима иде на игре и на сијела. По селима се скупе момчад у каку велику кућу *на игру:* ако у кући оној има соба они се играју у соби; ако ли собе нема а оно у кући код ватре, запаливши још какво видјело. По селима се на овакијем играма највише игра *прстена* а игра се и другијех различнијех игри. У Паштровићима младе жене иду с дјевером или с ким другијем из куће у род на *побожићну* част и онамо проведу по неколико дана. Што се више прикучује к посту, то се све више части и весели. Уз бијелу недјељу граде се љуљашке а гдјешто и обртаљке код којијех се дању купи младеж те се љуља и обрће: на љуљашке се највише купи женскиње а на обртаљке мушкиње. У ово вријеме по гдјекојијем мјестима иду дању *машкаре* т. ј. људи преобучени у друге хаљине и с образинама на лицу. У Црној Гори иду по селима уз бијелу недјељу машкаре: дјеца се нагаре и објесе о себи звона и свакојако друкчије нагрде се па иду по селу од куће до куће, те ишту сира, масла, јаја и т. д. па јаја продају те купе вина, а од осталога зготове јело, те се часте донесавши од куће сваки себи ожицу и хљеб. Гдје им се ништа не би дало ондје потегну јајетом у врата. Тако дјевојке готове *покладницу:* скупе се у једну кућу и свака донесе што од своје куће н. п. сира, скорупа, масла, јаја и т. д., па готове јело и часте се.

У Рисну на бијеле покладе обуку се неколико момака у кожне хаљине изврнувши длаку напоље, наките се различнијем реповима и дроњцима, и објесе

нива се звона; једнога обуку у женске хаљине и даду му у наручје као повијено дијете; ови се момци зову *ђедови*, а онај у женскијем хаљинама *ђедова баба*. Они иду по вароши читав онај дан скачући, грлећи бабу и љубећи њу и дијете, и тако збијајући смијех; за њима пристане сила дјеце, која вичу: „Бу ђеде! бу баба!“

СВАТОВИ С МЛАДОМ.

У Рисну на бијеле покладе обуче се неколико момака у најљепше хаљине, а један се обуче у женске: они се зову сватови, а ово је *невјеста*. Један од њих узме невјесту за руку као дјевер, па онако иду од куће до куће и просе јаја, а пред вече дођу на пијацу гдје се готово сви варошани искупе. Дјевер се ондје с невјестом поклања пред старјешинама и с њоме поигра, па онда невјеста дохвати чешљем људе до косе и попа до браде, те је дарују новцима, и од овога свега они послије готове вечеру и часте се.

У Дубровнику за времена републике ишла су уз месојеђе по граду и по његовијем предграђима *чороје*, *вила* и *турица*. Чороје је имао хаљиницу чупаву, по којој су били испришивани којекакви репови, а највише лисичји, на лицу образину, а у руци зелену грančицу или киту цвијећа. Вила је била обучена у бијелу женску хаљину по којој је опасана црвеном пантљиком, а таком су јој и рукави више лаката били свезани; на глави је имала бијело покривало и вијенац од цвијећа, а преко лица, на ком је била образина, црвеном пантљиком наоколо

опшивен комад суре чохе, који је подизала кад је играла, а кад би пошла, опет би га спустила У руци је носила као лук на три угла искићен сав цвијећем. У турице, која је била као најглавнија међу њима, није се људска глава ни видјела. него је више ње на дугачкоме чупавоме врату била коњска с великијем зубима, која је тако начињена да су се уста одоздо могла ласно отворити и затворити, те је све клоцала; а ноге је имала све чупаве и на дну као у тице. Уза њих је ишао човјек један с бубњем, те је у њ једнако ударао. Они су излазили први пут на сретеније, и по том свакога свеца до часнога поста; први дан су пролазили кроз саборну цркву, а на светога *Влаха* (3. Февр.) излазили су и пред кнеза. Идући по улицама гдјешто би се устављали те су вила и чороје играли, а турица је једнако клоцала својијем зубима. Прости људи по Дубровнику приповиједају да је такова животиња као турица заиста негда била, па је ухватили и убили: књижевници пак њихови кажу да се то чинило за успомену негдашњему ратноме богу *Туру*. Била је ријеч (као пословица):

Чороје, вила и турица
Машкарани сва тројица.

На туричину главу много је налик *клоцалица*, коју сам ја 1827. године уз месојеђе гледао у Пожаревцу у двору кнеза Милоша Обреновића: један се момак био обукао од прилике као турица, да му се људско ништа није видјело, па је горе клоцао клоцалицом те плашио жене и дјецу.

БУКАРА.

У Сријему је обичај да се уз месојеђе свако вече скупе дјевојке (мале и велике) и младе (а и од мушкиња дође гдјекоје) насред села, па наложе ватру (понајвише од ђубрета и од сметлишта) и око ње играју и пјевају; и то се зове *букара* или *ватрииште* (ајдемо на *букару*, пјевају дјеца на *букари*).

У Шајкашком баталијуну пјевају дјеца уз часни пост у вече:

Ој *страоре*, *страоре!*
Ој јаворе *страоре!* —
Чујем, чујем неборе!

А бабе их карају да не слуте на рат. А и у Сријему пјевају дјеца у игри:

Ој *страоре*, *страоре!*
Умре, умре *страоре!*
Дозов'те му тетицу
И очину сестрицу,
Нек донесе тамјана
И струк бела босиљка,
Да окадим *страоре*,
Устај, устај *страоре*.

БОГОЈАВЉЕНИЈЕ.

(Богојављење, по западнијем крајевима *водокршће*, а у Црној Гори *водице*.)

Срби приповиједају да се ноћу уочи Богојављења сваке године отвора небо, и да ће онда Бог дати свакоме који што заиште, само да се не иште више него

једно. Гдјекоји стоје на пољу по цијелу ноћ, не би ли видјели кад се небо отвори, али то сваки не може видјети. Тако се некакав догодио у соби кад се небо отворило, и не имајући кад изићи на поље (да се у том не би затворило), промоли главу кроз прозор да рече: „Дај ми Боже осмак блага"; па у ономе страху и у хитњи место тога рече: „Дај ми Боже од' осмак главу!" У тај час постане му глава колико осмак, тако да је није могао кроз онај прозор увући у собу док нијесу људи дошли са сјекирама и начинили прозор већи. Многи се на Богојављење у јутру прије сунца купају у потоку или у ријеци (ако је вода смрзла а они пробију лед, као што сам га и ја пробијао на Жеравији. Ако је о Богојављенију велики мраз, онда се мисли да ће бити добра година, за то и Турци запитају кашто наше људе: „Јели се, море, смрзао крст?" Гдје се народ наш у живљењу по својему закону не боји никога, ондје се на Богојављеније послије летурђије вода свети на рјекама и на изворима, као н. п. у Карловцима на чесми насред пијаце, у Земуну на Дунаву а и у Биограду сад на Сави; под владом пак турском то се по варошима до сад није смјело чинити, него се опомињем да су Лозничани 1796 године са својијем попом и с учитељем и ђацима (међу којима сам и ја био) ишли иза вароши на један точак који се звао *Данилова вода*, и то без летурђије, јер како нијесу имали цркве, ни остале оправе она им се није ни служила.

ЗАДУШНИЦЕ.

Задушнице имају двоје: уочи меснијех поклада и у недјељу по Тројицама (на Петрове покладе); али су праве задушнице оне прве, као што се и она сва недјеља, између бијеле и себичне, зове *задушна недјеља*. На ове задушнице обичај је да сваки домаћин свима мртвима својијем, које он памти или има записане у читули, начини по свијећу воштану, па све те свијеће састави у једну руковет и запали те изгоре мртвима за душу, али најприје ваља свакоме да намијени, н. п. ова оцу, ова матери, ова баби и т. д. Ако ли је близу намастир или црква, онда се те свијеће однесу онамо, и сваки своју читулу да свештенику те све мртве спомене на служби, и ту онда кад свештеник стане спомињати сваки своје свијеће запали. Пошто свештеник спомене све мртве, зађу ђаци с леђеном воде и с котарицама, те свијеће погасе и покупе, па послије калуђери или попови граде од њих друге свијеће и пале у цркви. На гдјекојијем мјестима иду на задушнице и на гробље с попом, те и ондје спомињу мртве, чате им молитве, пале свијеће и дијеле за душу, дајући просјацима и сиромасима који се ондје скупе јела и пића а помало и новаца.

ЧАСНИ ПОСТ.

(У рукопису нашао се под овијем натписом само празан лист, а послије празнога листа сљедеће:)

Баба Коризма. У Рисну на чисти понедјељник обуче се какав момак у женске хаљине и начини се као *ђедова баба*, па носећи на рамену седам штапова и за собом вукући комостре (вериге) иде по вароши

и скаче испред кућа и виче: „Бу! бу! бу!“ и ово се зове *баба коризма*, којом жене плаше дјецу да не ишту мрсна јела, говорећи им и послије онога дана, кад би које заискало мрса: „Ено бабе коризме са штаповима под тиглама“ (на тавану)! Седам штапова бабе коризме значе седам недјеља часнога поста, зато кад једна недјеља прође говори се дјеци: „Бацила баба коризма један штап,“ или: „Испаде баби зуб.“ Тако и кад прође друга недјеља и т. д. Бабом коризмом плаше и мале преље и плетиље, као у Земуну *гвозден-зубом*.

БЛАГОВИЈЕСТ И БАБИНИ КОЗЛИЋИ.

Док благовијест не прође људи се наши једнако боје зиме, и ко има стоке штеди сијено. Да човјек убије змију прије благовијести и у њезину главу да усади чесно бијелога лука да никне до благовијести, па да га задјене за капу на благовијест кад пође к цркви, онда би познао све жене које су вјештице: све би се купиле око њега да му отму или украду оно чесно (тако се приповиједа). Вријеме оно око благовијести, особито послије који дан, кад удари снијег или цигани, зове се *бабини козлићи*, *бабини јарци*, *бабини позајменици и бабини укови*.

Приповиједају да је у то вријеме некаква баба истјерала јариће у планину, па дунуо сјевер и ударио снијег, а она рекла: „Прц Марцу! не бојим те се: моји јарчићи петорошчићи.“ На то се расрди Март, па узајмивши у Февруарија неколика дана, навали снијегом и мразом, те се смрзне и окамени и баба и њезини јарићи. Кажу да се и данас може видјети у некак-

вој планини (гдје се то догодило) оно камење што је постало од бабе и од јарића: баба стоји у сриједи и јарићи ако ње. Пошто је Март ово учинио кажу да је рекао: „Да ми је још само један дан, смрвао бих у крави теле и у жени дијете.“ Ваља да је од овога приповиједања остало и оно што се каже: „Благовијест приповијест.“

ЛАЗАРЕВА СУБОТА И ЦВИЈЕТИ.

До скора је био обичај у Србији (а може бити до гдјешто и сад) да неколико дјевојака у очи Лазареве суботе иду од куће до куће те играју и пјевају пјесме од Лазара онога што га је Христос васкрсао. Дјевојке ове звале су се *Лазарице*. У Сријему и данас скупе се дјевојке уочи тога дана и стану у коло а пруже руке од себе па дигну мало дијете мушко те иде преко руку а оне пјевају:

Лази, лази Лазаре!
Те долази до мене,
Приватај се за мене:
За свилене рукаве,
За свилене мараме,
За клечане кецеље.

На Цвијети (а гдјешто и на Благовијест) у јутру поране дјевојке прије сунца на *ранило* на воду, па ондје ухвате коло те играју и пјевају различне пјесме н. п.

Пораниле девојке:
Јело ле, Јело, добра девојко,
Пораниле на воду,
Јело ле, Јело добра девојко,

Ал' на води јеленче,
   Јело ле, Јело, добра девојко,
Рогом воду мућаше,
   Јело ле, Јело, добра девојко,
А очима бистраше,
   Јело ле, Јело, добра девојко.

Рани коња, Радивоје!
Девојке те претекоше,
Ведром воду замумише. —
А што ће им рано вода? —
Да оперу брату руо,
Да га пошљу у сватове и т. д

ВЕЛИКИ ЧЕТВРТАК.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

ВАСКРСЕНИЈЕ.

У народу нашему зове се *васкрсење* и *васкрс* и *ускрс,* по источнијем крајевима и *велигдан* а по западнијем (особито код кршћана) *вазам.* Ово је празник тако велики као и Божић. На васкрсеније треба свако да узме навору: За то у Србији зађу пред васкрсеније по селима намастирски ђаци с котарицама те дају навору за јаја. О васкрсенију се туку шаренијем и црвенијем јајима, т. ј. ударају врховима јаје о јаје, па које се разбије оно узме онај који га је разбио. То чине код намастира и код цркве и непознати људи, али треба најприје да виде јаје један другоме: јер гдјекоји пробију јаје од оздо и исциједе жујце и бјеланце, па налију воска да је тврђе. Други дан васкрсенија (у понедјељник) ко не оде у цркву на јутре-

њу, онога (н. п. у Сријему и у Бачкој) хоће да полију водом или да баце у воду; за то се каже онда: Данас иду годишњаци у цркву (т. ј. они који иду само од године до године). У Дубровнику се за васкрсеније мијесе колачи у сриједи с бијелијем јајетом који се о ускрсу дају служитељима и кад ко донесе што са села; и оваковн колач зове се *техарица*. Од васкрсенија до Спасова дне говори се, кад се двојица срету на путу, или кад који коме дође у кућу: „*Ристос васкрс*" (мјесто *добро јутро*, *помоз' Бог* и *добар вече*), и одговара се: „*Ва истину васкрс*"; тако и кад се пије, мјесто *спасуј* се и *на здравље*.

ДРУЖИЧАЛО, РУЖИЧАЛО И ПОБУШЕНИ ПОНЕДЈЕЉНИК.

Тако се зове други понедјељник по ускрсу. На овај дан иду људи (а особито жене) послије летурђије на гробље те побушавају гробове од оне године, дијеле за душу, и попови чате молитве и спомињу мртве. На некијем мјестима (као н. п. у Неготину и у Ршави) скупе се момчад и дјевојке послије подне на једно мјесто, па играју и *дружичају се* (понајвише мушко с мушкијем, а женско са женскијем), т. ј. оплету вијенце од врбовијех младица, па се кроза њих љубе и мијењају јаја (шарена и црвена), па послије промијене и вијенце (метнувши их једно другом на главу) и закуну се да ће бити мушкарци *побратими* а женскиње *друге* (Власи кажу *кумача*) до оно доба године. Такови се побратими и друге по том пазе ону сву годину као браћа и сестре, и у различнијем играма и збиљскијем свађама помажу једно другоме,

кад опет дође дружичало, онда се гдјекоји понове, а гдјекоји оставе.

ЂУРЂЕВ ДАН.

На Ђурђев дан у јутру, прије сунца, почињу се први пут купати; мушкарци се понајвише купају у потоку, а жене и дјевојке донесу у вече кући *омаје* (т. ј. воде с кола воденичнога, да се од њих свако зло и неваљалштина отресе и отпадне, као омаја од кола) и метну у њу свакојака биља, а особито селена, те преноћи, па се у јутру њом купају у градини код селена и код осталог цвијећа. Прије Ђурђева дне не ваља селена брати или мирисати, а на Ђурђев дан свако узме по један стручак те омирише и задјене за појас, или (дјевојке и младе) за ђердан. А гдјекоји се ваљају по зеленој шеници. Многи Срби, особито к истоку, прије Ђурђева дне не једу јагњећега меса, а на Ђурђев дан сваки гледа да закоље јагње. Приповиједа се да овај обичај и Турци држе. Око Тимока сваки домаћин дотјера на Ђурђев дан к цркви по мушко јагње, и ондје му на сваки рог прилијепи по воштану свјећицу, па поп послије летурђије изиђе међу јагањце, којима се онда свијеће на розима запале, те им чати молитву и благослови их (да се кољу и једу); други дан зађе поп с ђаком од куће до куће те купи коже од онијех јагањаца, које њему припадају као плата за молитву и за благослов. Тако онамо и кад је завјетина у коме селу, сваки испече по јагње, и донесе га на оно мјесто гдје ће ручати, по том зађе поп те од свакога јагњета отсијече плећку, и метне је у врећу, која се за њим носи; што од онијех плећака он код куће са женом и с дјецом не може по-

јести, оно продаје. Гдјекоји на Ђурђев дан избаце пушке преко стоке, да би им стока напредовала. У Боци се састану по три дјевојке које су већ за удају, па на Ђурђев дан рано отиду на воду, носећи једна у руци проса, а друга у њедрима грабову гранчицу, па једна од ове двије запита ону трећу: „Куда ћеш?" А она одговори: „Идем на воду; да воде и мене и тебе и ту што гледа про тебе." Онда она запита ону што носи просо: „Шта ти је у руци?" А она јој одговори: „Просо, да просе и мене и тебе и ту што гледа про тебе." По том упита ону што има грабову гранчицу шта јој је у њедрима, а она јој одговори. „Граб, да грабе и мене и тебе и ту што гледа про тебе." У Хрватској око Карловца дјевојке кршћанске по селима у очи Ђурђева дне а у вароши на Ђурђев дан у јутру *ладају*, т. ј. накићене вијенцима иду од куће до куће те пјевају. На Ђурђев дан не ваља спавати (да не боли глава); ако ли ко спава а он треба на Марков дан (25. Априла) да отспава на ономе истом мјесту. Колико недјеља прије Ђурђева дне загрми, по онолико гроша кажу гдјекоји у Србији да ће бити товар жита оне године (или како су сад грошеви спали ваљало би мјесто недјеља узети дане, или мјесто гроша паре, па мјесто сто ока рећи једна ока, или још како друкчије).

ЗАВЈЕТИНЕ И КРСТОНОШЕ.

У Србији свако село има по један дан који слави и светкује (и то обично бива љети од васкрсенија до Петрова поста): Скупе се сви сељаци (женско и мушко) на какво брдо или на друго лијепо мјесто у селу, ту изведу своје пријатеље који им дођу из

другијех села, и довову попове и калуђере те чате молитву, свештају масла и свете водицу, па се онда дигну сви с крстовима и с иконама по пољу (по житима и по ливадама) а гдјешто и од куће до куће; по том дођу опет на оно мјесто, па ондје ручају и читав се дан часте, играју и пјевају. Таково се весеље по Браничеву зове *заветина* (ајдемо на заветину; сутра је заветина у том селу), а у Јадру говоре: *носити крста* (крсте?), или *крстоноше* (они што иду с крстовима и с иконама по пољу и по селу). У Тршићу, гдје сам се ја родио, носе крста други дан Тројичине дне.

ПРВИ ДАН МЈЕСЕЦА МАИЈА.

У Дубровнику за времена републике излазио је *бембељ* првога Маија као чороје, вила и турица на сретеније. Он је имао хаљину сву искићену зеленијем лишћем и свакојакијем цвијећем; око њега су се вили блавори, и једнога је у руци носио и с њиме се играо. Ишао је онај дан и к намастиру св. Јакова (око по сахата од града).

НА СПАСОВ ДАН.

До прије неко двадесет година био је у Будви обичај, да сваке године на Спасов дан рано у јутру изиђе мноштво женскиња и мушкиња на брдо, које се зове *Спас*. Сви, који су тамо излазили, били су обучени у стајаће хаљине, а осим тога момци и дјевојке с вијенцима на глави од различнога цвијећа. Наврх тога брда имају зидине од цркве, за коју се приповиједа, да се звала „*Свети Спас*,“ по чему се

и брдо сад тако зове; пред овијем зидинама било је управо за овај дан начињено (по обичају онијех крајева) велико гумно, које се и данас премда је већ разваљено, зове: *Вилино гумно.* Како би Будљани на брдо изишли, одмах би се младеж на гумну ухватила у коло, па би мушкарци, који су сви један до другога похватани, запјевали:

„Добро јутро, б'јеле виле!
И нама га дајте!“

Пошто би ово женскиње отпјевале, онда би сви пјевали ову прву пјесму, а кад би њу испјевали и у говору се мало одморили, онда би другу, а тако по том и трећу. Послије овога пјевања почастили би се чиме, што са собом донесу, па би се онда младеж проиграла и прошалила, а потом би се вратили свако својој кући. Као што у почетку рекох већ има око дваестина година, како је овај обичај престао, а пјесама ево:

1.

Рано рани ђевојчица
На весели Спасов данак;
Нешто пред њом росу тресе,
Бога моли ђевојчица:
„Дај ми, Боже, да ја видим
„Свако зв'јере с очицама,
„Разма змаја планинскога!“
Још те р'јечи не изрече,
К њој долеће плахи змаје;
Сави младу под крилима,
И полетну с ђевојчицом
У те спиље камените.
Ту је држа дуго време;

Кад је дош'а Спасов данак,
Љуто цмили ђевојчица,
Љуто цмили, не престаје;
Ћешио је љути змаје:
„Што м' је тебе, ђевојчице?“ —
„Како што је, плахи змаје?
„Данас ми је Спасов данак:
„Све ђевојке ружу беру,
„Ружу беру, в'јенце вију,
„А ја јадна луда, млада,
„Нити берем, нити вијем.“
Ту се змају ражалило,
И пушти ју ружу брати,
Ружу брати, в'јенце вити.
Ал' јошт плаче ђевојчица,
Љуто плаче, не престаје;
Ћешио је плахи змаје:
„Што м' је тебе, ђевојчице?“ —
„Како што је, плахи змаје?
„Данас ми је Спасов данак:
„Све ђевојке в'јенце носе,
„В'јенце носе, мајке диче,
„А ја јадна мајке желим.“
Ту се змају ражалило,
Ђевојци је говорио:
„Хол' ми, душо, вјеру дати,
„Да ћеш к мене повратит' се,
„Пуштићу те твојој мајци.“
Она му је вјеру дала,
Да ће му се повратити;
Пушти змаје ђевојчицу,
Да у мајке своје пође.

Кад ђевојка к мајци дође,
Већ за змаја и не хаје.
Змаје чека ђевојчицу,
Чека данас, чека сјутра;
Пуче змаје на камену
Чекајући ђевојчицу.

2.

Виша је гора од горе,
Највиша Ловћен планина;
У њој је трње и грабље,
У њој су сн'јези и мрази
У свака доба годишта;
Виленски у њој станови,
Свеђ' виле танце изводе;
Јунак ми коња јездаше,
Предрагу срећу искаше;
Виле ми њега виђеше,
Јунака сташе довиват':
„Овамо свраћај, јуначе!
„Твоја се срећа родила,
„Сунчаном ждраком повила,
„Мјесецем сјајним гојила,
„Зв'јездама сјајним росила."

3.

Пала магла у приморје,
Ал' се види крајем мора,
Младо момче језди коња,
Које нема љубе дома;
То гледала млада мома
С б'јела дворање прозора,

Сама собом говорила:
„Далеко је двор од поља
„Рад' пространа слана мора!
„Вишњи! Вишњи! разбери ме?
„Сним ли санак, или видим:
„Јели оно млад на коња,
„Ал' је оно сиви соко,
„Не разбира моје око.
„Ах! сатвори ово море
„У зелено равно поље!
„У кошуљи босонога
„Преиграћу преко поља,
„Ако буде сиви соко,
„Рећи ћу му: Поглед' с оком
„Пут истока удно поља,
„Ту ћеш вијет' сваког лова;
„Ако буде млад на коња,
„Рећи ћу му: Вод' ме дома."

О СПАСОВУ ДНЕ.

Јасенак.

(Цвијет који се латински зове dictamnus albus Linn.)

У Сријему се приповиједа да у очи Спасова дне ноћу виле откину врх јасенку; за то алосану чељад носе те оставе ону ноћ под јасенком метнувши код болесника колач хљеба и једну чашу воде а другу вина (као вечеру вили), па сјутрадан у јутру копају под јасенком, и шта нађу (н. п. црва или бубицу каку), оно даду болеснику те изије или у води попије (као лијек, који му је вила оставила). — Приповиједа се да у јасенку цвијета ноћу нестане кад се у вече узбере и остави гдје.

ТРОЈИЦЕ ИЛИ ДУХОВИ.

Тројице се светкују три дана као и Божић и васкрсеније, и будући да су у прву недјељу по њима Петрове покладе (која се недјеља зове и *мале тројице*), зато се цијеле недјеље не ради готово ништа него се пријатељи походе и часте и веселе.

О тројицама иду од куће до куће те играју и пјевају *краљице*, које су састављене од 10 до 15 лијепо обученијех и накићенијех дјевојака. Једна се дјевојка (која ваља да је лијепа и средњега раста) међу њима зове *краљица*, друга *краљ*, трећа *барјактар*, а четврта *дворкиња*. Краљица се покрије бијелим пешкиром по глави и по лицу, краљ има на глави клобук искићен цвијећем и у руци мач, а барјактар носи на копљу барјачић бијел и црвен. Кад дођу пред чију кућу, онда краљица сједе на малу столичицу (какове су обично по Србији и по Славонији) а дворкиња стане више ње, а остале дјевојке ухвате око ње коло као срп, па се окрећу на лијево ступајући по двије стопе у напредак и пјевајући. Краљ стоји на лијевом крају кола, а барјактар на десном, али се они не хватају за коло, него краљ сам за себе (с лицем окренутим коловођи) једнако игра узмахујући и измичући се натрашке, а барјактар (с лицем окренутим заврћколи) с барјаком у руци игра пред колом. Поигравши тако мало, окрену се краљ и барјактар по једном сваки на своме мјесту, па онда оптрче око свега кола, и дођу опет сваки на своје мјесто, и почну на ново играти. Најприје започну од краљеве куће; и прва пјесма што пред сваком кућом пјевају, заповиједа домаћину или домаћици да

изнесу краљици столицу, па онда започну пјевати редом свима (мушкоме и женском, маломе и великом) који се налаве у кући (ако ће их колико бити, оне ће свакоме особито и према њему припјевати). Краљичке су пјесме све од шест слогова, и у пјевању се свака врста (осим прве и пошљедње) по трипут говори, и други се пут додаје на крају *лељо!* п. п.

(дјевојци)

Овде нама кажу,
Овде нама кажу, лељо!
Мому неудату,
Мому неудату,
Мому неудату, лељо!
Јал' је ви удајте
Јал' је ви удајте,
Јал' је ви удајте, лељо!
Јал' је нама дајте,
Јал' је нама дајте,
Јал' је нама дајте, лељо!
Да је ми удамо и т. д.

Будући да у сваком селу нема толико одабранијех дјевојака за то оне иду и из једнога села у друго; и да би им слободније било, прате их два или три оружана момка. Краљице играју у данашње вријеме по Србији од Цера и од Мећедника до Тимока и по Славонији код Срба Римскога закона; по Сријему, по Бачкој и по Банату играле су до скора, па су нови свештеници забранили и искоријенили говорећи да је то идолопоклонички обичај. Мени је у Шишатовачком прњавору приповиједала једна баба како је некакав калуђер оданде из манастира с батином гонио и растјерао краљице међу којима је и

она била. Краљице слабо ишту да се дарују, него овај посао чине само ради својега весеља, али ако им ко што поклони не одбацују: гдјешто млади људи узму сребрн новац по половини у зубе па га краљица својијем зубима вуче и отима из његовијех зуба. Ову шалу млади људи чине само за то да би им уста дохватила до дјевојачких уста.

Ово су краљичке пјесме које сам ја до сад скупио:

1.

Код краљеве куће.

Краљу, светли краљу!
Краљу, светли краљу, лељо!
Краљице банице!
Краљице банице!
Краљице банице, лељо!
Устај, те пошетај,
Устај, те пошетај,
Устај те пошетај, лељо!
Од двора до двора,
Од двора до двора,
Од двора до двора, лељо!
До царева стола,
До царева стола,
До царева стола, лељо!
Где цар вино пије,
Где цар вино пије,
Где цар вино пије, лељо!
Царица му служи,
Царица му служи,
Царица му служи, лељо!
Из златна кондира.

2.

Домаћину.

У овога дома
Добра домаћина
Јелени волови,
Калопер јармови,
Босиљак палице,
Жито као злато.
Краљу, светли краљу!
Диван барјактару!
Обрни се, поклони се,
Поклон домаћину.

3.

Дјевојци.

Овде нама кажу
Мому неудату;
Јал' је ви удајте,
Јал' је нама дајте,
Да је ми удамо
За Ивана ђака,
Попова нећака,
Који пером пише
По орлову крилу,
Те он записује
Очи девојачке
И лице јуначко.

4.

Опет дјевојци.

Ој девојко плава!
Чула ти се вала
Чак до Цариграда.
Ти си посејала
Шестопер калопер
И рани босиљак;
Ту су с' навадили
Момци нежењени,
Босиљак ти беру,
Калопер ти секу,
И тебе вребају,
Младу да обљубе.
Не дај се, девојко,
Млада преварити.

5.

Момку нежењену.

Овде нама кажу
Момче нежењено;
Ил' га ви жените,
Ил' га нама дајте,
Да га ми женимо
Танком Подунавком
Или Поморавком.
Танка Подунавка
Много дара носи,
Три торара дара:

Један товар дара
Свекру и свекрви,
Други товар дара
Куму и деверу,
Трећи товар дара
Осталим сватов'ма.

6.

Опет момку нежењену *).

Ови двори паунови
А пенџери ђинђерови,
Ту ми седи младо момче
Накићено, нарeђено,
Мањ што није ожењено.
Жените га, не држ'те га,
Да га брада не превари,
Да му мома не забави.

7.

Млади.

Овде нама кажу
Младо и зелено
Скоро доведено;
С девером се игра,
Прстен изгубила,
Бурму сакрушила.
Свекрва је кара,
Девер одговара:

*) Једина краљичка пјесма коју сам досад чуо од четири трохејске стопе.

„Не карај је, мајко!
„Златари ће доћи,
„Прстен саковати,
„Бурму позлатити“.

8.

Попу.

Ми дођосмо овде
Пред попове дворе.
Попови су двори
Борјем ограђени,
Борјем и јаворјем;
И по њима шета
Млада попадија,
А за њоме иде
Ћерка Синђелија,
Пак мајци говори:
„Устан', мила мајко!
„Те даруј краљице:
„Подај светлом краљу
„Оног врана коња,
„Младом барјактару
„Барјак од илинче,
„А светлој краљици,
„Од злата минђуше;
„А оним осталим
„По киту ружице,
„По другу љубице.
„Нека су румене
„Као и ружица;
„Нека су љубезне
„Као и љубица.“

9.

Опет попу.

Код попова двора
Гувно прерувљено,
Златом поплетено;
На гувну је рпа,
Рпа од бисера,
И по рпи пало
Јато голубова;
Сви голуби гучу,
Голубица не ће.
Питао је голуб
Своје голубице:
„Ој тако ти Бога,
„Моја голубице!
„Што ја с тобом гучем,
„А ти са мном не ћеш?“
Говори голубу
Своме голубица:
„Ти си залетео
„У то туђе јато,
„За то ја не гучем“.

10.

Господару.

Господар госпођи
На крилу заспао,
Госпођа га буди,
У очи га љуби:

„Устај, господару!
„Сабља ти се вади
„На три нова града;
„У три нова града
„Три синџира робља."

11.

Госпођи.

Заспала госпођа
Под жутом неранџом,
Господар је буди,
У очи је љуби:
„Устани, госпођа'
„Краљице су дошле,
„Дај, да дарујемо;
„Не ћеш много дати:
„Краљу врана коња,
„А краљици венце,
„Венце и обоце,
„Младом барјактару
„Свилену кошуљу,
„А белој дворкињи
„Бурму позлаћену".

12.

Ратару.

Ми дођосмо овде
Пред ратарске дворе,
Ратарева мајка
Све девојке кара,

Једној приговара:
„Ој кучко девојко!
„Не плет' на мач косе,
„Не мами ми сина
„Лети од орања,
„Зими од оваца."
Говори девојка
Измеђ' девојака:
„Ој тако ти Бога,
„Ратарева мајко!
„Ако ти је жао
„Твог сина ратара,
„А ти га загради
„Од села селеном,
„Од мене босиљком;
„На воду ћу ићи,
„Босиљак ћу брати,
„Ратара љубити."

13.

Ђаку.

Овде нама кажу
Ђаче самоуче:
Само књигу учи.
Њему књига каже,
Коња да не јаше,
Сабљу да не паше,
Вина да не пије,
Драгу да не љуби;
То ђаче не слуша
Што му књига каже,

Више коња јаше,
Боље сабљу паше,
Већма вино пије,
Већма драгу љуби.

14.

Мајстору.

Ми дођосмо овде
Пред мајсторске дворе,
Мајсторски су двори
Скоро сазидани:
Камен по камену,
Ивер по иверу;
И по њима шета
Млада мајсторица,
У наручју носи
Сина Пантелију,
За ручицу води
Ћерку Анђелију,
Треће јој се вата
Скут' свил'на зубуна.
Гледале је друге,
Пак јој завиделе:
„Благо тебе, друго!
„Мајсторова љубо!
„У наручју носиш
„Сина Пантелију,
„За ручицу водиш
„Ћерку Анђелију,
„Трећа ти се вата
„Скут' свил'на зубуна.“

15.

Старцу.

Овде нама кажу
Старога властеља;
Кад у цркву иде,
Жубори му брада
Као жуборика;
Кад из цркве иде,
Мирише му душа
Као ран' босиљак.

16.

Тројици браће.

Овде нама кажу
Дворе понајбоље,
Понајбогатије,
Сребром покривене;
И у њему кажу
Три златне трпезе:
На једној трпези
Књиге нечаћене,
На другој трпези
Благо небројено,
На трећој трпези
Свила некројена.
Зовите попове,
Нека књиге чате;
Зовите трговце,
Нека благо броје;

Зовите трзије,
Нека свилу кроје.

17.

Брату и сестри.

Овде нама кажу
Брата и сестрицу;
Сеју на удају,
Братац на женидбу;
Јал' га ви жените,
Јал' га нама дајте,
Да га ми женимо
Нашом коловођом.

18.

Дјетету.

О снашице Недо!
Откуп' ово чедо;
Ако ли га млада
Откупити не ћеш,
Ми ћемо г' однети
Там' у нашу земљу;
Там' у нашој земљи
По два сунца греју,
По два сунца греју,
По два ветра веју;
Чедо нама треба,
Као струкъ босиљка.

19.

Момку каком који стоји код кола.

Момче, перјаниче!
Не стој, не погледај,
У коло не гледај,
У колу ти нема
Слике ни прилике,
Већ ено ти слике,
Око кола игра;
Мачем узмахује,
На се погледује,
Стоји ли јој лепо
Руо сакројено.

20.

Опет каком момку.

Момче, перјаниче;
Црн ти образ био
Као груда снега!
А срце ти ладно
Као јарко сунце!

21.

Ђурђу и Милици.

Ој Миље, Милице!
Сребрно путашце!
Свуда си ношено,

Ником' несуђено,
До меника Ђуру
На столу седећи,
Дукате бројећи.

22.

Косани.

Седила Косана,
Те косу чешљала,
Пак Бога молила:
„Дај ми ти, о Боже!
„Свекрве кнегиње,
„Девере левере,
„Јетрве госпође,
„Заове везиље.“

23.

Рељи и Јели.

Реља коња седла,
Јела одседлава,
Маша јој се Реља
Преко бојна седла
У свилена недра;
Ал' говори Јела:
„Не машај се, Реља,
„Преко бојна седла
„У свилена недра;
„Ја сам испрошена
„Давно, на далеко,
„У велико село.“

24.

Јавору.

Јавор ишетао,
Девојке гледао,
Пак је говорио:
„Која је ту моја,
„Јави се, девојко,
„Измеђ' девојака."
„Ево ме, Јаворе,
„Ал' ти не ћу доћи,
„Док ми не сакројиш
„Од мака кошуљу,
„Од свиле рукаве!"

25.

Путујући пјевају.

Ој вишњо, вишњице,
Дигни горе гране,
Испод тебе виле
Дивно коло воде,
Пред њима Радиша,
Бичем росу тресе,
До две виле води,
А трећој беседи:
„Пођ' за мене, вило!
„Код моје ћеш мајке
„У ладу седити,
„Танку свилу прести
„На златно вретено."

МОБА И ПРЕЛО.

Код Срба је обичај да иду љети у неке свеце, кад не смију себи радити, газдама на мобу, т. ј. без плате, само за јело и за пиће. Највише иду на мобу те жању (ријетко косе, копају кукурузе, купе сијено или шљиве; кашто се и преде на мобу), за то се жетелачке пјесме зову и *мобарске пјесме.* На мобу највише иду млади момци, дјевојке и младе, и свако се обуче и накити, као на васкрсеније или на цвијети, кад иде цркви или манастиру, па цијели дан жањући пјевају, *чепају се*, шале се и веселе, а послије вечере играју и пјевају до неко доба ноћи. На некијем мјестима (као у Сријему) кад дожању њиву па пођу кући на вечеру, онда дјевојке начине од марама барјаке, па онако с барјацима иду пјевајући, као какви сватови или војници; кад дођу пред кућу, онда пободу барјаке у земљу. Моба се обично купи на мрску, а домаћин треба да је части као кад слави крсно име (за то свагда и зову газде на мобу, јер сиромаси немају чим да часте). На мобу дођу и пријатељи из другијех села, и сваки доведе са собом по неколико момчади, ђевојака и млâдû. На мобу се отимају које ће поћи.

Ово су пјесме које се највише на моби пјевају:

1.

Наджњева се момак и дјевојка.

Наджњева се момак и дјевојка:
Момак нажње двадес'т и три снопа,

А дјевојка двадес'т и четири.
Кад у вече о вечери било,
Момак пије двадес'т и четири.
Кад у јутру бео дан освану,
Момак лежи ни главе не диже,
А дјевојка ситан везак везе.

2.

Кад жању Турцима у недјељу.

Вала Богу! вала јединоме!
Где ми власи жању у недјељу!
Над њима се три облака вију:
Један облак громовит Илија,
Други облак Огњена Марија,
Трећи облак свети Пантелија.
Проговара свети Пантелија:
„Удри громом, громовит Илија,
„Удри огњем, Огњена Марија,
„А ја ветром, свети Пантелија.
Ал' говори Огњена Марија:
„Немој громом, громовит Илија,
„Немој ветром, свети Пантелија,
„Ни ја огњем, Огњена Марија;
„Јер власима Турци не верују,
„А пшеница тежатка не чека.“

3.

Моби.

На крај, на крај, моја силна мобо,
На крају је вода и девојка,

Вода ладна, а девојка млада:
Воду пијте, девојку љубите.

4.

Опет моби.

Навал', мобо, ја и моја жена:
Жена спава, а ја воду носим.

5.

Опет моби.

На крај, мобо, на крају је торба,
И у торби паучљива проја.
Навалите, мобо моја, под вече,
Биће вама шугав јарац до вече.

6.

Сараорима.

Навалите под ноћ, сараори,
Да отмемо из мобе девојку.
Мајка вели: још јој је нејака,
Још јој нису ноге за папмаге,
Још јој нису прсти за прстење,
Ни бијело лице за љубљење.

7.

Три јетрве жетелице.

Жетву желе три јетрве,
Легоше ми поспавати,

Док са жита роса спане;
Кад се оне попренуле,
Али сунце на заоду.
Отуд иде свекре Петре,
Да он вози трудне снае,
Трудне снае и уморне;
Па бесједи свекре Петре:
„Шта сте таке, миле снае!
„Кан' да су вас змије пиле,
„Змије пиле и гуштери?"
Ал' бесједе миле снае:
„Бре Бога ми, свекре Петре!
„Дуге њиве и широке,
„Вазда̑н жесмо, крај не вишмо." *)

8.

Овчар и дјевојка.

Заспала девојка дренку на коренку,
Отуд иде стадо с два млада овчара,
Један с миром прође, други не кте с миром;
Говори девојци: „Устани, девојко!
„Ајдемо там' доле у то златно поље,
„Да жњемо пшеницу, да се наджњевамо:
„Ако ме наджњеш, даћу ти ја стадо;
„Ако л' те наджањем, љуба да си моја."
Устаде девојка, метну срп на раме,
Одоше там' доле у то златно поље.
Жњели су пшеницу од јутра до мрака,

*) *Вишмо* мјесто *видјесмо* или *видисмо*.

За девојком веже девет миле браће,
А за момком веже девет мили друга.
Девојка нажњела триста и три снопа,
Момак је нажњео двеста и два снопа.
Говори девојка: „Чујеш ли, чобане!
„Стадо да ми дадеш, ја сам те надјњела.“
Моли се чобанин, пак јој проговара:
„Што ће тебе стадо с премлогим овцама,
„Кад ти траве немаш, стадо да напасеш,
„А на воду не знаш, стадо да напојиш,
„Нити лада имаш, стадо да пландује?“
Говори девојка: „Чујеш ли, чобане!
„Ја поља имадем, стадо да напасем:
„Моја ситна коса, зелена ливада;
„А и воде имам, стадо да напојим:
„Моје чарне очи, два бистра кладенца;
„Ладак ће му бити моје обрвице.“

9.

Опет овчар и дјевојка.

Жетву жела лепота девојка
Златном руком и сребрном српом.
Кад је било око пола дана,
Запевала лепота девојка:
„Ко би мене снопље повезао,
„Дала би му моје бело лице;
„Ко ли би ми водице донео,
„Дала би му моје чарне очи;
„А ко би ми ладак начинио,
„Ја би њему верна љуба била.“

Она мисли, нико је не слуша,
Слушао је овчар од оваца;
Рогозом јој снопље повезао,
Од леске јој ладак начинио,
И донео лађане водице,
Па беседи лепоти девојци:
„Дај, девојко, што си обећала.“
Ал' девојка полукава била,
Па се она млада одговара:
„Ид' одатле, млади чобанине!
„Ако си ми снопље повезао,
„Твоје овце по стрњики пасу;
„Ако си ми водице донео,
„И ти си се лађане напио;
„Ако си ми ладак начинио,
„И ти си се под њим одморио.“

10.

Кад се хватају сламке.

Кад се њива дожање, онда се жетеоци хватају сламке: један узме онолико сламки у пола, колико има жетелаца (да свакоме по један крај од сламке може допасти), па све те сламке стисне руком преко сриједе; а жетеоци стану око њега, и ову пјесму пјевајући хватају се свако по за један крај од сламке. Кад се сви ухвате, онда онај пусти сламке, па се љубе, ко се с ким буде ухватио.

Да с' ватамо танке сламке, танке, танане,
Да гледамо, ко ће с киме да се љубимо.
Ватајте се танке сламке, танке, танане,

Да гледамо, ко ће коме у срећи пасти.!
Коме старо, коме младо, ком' што срећа да;
Било старо, било младо, љубићу га ја.
Ко се неће пољубити, убио га Бог!
Убила га света Петка Параскевија!
Пуштајте се, беле руке, не држите се,
Ко се с киме уватио, да се љубимо.

11

Послије вечере.

Домаћине, господине, пуштај нас дома;
Далеко су наши двори преко лугова:
У кога је стара мајка, застараће се;
У кога је мушко чедо, уплакаће се;
У кога је млади војно, покараће га.

ПРЕЛО И СУПРЕДАК.

Бива обично ноћу с вечера. То се разумије да на прело иду дјевојке и младе, и кашто дође по које и од познате момчади те се с дјевојкама и с младама разговорају и шале. На прелу се ноћу преде или домаћици на мобу или свака прела себи: ако се преде на мобу, онда домаћица ваља преље да части; ако ли преде свака себи, онда им домаћица не даје ништа за јело, него ако која донесе што од куће. Из Рељковићева сатира види се да су по Славонији ноћна прела била врло у обичају, на која су и момчад ишла с тамбурама; али ја мислим да се то већ умалило. Дању се иде на прело само на мобу какој великој госпођи готово као на беглук или кулук.

На прелу између осталијех пјесама се пјевају пјесме највише ове:

1.

Прела и цар.

(Припијевају преље једна другој.)

Преле су преље с вечера.
Која је више напрела?
Мајкина Ружа највише;
Стигла је вала до цара,
Посла јој царе повесмо:
„Нај теби, Ружо, повесмо,
„Опреди мене шаторе,
„Што од тог теби остане,
„Опреди себи дарове,
„У мом их двору дерала,
„На мојој руци спавала!“
Мудрија Ружа од цара;
Послала цару срдачку:
„Нај теби, царе, срдачку,
„Начини мени стан од ње.
„Што од тог теби претече,
„Начини себи дворове,
„По њима ја ти шетала,
„На твојој руци спавала!“

2.

Припијева се женама.

(У Црној Гори.)

Преслица *) на полицу пуна бисера,
При њу сједи Станковица **) вазда весела,
Срећа јој се веселила с Станком заједно!

3.

Преља и кујунџија.

Два се града врло бијељаху,
У једном је каранфиле Јово,
У другом је шећерли дјевојка.
Поручује каранфиле Јово,
Поручује шећерли дјевојци:
„Ој Бога ти, шећерли дјевојко!
„Ја сам чуо, да си танкопреља;
„Послаћу ти Мисирско повјесмо,
„Уз повјесмо шимширли вретено:
„Преди мени сто аршина платна,
„И к отоме, што од тог остане,
„Опред' себи танану кошуљу,
„Те је носи, мноме се поноси."
Кад то чула шећерли дјевојка,
Отпоручи каранфилу Јови:

*) У Црној Гори, као и онуда по приморју, преслица у говору зове се *кућеља*.
**) Тако се и осталима редом припијева, која је чија.

„Ој Бога ми, каранфиле Јово!
„Ја сам чула, да си кујунџија:
„Послаћу ти ситну трепетљику,
„Сакуј мени статве и брдила,
„И остало, што стану ваљаде;
„И од тога, што теби претече,
„Сакуј себи токе на јелеке,
„Токе носи, мноме се поноси.“

4.

Кујунџија и хитропреља.

Што се сија крај горе зелене:
Да л' је сунце, да л' је мјесечина?
Нит' је сунце, нит' је мјесечина,
Већ два златна рога од јелена,
У њима су два града грађена,
У једном је кујунџија Јанко,
У другоме Јања хитропреља,
Поручује кујунџија Јанко,
Поручује Јањи хитропрељи:
„Ој Бога ти, Јањо хитропрељо!
„Да ти пошљем малено повјесмо,
„Опреди ми шатор и кошуљу,
„А што теби од тога остане,
„Ти опреди себи у дарове.“
Јања била мудрија од Јанка,
Поручује кујунџији Јанку:
„Ој Бога ти, кујунџија Јанко!
„Да ти пошљем малену парицу,

„Сакуј мени вјенце и обоце,
„А што теби од тога остане,
„Поткуј твога добра коња вранца,
„Нека ти је међу браћом фала.“

5.

Преди, момо, дарове.

Пасла мома јеленке,
На воду их навраћа,
Јеленци јој пређоше,
Ал' не може та мома,
Осврте се јеленак,
Уве мому на роге,
Пак је хита на бреге.
Гдје је мома панула,
Ту је расла брекиња,
К њој доходе чобани,
Пресјекоше брекињу,
Од ње праве свирале,
У свирале говоре:
„Преди, момо, дарове.“

ДОДОЛЕ, ПРПОРУШЕ И ЧАРОИЦЕ.

Неколико дјевојака кад је суша иду по селу од куће до куће, те пјевају и слуте да удари киша. Једна се дјевојка свуче до кошуље са свијем, па се онако гола увеже и обложи различном травом и цвијећем тако, да јој се кожа нигдје не види ни мало, и то се зове *додола*, па онда зађу од куће до куће. Кад дођу пред кућу, онда додола игра сама, а оне друге дјевојке стану у ред и пјевају различне пјесме; по том дома-

ћица или друго какво чељаде узме пун котао или кабао воде, те излије на додолу, а она једнако игра и окреће се. У додолскијем се пјесмама припијева на крају уза сваку врсту: *ој додо! ој додо ле* н. п. Наша дода Бога моли; *ој додо! ој додо ле!*

Да удари росна киша, *ој додо! ој додо ле!*

У Србији су од прије у додоле ишле по селима наше кућевне дјевојке, а сад понајвише иду Циганке, да би што испросиле. У војводству нови свештеници забрањивали су додоле, као и краљице, али се опет могу још гдјешто виђјети.

Ово су додолске пјесме које су мени досад познате:

1.

Пред кућом, кад игра додола.

Молимо се вишњем Богу,
Ој додо, ој додо ле!
Да удари росна киша,
Ој додо, ој додо ле!
Да пороси наша поља,
Ој додо, ој додо ле!
И шеницу озимицу,
Ој додо, ој додо ле!
И два пера кукуруза,
Ој додо, ој додо ле!

2.

Опет кад игра додола.

Наша дода Бога моли,
Ој додо, ој додо ле!

Да удари росна киша,
    Oj додо, oj додо ле!
Да покисну сви орачи,
    Oj додо, oj додо ле!
Сви орачи и копачи,
    Oj додо, oj додо ле!
И по кући пословачи,
    Oj додо, oj додо ле!

3.

Опет кад игра додола.

Удри, удри, ситна киша,
        Oj додо ле!
        Мој божо ле!
Те пороси жито, вино,
        Oj додо ле!
        Мој божо ле!
И три пера кукуруза,
        Oj додо ле!
        Мој божо ле!
И ланове за дарове,
        Oj доде ле!
        Мој божо ле!
И кудељу танковију,
        Oj додо ле!
        Мој божо ле!

4.

Кад иду преко села.

Ми идемо преко села,
    Oj додо, oj додо ле!

А облаци преко неба,
  Oj додо, oj додо ле!
А ми брже, облак брже,
  Oj додо, oj додо ле!
Облаци нас претекоше,
  Oj додо, oj додо ле!
Жито, вино поросише,
  Oj додо, oj додо ле!

5.

Опет кад иду преко села.

Ми идемо преко села,
    Oj додо ле!
    Мој божо ле!
А облаци преко неба,
    Oj додо ле!
    Мој божо ле!
Из облака прстен паде,
    Oj додо ле!
    Мој божо ле!
Ујагми га коловођа,
    Oj додо ле!
    Мој божо ле!

Као што у Србији иду додоле, тако у Далмацији (у Котарима) иду *прпоруше* само што оне нијесу дјевојке него момци нежењени и иду са зеленијем гранама и с цвијећем од куће до куће те играју и пјевају. Њихов се старјешина или коловођа зове *прпац*, и он је увијен павитином и драчом. У пјевању и

игрању жене их пољевају водом гледајући да би највећма полиле прпца; а пошто сврше пјесму и играње, домаћица ваља да их дарује вуном, сољу, сиром, скорупом, маслом, јајима и т. д., па овако што скупе онијем се у вече часте, а што им претече оно подијеле. Прпоруше пјевају пред кућама:

Прпоруше ходиле,
Терем Бога молиле,
Да нам даде кишицу,
Да нам роди ѓодина
И шеница бјелица
И винова лозица,
И невјеста ђетића
До првога божића.
Даруј нама, стрико наша,*)
Оку брашна, стрико наша,
Бублу масла, стрико наша,
Рунце вуне, стрико наша,
Један сирчић, стрико наша,
Шаку соли, стрико наша,
Два, три јајца, стрико наша.
Остај с Богом, стрико наша,
Која си нас даровала.

Колико сам ја сад у новија времена видио у Биограду и Лозници, највише сад Циганке иду у коледу, и оне обично иштү да им се што дарује (јер тога ради и чине тај посао); али док су Српкиње ишле у коледу, ја мислим да су оне слабо мариле за

*) Ако је домаћица врло стара, говоре јој *мајко* мјесто *стрико*, а врло младој може бити да би казали *снашо* и *нево*.

даривање као и краљице; али прпоруше, као што показује ова њихова пјесма, чине овај посао само добитка ради. Као што су у Србији додоле и у Далмацији прпоруше, тако су у Турској крајини *чаројице*, о којима досад ништа више нијесам могао дознати.

ИЛИЈН ДАН.

У народу се нашему мисли и говори да свети Илија управља громовима (гдјекоји још кажу да трчи по небу на колима, па од оне лупе постаје грмљава); за то се он и зове у народнијем пјесмама *громовник*. Кад гром удара, онда кажу да свети Илија по заповијести Божијој гађа ђаволе („узврдао се као ђаво испред грома“); за то говоре да се не ваља крстити кад гром пуца, да не би ђаво у невољи побјегао под крст у који гром не ће ударити. Што је у пушке и у топа тане, оно је (као што народ мисли и говори) у грома *стрјелица*: кад гром гдје удари, она отиде у земљу, а послије неколико година изиђе на земљу, па је онда многи нађу (камен бјелутак колико велики орах, глатко затесан са многијех страна те су на њему постали многи углови), и оставе је или носе уза се, као какву амајлију (ваља да од грома?). Три дана прије Илијина дне и три послије зову се у Србији *кресови*, и жене овијех дана не ће кошуље да перу нити икаквога другога пртишта да квасе, јер кажу да би се *искресало*. У Хрватској ватра што се на пољу ложи уочи Ђурђева дне, уочи Видова дне, уочи Ивања дне и уочи Петрова дне зове се *кријес* (у множини *кресови*). Онамо се она бубица што љети ноћу лети и свијетли, зове *кријесница* (у Србији свитац, у Сла-

вонији *свиштаљка* а у Дубровнику *свијешњак*), и приповиједа се да су искре од кријеса оживљеле и да је она тако постала. Кад грми на Илијн дан, кажу да ће се онога љета уцрвљати или онако покварити и опасти ораси и љешници и жир. Многи, особито дјеца, кад чују први пут од године да загрми, ваљају се по земљи, да их оне године леђа не боле.

ИВАЊ ДАН И ПЕТРОВ ДАН.

Срби приповиједају да је Ивањ дан тако велики светац да на њега сунце на небу трипут од страха стане. Уочи Ивања дне је обично на некијем мјестима (као н. п. у Јадру) палити *лилу* око тора: нагуле чобани *лиле* (брезове или трешњове) и метну у процјепове, те начине као велике ките, па уочи Ивања дне, пошто се смркне, запале оне процјепове и обнесу око торова, по том неке задјену у тор те изгоре, а неке узму чобани и изнесу на какво брдо, гдје дође и више чобана, те се играју. Тако се пали *лила* и уочи Петрова дне. У Далмацији и у Дубровнику младеж, особито женска, уочи Ивања дне и уочи Петрова дне а и уочи Видова дне наложи ватре по пољу па их прескаче намјењујући сваки пут *за кога*, н. п. ово за оца, ово за матер, ово за Милоша, ово за Милицу и т. д. На некијем мјестима (као по Сријему) уочи Ивања дне беру дјевојке Ивањско цвијеће те вију вијенце и мећу испред куће по стреси или по плоту. Берући дјевојке цвијеће пјевају различне пјесме, а особито ову:

Ивањско цвеће, Петровско,
Иван га бере те бере:

Мајци га баца у крило,
А мајка с крила на земљу —

Гдјешто дјевојке метну на Ивањ дан у лонац земље и у њу посију неколико зрна шенице, па на Петров дан гледају, како је никла или уклијала: ако су клице савијене као прстен, онда веле да ће се оне године удати. Уочи Ивања дне гдјекоје дјевојке метну бјеланце од јајета у чашу воде те преноћи под стрехом, па на Ивањ дан ујутру по њему некако погађају, хоће ли се скоро удати.

Пред Петров дан сире станарице и домаћице чобанима сирце и метну их у творила те се осуше па им их дају на Петров дан у јутру.

МЕЂУДНЕВИЦА.

Тако се зову оне три недјеље између Велике и Мале Госпође. У ове дане обично жене и људи беру и остављају траве лијека ради. Жене кажу да јаја међудневичка могу најдуље стајати да се не покваре; једна жена из Тршића рече мени преклани у Лозници: „Јаје које се снесе на Симеуна *Ступника* може стајати годину дана.

ЛУЧИН ДАН.

У Херцеговини на Лучин дан подрани домаћин у тор те гледа, како му стока лежи: ако је подавила ноге пода се, онда веле да ће бити зла зима и година; ако ли је ноге опружила, онда веле да ће бити добра и зима и година.

КРСНО ИМЕ.

Осим овијех опћијех обичаја о различнијем празницима сваки Србин има по један дан у години којега он *слави*, и то се зове *Крсно име*, *Свеши*, *Свешо* и *Благ дан*. Ријеч *крсно име* показује да је ова слава постала од имена које се у првоме кршћавању народа нашега надјенуло коме, н. п. коме је надјевено Ђорђије, он је почео славити дан Светога Ђорђија т. ј. Ђурђев дан; а будући да он није гледао да се и његову сину надјене име каквога свеца, него му је надјенуо име Српско, н. п. *Живан* или *Радован*, тако је по смрти његовој и његов син (не имајући свеца имена својега) почео славити онај дан који му је славио и отац, и тако је то остало у цијеломе ономе потомству.

Домаћин се стара и приправља за цијелу годину, како ће и чим прославити крсно име. Кад буде уочи крснога имена пред ноћ, онда зађе један из куће (обично млађи) по селу те зовне (на крсно име) све сељаке, који оно крсно име не славе; тај пред сваком кућом скине капу и обично овако почне: „Божја кућа и ваша! поздравио је отац (или брат) да дођете довече на чашу ракије, да се разговоримо и да мало ноћи поткратимо; што буде свети Никола (или који буде) донио, не ћемо сакрити; дођите, не мојте да не дођете.“ Кад буде увече, онда неком отиде домаћин, неком пошље сина, неком најамнике (жене увече слабо иду) или другога кога из куће. Кад званице долазе свечарима у кућу, обично овако говоре: „Добар вече и честито ти свето! славио га много љета и година у здрављу и весељу!“ Гдјекоји понесу и јабуку или (по варошима) лимун, те даду домаћину кад

му назову добар вече. А пријатељи из другијех села дођу и не звани, па ту сви вечерају, пију, разговарају се и пјевају до неко доба ноћи; по том сељаци отиду сваки својој кући (домаћин каже свакоме на походу; „дођите и сјутра на чашу ракије." И тако их сваки дан позива од вечере на доручак, а од доручка на ручак), а пријатељи већ ондје и остану. Сјутра дан дођу рано на доручак, па мало доцније на ручак. Прије ручка или на ручак треба да дође и поп да *прекади* и да очати кољиво. Кад већ буде око пола ручка, онда запале воштану свијећу, донесу тамјана и вина, те устану *у славу:* помоле се Богу, једу кољиво, обреде се вином (напијајући: „за славе небеске, која може да нам поможе") и ломе (домаћин с попом или с ким другим, кад нема попа) *крсни колач* (који мора бити од шенична брашна у кисело умијешен и нашаран поскурњаком); једну четвртину од тога колача даду попу, једну домаћици, а двије они једу; пјевају (два и два) у славу:

Ко пије вино за славе Божје,
Помоз' му Боже и славо Божја!
А шта је љепше од славе Божје
И од вечере с правдом стечене?

Потом сједну опет, и пијући и једући разговарају се и пјевају до мрака (домаћин не сједа за сто, него стоји гологлав и служи гостима вино и ракију). Тако славе три дана (само што не устају више у славу; други се дан крсног имена зове појутарје, а трећи уставци), а пријатељи одлаве чак четврти дан. У Херцеговини по гдјекојијем мјестима гости сједе доклегод у домаћина има пића, а кад он пошљедње изнесе на софру, изнесе с њиме и празне

савијене мјешине (у којима се пиће из другијех мјеста доноси). Кад то гости виде, онда како попију оно што је на софри, узима сваки своју пушку и одлази. И најгори сиромах треба да прослави своје крсно име, макар продао какво живинче или друго што из куће, те купио ракије (ако своје нема) и остало што му ваља. Понајвише славе Никољ дан, Јовањ дан. Ђурђев дан, Аранђелов дан и т. д., и то се не мијења, него остаје од кољена на кољено. За то се сматрају као рођаци сви који славе једнога свеца. Жена слави мужевље крсно име (баш ако би ој муж и умръо):

Помов' Боже и свети Ђорђије!
Крсно име господара мога —

Бугари сви око Тимока славе Никољ дан, и осим крснога колача, који се сијече као и у Срба, сваки умијеси по један велики сомун, у који се метне по читав шаран. Кад поп дође да прекади, он сомун овај пресијече по пола, па једну полу узме себи, а друга остане домаћину; и будући да поп гледа свагда да узме ону половину у којој је шаран, за то се домаћица стара, или сомун тако да умијеси, да се не познаје, гдје је шаран, већ поп нека га сијече на срећу, или на оној страни да га извиси, гдје шарана нема, и тако да би попа преварила, као што се често и догађа, и домаћица се оваком пријеваром поноси, а и поп јој се смије.

У Србији гдјекоји људи *присављају* још који дан осим крснога имена, а у Црној гори, а по свој прилици и у Херцеговини, то чине сви. По онијем јужнијем крајевима сваки човјек слави своје крсно име. а кад које општине слави црква, онда славе

сви: једно од овијех дана зове се *крсно име*, а једно у Црној гори *прислужба* или *послужбица*; које је пак *главно*, које ли је *прислужба*, за то сам ја у Црној гори питао многијех, па ми нијесу једнако казивали. Да речемо да је црквена слава прислужба, али кад се узме да онда слави црква и сва општина, и да свакоме онда највише долазе пријатељи из другијех мјеста, као у Србији завјетинама (кад се крста носе), онда се ласно може рећи да је главна слава, а крсно име да је прислужба, или да се не зна које је које (особито код простијех људи који правога узрока и једној од овијех слава слабо знаду). Кад се који из Херцеговине саселе у *доњу земљу*, они изнајприје славе, као и горе, обадвоје, а послије мало по мало према обичају и стању доњоземскоме они сами или њихови потомци једно изоставе по својој вољи, задржавши оно које им се учини лакше и милије славити. Тако су и моји стари саселивши се из Херцеговине изнајприје славили и Ђурђев дан и Аранђелов дан, т. ј. једно славили, а друго прислављали; а послије су мало по мало Аранђелов дан изоставили са свијем, а Ђурђев дан задржали, и ја сам се као дијете чудио гледајући у кући икону светога Аранђела, а Ђурђев дан се слави, и питао сам оца и стрица, како је и за што је то, а они ми друго нијесу знали одговорити, него да смо ми у Херцеговини славили та обадва свеца и ону икону да је покојни дјед донио из Херцеговине и да смо ондје, у доњој земљи, изнајприје Аранђелов дан *прислављали* а послије, особито како се старији брат мојега оца оженио од Аранђеловштâкâ, да смо га оставили са свијем. У Србији гдјекоји Ђурђевштаци прислављају

Ђурђиц (3. Нојемврија), а Никољштаци мали Никољдан (9. Маија); али овоме прислављању нема никаква особитога (новог) узрока.

Здравице које се напијају о крснијем именима:

1.

У ДОБРИ ЧАС ОД ОБЈЕДА.

„Све с часом добријем а миром Божијем, да пијемо у добри час од обједа, да се намјери добри час на обједу и по обједу нашему брату домаћину и ко је у његовом поштеном дому!"

2.

У БОЉИ ЧАС ОД ОБЈЕДА.

„Писмо у добри час, а сад ћемо и у бољи; добри помагали а бољи прискакали нашему брату домаћину и ко је на његовом поштеном обједу."

Послије ове здравице устаје се у славу, па пошто свештеник сврши своје онда се, док још сви гологлави стоје на ногама, напија:

3.

У СЛАВУ БОЖЈУ.

„Писмо у добри и бољи час, а сад ћемо у прелијепу славу Божју. Да нам поможе Бог и лијепа слава Божја! Којигод у славу Божју устајао те је спомињао и њој се молио, њему и помогла души и тијелу; који ли је заборављао ил' у страху ил' у стиду ил' у своме сагрјешенију те је не споменуо, Бог и лијепа слава Божја њега не заборавила, но била му најбоља помотњица души и тијелу!"

Послије ове здравице гдјешто и пјевају по два и два ову пјесмицу:

Ко пије вино за славе Божје,
Помов' му Боже и славо Божја!
А шта је љепше од славе Божје
И од вечере с правдом стечене?

4.

У ЗДРАВЉЕ ДОМАЋИНОВО.

„Здрав си ми, брате (поименце)! Писмо у добри у бољи час и у Божју лијепу славу, а сад ћемо пити за здравље нашега брата домаћина од овога поштенога дома, живота и лијепог његова здравља, за здравље његове поштене главе, његове браће и братучеда, синова и синовица, његових унука и одмладака и за здравље свакога од његова дома, рода и порода! За здравље његова стада широкога и рала дубокога! За здравље његова тврдога и високога шљемена и свакога роднога и берићетнога сјемена; штогод му је Бог даровао и удијелио, то му уздржао, и к ономе придао, колико је воља и милост његова! Свашто му Бог дао, што у њега жудио, и за што му се молио, то му удијелио, а највише срдачнога весеља и јуначкога здравља, који ће јунаци*) свуд на добро потећи и сваку срећу стећи и у свом дому донијети; кудгод наш домаћин и његова ђеца из дома поступали, свуд на срећу наступали! кудгод ходали, ходали путем широкијем а с обра-

*) Т. ј. поменута домаћинова родбина. Јамачно би се од каквога другог напијача, и може бити и од овога истог други пут, ово могло чути љепше и разговјетније.

зом свијетлијем! међу туђом браћом и крајином били стимани и прибрани, а од Господа Бога помиловани и поњеговани! Наш се брат домаћин свуда међу људма браћом својом фалио и одмијенио, унуцима поносио и дичио, одмладцима дичио и китио, како што се дичи и кити Ђурђев дан листом и зеленом и травом, а Спасов дан љетом и цвијетом и Божијем свакијем благодетом! Да Бог да нашему брату домаћину у свачем срећу добру, сретну и берићетну, пуну и богату, да му рало оре у дубоко, а стадо иде у широко, да му је шљеме тврдо, од земље високо, на зиду стасито, а на далеко гласито! било му темељито, прије земана непромјенито, а кад би се са земаном и промијенило, Бог га споменуо, Бог му помогао, и нико му наудит' не могао! Да Бог да и велика милост Божја, којегод наш брат домаћин сјеме из дома износио и преко кутњег прага преносио те га десном руком махао, махао га десно, било му сретно, махао га лијево, родило му лијепо! Господ му Бог пуштавао и угађао по њему, од неба му росјело, те му добро и лијепо родило! у дно му се бусало. у сриједи трсало, на врху класало! на гумно много било а у кућу споро и берићетно, а од Господа Бога благословено! Да Бог дарује да наш брат домаћин у свом дому а под кутњем крову сабира и дочекива врсне и изабране људе, патријаре и владике, попове и калуђере, кумове и пријатеље, добре јунаке своју браћу Србље, ниште и убоге, сузне и невољне, и свакога по лицу брата који се крстом крсти а Бога вјерује; врсни и изабрани доходили на глас и на његову лијепу част, а ништи и убоги на глас и сретњи удјелак! Жедна напојио, гладна напитао, гола ризом приодио, а свакоме дао

добар час и вољни напитак, ове године како могао, а до године како би сам хтио и мислио! Когод му из дома ходио, лијепи глас по свему свијету носио, како што носи чела по медену цвијету! Са сваким се право љубио и братски грлио! и већ куд ћемо даље? но нашему брату домаћину и његовој браћи и ђеци, роду и породу дај Боже лијепо и дуговјечно здравље!“

5.

У ЗДРАВЉЕ ПРИЈАТЕЉСКО.

Здрав си ми, брате (поименце) или сине (поименце)! За здравље нашега свакога кума и пријатеља ортака! ђегођ нам је који, што нам их је ђед и отац стекао, и ми млади након њих, од сињега мора до тихога Дунава, и од којегођ који вјере и закона био, а нашему дому и нашему роду добра хтио, свакоме Бог помагао и свакога унапријед помакао, колико је воља милога Господа Бога, ако Бог да; за здравље све господе ове! који су доспјели и приспјели ове године, да Бог да и лијепа милост Божја да дођу и приспију и до године, и много љета и година, а све за нашега живота, ако Бог да! Који ли ни кум и пријатељ није дошао и приспио ове године а жудио да дође и приспије, Бог удијелио да дође и приспије на свако мјесто ђе он срећу и благо дијелио, ако Бог да! Вазда, мој брате, наши кумови и пријатељи напијали и Бога молили у наше домове за наше здравље, а ми са земаном Божијем у њихове домове за њихово здравље! Помогао Господ Бог и нас и наше кумове и пријатеље, ђегођ ми и наша ђеца и наша браћа за њих чули, отоле се поздрављали, ђе ли се на путу ил’ на дивану

виђели и састали, и отоле се поздрављали, и један другом о части и добру радили, у лице се љубили, један другог за здравље питали, добријем срцем а правом љубави! Да Бог да и лијепа милост Божја, да за наше кумове и пријатеље вазда чујемо добри и честити глас, и у њима да имамо добру узданицу, а такођер и они у нас! Да Бог да, ђегођ био врсни род, а богати дом, прави Ришћанин, а снажни Србин, нека нам био суђени кум, а неки прави пријатељ, неки ортак, а неки побратим! помагао јаки Господ Бог и нама и њима са сваке стране, а с небеса најбоље! Да Бог да и милост Божја, с кумовима се кумили, све с драге воље, без никакве невоље *), с пријатељима се пријатељили с чистом љубави по ћару, по гласу и по закону Ристову! старе да држимо што нам је стекао ђед и отац, а нове и сретне да прифатимо по заповијести и вољи Божјој. Да Бог да и милост Божја, да се наши кумови и пријатељи кажују и познају на дивану господскоме, на мегдану јуначкоме, на сабору братскоме, по имену поштеноме, по кољену јуначкоме, по ћеси пуној, по сабљи бриткој и по свакој доброј и честитој срећи, каконо се познаје и даница звијезда на истоку јутреноме! И већ куд ћемо даље? но нашијем кумовима и пријатељима дај Боже лијепо здравље, на путу добри ћар, међу људма поштени глас, а најбоље, Боже, помози нас који смо овђе данас! И здрав (по имену)! надај се (по имену)!“

*) За невољу се ко куми с киме н. п. кад човјек убије кога па се послије моли за мир и опроштење.

6.

ЗА ЧЕСТИТОСТ ЗБОРА И САБОРА.

„За славу и похвалу нашега збора и сабора светога (поименце свеца који се слави)! Ђегођ се састајали и радили, добро сатворили и учинили збор ни био збором, а договор договором као међу сретном и честитом браћом Ришћанима, ако Бог да! Ни којој се крајини ријечима не молили ни аспрама откупљивали, ни са снагом покорили, но свакој обранили и осветили, пријатељима језиком из уста, душманима оружјем из рука, оштром сабљом, јаком мишком, добром згодом, а све с помоћу Божјом, ако Бог да! за здравље нашега цвијета насред бијелога свијета, цркве Јерусалимске, дивне наше Ришћанске богомоље, за коју се сваки прави Ришћанин Богу моли и у њу прилог носи! да јој јаки Господ Бог поможе и избави из пексијанске руке, ако Бог да! За здравље свијех нашијех околнијех цркава и манастира! Ђегођ је која, сваку ни Бог помогао, да нам буду бијеле и лијепе, окићене и оружане, с двора клаком и каменом, а изнутра сребром и златом, крстима и иконама, а најбоље милом браћом Ришћанима, као у права и сретна мјеста Ришћанска, ако Бог да! За здравље наших свештеника, који напријед иду, цркве отворају, летурђије поју, и за нас грешне Богу се моле! молитва им пријатна била у Господа Бога, ако Бог да! За здравље нашега околишног капетана *), кнежева и вите-

---

*) Ово је казао поп Марко из Кривошија, а Херцеговац из Турске земље мјесто *околишнога капетана* рекао би *војводе.*

зова, брзића и младића, трговаца и путника, копача и орача! И за здравље свакога јунака брата Ришћанина, вољнога и невољнога! који је у вољи, Боже га подржи, који ли је у невољи, Боже га из невоље избави, да се браће нагледа, да се сунца огрије, да се винца напије, и да му Бог да власт и област, како данас нама у нашега брата домаћина, ако Бог да!"

7.

ЗА СОФРЕ, ОБРАЗА И УСТАНКА.

„Здрав си ми брате, здрав! За здравље ове поштене софре и поштених образа! Ко је ову софру поставио, поштен му образ био! Да Бог да, ко је поставио ове године, постављао је и до године пуну и честиту, сретну и богату, много љета, а све за његова живота, он и његова ђеца након њега, ако Бог да! врхом је стављао, равну је дизао, пуну и богату, сретну и честиту, ако Бог да! И часно сјели, а поштено устали, помогао Бог сједећи и устајући, и вазда на оном мјесту сједали, с ког могли лако устати! И кад ти дође ова чашица и ова здравица, по ње попиј сједећи, а по ње стојећи, и здрав си ми, здрав!"

Овијех седам здравица преписане су овако од поменута два човјека. Други би казали на много мјеста друкчије, гдјешто горе а гдјешто и боље. Осим крснијех имена, о другијем зборовима и гозбама, н. п. о свадбама, даћама, о мирењу и т. д. друкчије се и напија.

Ево још неколика комада од различнијех паштровскијех здравица с припјевима:

1.

„У велику славу Божу. Да ни Бог и слава Божа и света нећеља *), која је сјутра, поможе нашега брата домаћина, и ко му добра хоће!“ **)

Припјев.

Ко винце пије у славу Божу,
Слава му Божа вазда помогла,
Слава и сила Бога господа!

2.

„У славу свијех светијех Божијех угодниках, који су око пријестола Божега и свега двора небескога. Да ни поможе Бог и сви свети нашега брата домаћина, и ко му добра хоће.“

Припјев.

Још Бога молимо и пречисту славу!
Свети Никола, свјема нам помози!
Ти нам дај винце весело пити,
Весело пити, у части ***) бити!

3.

„У здравље домаћиново, његове браће, његовијех синовах и синовицах, стричевах и братучедах,

*) Или који буде светац.

**) Мјесто: *и ко му добра хоће* једни кажу: *и његове пријатеље.*

***) Овдје, као и на многијем другијем мјестима *част* значи die Ehre, Руски *честь.*

зетовах и сватовах *), кумовах и побратимах, и свакога његовога правог пријатеља, ђегођ **) кога има од вјере и од узданице; да их поможе господин Бог и свети (који буде)!"

Припјев.

Јунак јунака оком погледа,
Ђе јунак буде, да потребује;
А добар јунак свуђе требује,
Благо дружини, с којом војује,
С којом војује, и вино пије!

4.

„У здравље црковно. Да ни господин Бог поможе нашега духовника (како му буде име), који ни је јутрос појао летурђију, који је јутрос, и који је до јутрос, и који ће по јутрос, и ко му је помагао! Да ни господин Бог поможе духовнике и од осталијех домовах, који поју по миру ришћанскоме! Да ни господин Бог поможе четири патријаре василинске, и да ни господин Бог намјести петога у Пећ! Да ни господин Бог поможе нашега владику (поименце, који буде)! Да ни господин Бог поможе четрдесет

*) *Сват* овдје значи родбина зетова.

**) Паштровићи обично говоре *ге* мјесто *ђе;* но будући да им се сусједи за то подсмијевају, за то су се преда мном у овоме говору чували тога.

***) *Мир* мјесто *свијет* ја до сад нигдје у народу нашему нијесам чуо до ово овдје, а и ово је јамачно од попова и од калуђера, који на частима понајвише сједе у горњему челу и почињу напијати.

митрополитах од закона ришћанскога, којизи моле Бога за нас грешне, и да ни њихове молитве ваљају на пријестол господњи! Да ни господин Бог поможе аримандрите, игумне, проигумне, протосинђеле, калуђере, попове, протопопе и свакога црковнога чоека, који моле Бога за нас грешне! Да ни њихове молитве ваљају пред судијом праведнијем! И да ни господин Бог поможе и старце *) који сједе спрема господе црковне, старце и младиће и мале ђетиће!

Припјев.

Ови домов дар,
Вељи Божи дар.
Ко напит' вели,
Сам се весели,
Веселио му Бог кућу и вас дом!
А прољеће га здраво застало,
Здраво застало, и оставило!

5.

У здравље главарах наше комунитади и нашијех племенах. Да ни господини Бог поможе суђе од нашега збора, суђе и војводе! Да ни господин и Бог поможе племена, и ко је у племену, и наше окомне **) зборове, који нашем збору за част раде а за здравље Бога моле; да их поможе Бог!

---

*) т. ј. свјетске поглавице.

**) Мјесто *околне.*

Припјев.

Јунак иде горама,
Оружан је стр'јелама;
За њим иду други два,
Један вели: „Удримо на њ“.
Други вели: „Не бих ја;
Стрмо гледа, много зна,
Убиће нас обадва.

6.

У здравље нашега покровитеља орла ћесара (поименце, који буде). Да ни господин и Бог поможе њега и његове принципе и његове сенатуре и његове ђенерале и његове официјале и његове војнике и бојнике! Да ни господин и Бог поможе и другога свакога цара и краља и бана, који се крстом крсти, а нашему ћесару помоћ даје!“

Припјев.

Бисерна брада,
Сребрна чаша,
Бисер се рони,
У чашу пада,
Свако га врно
По дукат ваља,
А сједа брада
Три б'јела града.

7.

У здравље наше поштене софре. Да ни господин и Бог поможе софру и све свијетле образе, који

око софре вино пију! *) Да ни господин и Бог поможе десну банду и лијеву (показујући пуном чашом обадвије стране)! Да ни господин и Бог поможе сестру домаћицу, која ни је част парићала! Да је парићаје у дуго и у много, нама и осталијема! И остале ње сестре и кћери, које су дошле у ови дом, да на радости доходе једна другојзи, у част и у поштење, докле кћела воља Божа, на пуно и на рамно! Да овђе на вијека људи долазе а људе налазе у јуначкоме здрављу и у весељу! Ми и остали што спенцали, то Бог намирио дому и домаћину са сваке банде, а с небеса најбоље!“

Припјев.

Подигни се, стари свате, бријеме ти је!
Узми зв'језду пред собоме, славја на руци:
Зв'језда ће ти свијетлити, куд ћеш путоват',
А славић ти поп'јевати, те те веселит'. **)

Ово су све општи припјеви уза здравице, кад се напија; а кад који чашу пије, онда имају особити те се пјевају, тако н. п. староме свату:

Пустила се златна жица из рожанства луга ***)
Савила се старом свату около клобука.

---

*) т. ј. и сватове, који су дошли по дјевојку, и домаће госте дјевојачке.

**) Мјесто посљедња три стиха једни и овако пјевају:

Узми зв'језду пред собоме,
А сокола на руци:
Зв'језда ће ти свијетлити,
Соко ће ти кажевати,
Кудијер ћеш путовати.

***) т. ј. (по казивању људи, међу којима се ово пјева) из

или:

Част да ти је, стари свате, и црвено вино!

Овако се припијева и куму, дјеверима и свима осталијема; а осим тога пјевају се још и ове мале пјесмице вину:

Винце је текло,
Нама је рекло:
„Пијте ме, пијте,
„Добри јунаци!
„Мене ће бити,
„А вас бити не ће;
„Али ће бити,
„Ко ће ме пити."

Ово је вино црвено,
Попијмо га весело,
Нек не чује све село,
Да смо здраво и весело.

Као што поједини људи имају и славе крсна имена, тако еснафи или цехови славе *пирове*, н. п. ћурчијнски је пир Илијн дан, терзијнски велика госпођа, златарски цар Костантин, ратарски велики четвртак и т. д. Сви мајстори скупе се на свој пир у цркву и послије летурђије прегледају и свршују своје рачуне и друге послове. По варошима многи од еснафа имају у цркви свој барјак с ликом онога свеца који је њихов пир, који они носе кад се носи литија.

онога луга, гдје се Христос родио; и значи из *мира,* да би свадба на миру прошла, као што је виђено, да се и у другијем пјесмама слути и жели.

МАНАСТИР.

У стара времена било је много више манастира у народу нашему, пак су послије под владом Турском опустјели, и сад им још само зидине стоје. Будући да у Србији ни у десетом селу нема цркве, за то људи иду уз часне посте (сваке недјеље), а особито о *Мученицима*, о *Благовијести*, о *Цвијетима* и о *Васкрсенију* и о осталијем великијем годовима (н. п. о *Тројичину дне*, о *Петрову дне*, о *Преображењу*, о *Госпођи великој* и о *малој*, о *Ваведенију*, о *Богојављенију* и о *Задушницама*) манастирима, те се исповиједају и причешћују. Уз часне се посте обично причешћују, а о другијем годовима иду као на сајам. Код гдјекојијех манастира скупи се (кад је лијепо вријеме) о Благовијестима, о Цвијетима, о Преображењу и о Госпођама по неколико хиљаде *сабора*. Ту продају трговци различну рубу, крчмари крчме вино, ракију и јабуковачу; месари пеку јагањце, овце, козе и свиње те продају месо; ту гледају момци дјевојака (обично иду дјевојке највише о Цвијетима, а младе о Васкрсенију); ту се састају кумови, пријатељи и познаници и договарају се о свачему. — Тако иду Бачвани о Тројичину дне по Сремскијем манастирима, али се они слабо баве код кога манастира, него само путују из манастира у манастир те цјелују и гледају трпезарије (као н. п. у *Раваници*, гдје је измолована Косовска битка, и у *Јаску* смрт цара Уроша), али у Србији дођу црквари из даљнијех села на конак (уочи празника), а из ближњијех дођу у јутру, па ту буду до послије подне. Кад људи иду манастиру, онда сви (и женско

и мушко) обуку стајаће хаљине (штогод које љепше има). Гдјекојим манастирима иду људи, који су побогати, по десет дана хода далеко (као н. п. у Студеницу иду — чини ми се о Тројичину дне — из цијеле Србије, из Босне и из Херцеговине, и носе прилог. Тако би исто долазили и у Сремске манастире да нема лазарета и другијех сметњи). За владања Турскога у Србији владике се ништа нијесу мијешале у управљање манастирско: њима су манастири плаћали што је било одређено на годину, и држали су их по неколико дана кад би ондје дошли, и више ништа. Кад је у манастиру коме умръо старјешина, игуман или архимандрит, новога је избирао околни народ, а владика му је само очитао оно што треба по закону. Околни се народ старао и за поправљање манастира, н. п. кад је требало манастир понављати или код њега што градити, једни су људи грађу сјекли, једни вукли, једни давали што за храну мајсторима, а сви заједно старали се да састављају новце што ће се мајсторима платити. У Аустријскијем пак државама, особито у Сријему и у Бачкој и Банату, владике су прави господари од манастира: они им старјешине постављају, премјештају и збацују, њима манастири сваке године дају рачуне шта су одашта добили и на што потрошили; о новоме љету шаљу по манастирима по неколика своја дворанина у промјену, те мијењају намјеснике, прегледају ризнице и остале манастирске ствари; онима сваки манастир вала по нешто да плати, а често им се што и поклања. Који је старјешина у милости код владике, он чини од манастирскога имања шта му је драго, а особито кад архимандрит постане владика, па одлави из манастира; тако

у овијем манастирима само старјешине живе госпоски, а калуђери осим јела управо сиромашки: кад се који закалуђери, манастир му начини хаљине, а кад постане свештеник, онда му још поклони манторос, па у напредак у име хаљина и свега осталога трошка даје му се на годину од 25 до 40 форинти у сребру (како је у коме манастиру одређено). Осим тога још дијеле између себе (гдјешто и са старјешинама заједно) што се скупи од нуријаша и од читања молитава, и то су им сви доходи. Ручак и вечеру имају у трпезарији сви заједно са старјешином, и сваки по сатљик вина на подне и у вече; ракије даје се свакоме по двије холбе на недјељу. Сви су наши већи манастири које од онијех који су их зидали, које од другијех што су им придавали, имали од старине (који мање који више) села и земље, али им је то послије поодузимано, само су до нашијех времена задржали по једно село, које је као на њиховој земљи насељено и које се зове прњавор. У Србији су манастири плаћали спахијама осјеком за себе и за прњавор, тако је н. п. манастир Троноша плаћао спахији (Рашчићима из Лознице) до почетка овога вијека по 30 гроша и по једну краву јаловицу и по које чарапе на годину; а кад су послије грошеви почели спадати, и ова је плата стала се подизати, тако да је до 1832 године била изишла на 250 гроша. Троношки прњаворци нити су шта више плаћали спахији нити какога другога данка осим царева харача, а калуђерима су радили најмање по један пут у нèдјељи дана и то понајвише у петак, а давали им нијесу ништа. Манастирски је старјешина прњаворцима и судио за којекаке ситнице, а кашто их је затворао и

био. Сад како је у Србију спахија не стало, влада је Српска одредила, да она сва земља на коју су калуђери осјеком спахијама плаћали у напредак остане манастирска, а прњаворци да држе од ње оно што су до сад држали, али прикрчивати да не смију ништа, и од онога што држе да не смију никоме ништа продавати, па кад која породица замре, да остане манастиру земља коју је она држала. У царству Аустријскоме манастири су праве спахије од прњавора као и друге спахије од осталијех села. Манастир Гргетег у Сријему осим прњавора има и једно своје село Нерадин, а Бездин у Банату нема прњавора, него само село Мунару. Осим земље, винограда и шљивика, које им раде прњаворци, манастири у Србији имају и по неколико села своје нурије, која често позивају као на мобу, али поред свега тога манастири су од прије највише живљели од писаније и од прилога: гдјекоји су калуђери долазили манастиру готово као гости, него су све ишли по народу (по свој Турској, докле се Српски језик говори), те *писали* (новце, стоку, жито, пиће, платно и т. д.), па што нијесу могли манастиру носити или гонити, оно су на мјесту продавали и чинили у новце, а многи су људи и сами о празницима доносили манастирима милостињу. Гдјекоји већи манастири слали су калуђере ради милостиње и у Каравлашку и Карабогданску и у саму Русију, и онамо су им владаоци кашто одређивали милостињу на годину, која се и до данас даје ако манастири нијесу опустјели. Али је сад писанија у Србији забрањена: први је Карађорђије то почео забрањивати, и приповиједали су онда како је одговорио некоме манастир-

ском старјешини (чини ми се Методију Лазаревићу, архимандриту Троношкоме), кад му је молећи се за допуштење да може ићи или послати какога калуђера у писанију, рекао, да би му дао *пут* у вилает: „одавде до твога манастира има 77 путова, којијем год пођеш, ја ти стојим добар да ћеш доћи у манастир, али у народ нигдје да се нијеси свратио у име писаније, јер људи сад немају ни сами шта да једу, а камо ли вама да дају, а ти кад дођеш човјеку на конак, домаћин ваља да тражи и теби и твоме коњу шта у кући нема: ти не можеш јести кукурузнице, него ти ваља тражити погаче, а твој коњ не ће да једе кукуруза, него хоће јечма, а ако ти досађује гостиница, ти начини поред манастира механу, па ко ти год дође, покажи му прстом у њу, те ћеш тако и госте дочекивати и јоште што добити.“ Манастири су се у Сријему и у Бачкој и Банату с помоћу својијех спахилука одржали до сад прилично, али су у Србији врло посрнули једно што је забрањена писанија, а друго што слабо који ваљан човјек (као и у Сријему и у Бачкој и Банату) хоће да иде у калуђере: од прије су једини калуђери били народна господа, господски се хранили, у ћуркове одијевали, на добријем коњма јахали и добро оружје носили, а сад ко је ваљан и што зна, отворен му је пут к различнијем службама и господствима.

II.

ОБИЧАЈИ О НАЈЗНАТНИЈИМ ЉУДСКИЈЕМ ДОГАЂАЈИМА.

БАБИНЕ.

Код Срба трају бабине обично седам дана. За тијех седам дана долазе дању *жене на бабине* и доносе част (н. п. пите, уштипке. ракију, вино и т. д.) и дјетету дарове те се часте и веселе; а ноћу дођу сусједи и сусједе, и познаници и познанице те *чувају бабине*, т. ј. сједе сву ноћ код породиље, и разговарају се и пјевају, а особито трећу и седму ноћ („Није седму ноћ дочуван“ имају обичај рећи о-номе који је мало сулудаст). Тада не смије ни једно заспати, јер други једва чекају да га огаре или да му пришију штогод (какав дроњак или читаво ћебе) за хаљине. На бабинама пјевају свакојаке пјесме, а неке имају које се само тада пјевају, н. п.

1.

Ој на делу на голему боб се зелени,
А ко га је посејао те се зелени?
Мирко*) га је посејао те се зелени,
Ружа**) га се назобала, срце је боли —
Колалом лалом ко му отац беше?
Колалом лалом тај***) му отац беше.
Колалом лалом ко му деда беше? и т. д.

---

*) Или како оцу дјетињему буде име.

**) Или како буде име матери.

***) Како му буде име.

2.

Што у двору жубор стоји?
Што оне веле?
Јовану се син родио,
Те се веселе.
Ко се томе весељаше?
Бабо највише.
Веселе се, Бога моле,
Да му буде жив.

3.

Рано рани млади Јован,
Прије зорице,
Те он иде у планину
На врана коња;
Заборави жуте чизме
И рукавице,
Кад се Јован поврнуо
У бијели двор,
И наоди своју љуби
Као госпођу,
Ђе она лежи на душеку
У меку свилу,
С поред ње је бешичица
Дрва шимшира,
У бешику мушко чедо,
Златна јабука;
Ал' је Јован говорио
Својој госпођи:
„Ферим тебе, љуби моја,
Као госпођи.“

4.

Трепетала трепетљика
Пуна бисера,
Под њом сједи снаха наша,
Сина родила;
К њој долазе сви свекрови,
Редом господа:
„Ферим тебе, снахо наша,
Сина родила.“

ПОДРИЈЕТЛО.

У Црној гори и у Херцеговини народ наш има своја презимена којима се породице позивају од кољена на кољено као и у осталој Европи: у Србији пак тога обичаја до нашега времена није било, него се сваки позивао по своме оцу додавши очиноме крштеном имену *овић* или *евић*, код имена која се свршују на *је* и *о* само *вић*, а код онијех која се свршују на *а*, само *ић*, н. п. *Милановић*, *Милошевић*, *Милојевић*, *Ранковић*, *Милетић*, (и то је значило: син *Милованов*, *Милошев*, *Милојев*, *Ранков*, *Милетин*); ако ли је коме отац умръо прије матере, он се је позивао по матери додавши материном крштеном имену мјесто *а* *ић* н. п. *Ружић*, *Смиљанић*, *Перуничић*, *Станић*, *Недић*, *Вишњић*, *Бојанић* (и то је опет значило: син *Ружин*, *Смиљанин* и т. д.). Тако и кад су се који из Херцеговине или из Црне горе саселили у Србију, они су почевши се звати по овоме доњоземскоме обичају презимена своја мало по мало поизостављали, гдјекоји и позаборављали, а гдјекојима ако се и помињало ста-

ро презиме, највише су их као поруге ради њиме називали. Мени је приповиједао знатни поглавица за Карађорђијева времена Младен, да је он старином из Дробњака, из села *Тушимње* од Церовића, али се је звао по оцу Миловановић. Сад се тек од године **1804** почело и у Србији, особито код знатнијех људи, да се не пишу по очиноме крштеном имену, него или као што су слушали да су им се стари звали или онако како им се отац звао и писао. И у Царству Аустријскоме у данашњему војводству наши су се људи до скора звали и писали по очиноме или по материноме крштеном имену као и у Србији, докле им земаљске старјешине, особито видећи да у једној кући и у једној породици има по неколико различнијех презимена, нијесу то забраниле, те су она имена којима се ко по оцу или по матери звао остала у напредак презимена. Вршачки оборкнез Арсо, који је умръо прије неколико година. звао се по своме оцу *Манојловић*, и кад је за заслуге својега оца Манојла постао Маџарски племић, примио је његово крштено име *Емануел* за презиме. Може бити да је у Црној гори и по њезинијем околинама освета највећи узрок што људи држе своја стара презимена, да би онај који би помислио кога да убије. одмах знао с ким ће се завадити и коме ће крв дужан постати, и за то кад се онамо о коме говори, каже му се не само чиј је син и како се по презимену зове, или — као што они кажу — од кога је братства, него се још дода и из кога је племена, н. п. *Саво Марков Петровић Његуш*; ако је племе раздијељено на какова особита имена као н. п. што је Цетиње на Бајице и на доњи крај, онда се дода још и то, н. п. *Ђико Милов Мартиновић Бајица*

Цетињанин. А у Србији онаке освете није било нити је могло бити, за то тога ради није требало држати се старога презимена, а ако је још ко био од каке знатне и Турцима мрске породице, прије му је ваљало да се крије него по њој да се позива, као што су јамачно у почетку владе Турске многи чинили; за то кад су Турци купили харач, сваки се казивао по имену својега оца или матере, а у другијем догађајима слабо је ко кога и питао а још мање писао како се зове; за то је у нас до данас још обичај да се многи људи познају и зову више по крштеноме имену него и по какоме презимену. И Бошњаци Турскога закона, особито господа, држе своја стара презимена, па још онака која показују да су њихови стари били Хришћани и да се они по закону само зову Турци а по роду и по језику да су прави Срби, а којијех би они по своме данашњему мишљењу ваљало да се стиде, н. п. *Филиповићи*, *Ђурђевићи*, *Тодоровићи* и т. д. Може бити да је код њих узрок што су ова презимена у старијем њиховијем бератима на спахилуке и на остала господства. У народу нашему има презимена која се не свршују на *ић* и која нијесу постала од очинијех или материнијех крштенијех имена, него је неко од оне породице најприје онако прозван, н. п. *Кулиза*, *Бесара*, *Шакабенш*, *Млашишума*, *Маленица*, *Паликућа*, *Рукавина*, *Мамула*, *Сочивица*, *Коприваца*, *Вашрица*, *Халавања*, *Вурдеља*, *Памучина*, *Комадина*, *Цода*, *Жежељ*, *Шшуле*, *Вишас*, *Бједов*, *Зец*, *Сламуша*, *Омчикус* и т. д. У Србији и овако очино презиме често се на сину окрене на *ић* (да би се показало да је он син онога), н. п. људи има и сад који се зову *Кулиза*, а за Турскога времена у Шапцу је био један трговац Јаков *Кулизић*;

тако је за Карађорђијева времена у Црној ријеци био војвода Петар *Џода*, а његов син чини ми се да се зове сад *Џодић*; тако је у Ужичкој нахији скоро био некакав старјешина Павле *Штуле*, а његов син сад зове се *Штуловић* и т. д. И овако су јамачно постала у народу нашему сва презимена која нијесу од крштенијех имена, н. п. *Шереметовић*, *Гагојевић*, *Зимоњић*, *Чарапић*, *Џукић* и т. д. Од овијех презимена ваља разликовати она која су постала од каке службе или од какога особитога посла, по чему су оца или матер звали више нег крштенијем именом, н. п. *Војводић*, *Кнежевић*, *Властелиновић*, *Писаровић*, *Барјактаровић*, *Лончаревић*, *Коларевић*, *Терзијћ*, *Кујунџијћ*, *Євирчевић*, *Вођевић*, *Слијепчевић*, *Овчаревић*, *Станаревић*, *Врачарић*, *Попадијћ* и т. д. По овоме и Марко син краља Вукашина није се звао Вукашиновић, него *Краљевић*.

НАДИМАК.

У Херцеговини и у Црној гори много чељаде (и мушко и женско) има још по једно име осим крштенога, такoво се име данас онамо зове *надимак*. Управо узевши може се рећи да су надимци *двојаки:* једни се надјену дјетету *у кући* као од милости (може бити још прије крштења), а друго послије *изван куће*, понајвише подсмијеха ради. Овијех другијех надимака, који њемачки зову Spitznamen. онамо слабо и има (јер нико не да да му се подсмијевају), а у Србији првијех готово нема никако. У Црној гори и у Херцеговини људи се овијем првијем

надимцима зову и пјевају и пишу, тако да се многима крштено име слабо и зна изван куће и родбине његове: ја сам с једнијем Цетињанином, којему је надимак *Шушо*, путовао неколико пута из Котора на Цетиње, с Цетиња на Стањевиће и у Котор, на Цетињу се и у Котору много пута с њиме састајао и разговарао, и не само што му нигда нијесам чуо крштенога имена, него ми га нијесу знали казати ни његови знанци с Цетиња и из Котора. Овакови надимци нијесу начињени од имена крштенога, као н. п. *Машо*, *Машко* и *Машан* од *Марко; Лако и Лакеша од Лазар; Ико*, *Илча* и *Илчан* од *Илија;* него са свијем од другога и често непознатога коријена. У Црној се гори узимају и права *Турска имена* за надимке, а и само име *Турчин*, н. п. *Мусшафа* Вуксановић, *Мураш* Вуковић, *Рамо* Лазаревић, *Хасан* Кезунов (а и *Кезун* је јамачно надимак), *Турчин* Перовић, *Осман* Турчинов и т. д.

ЖЕНИДБА.

У Рисну, као и у Дубровнику и по другијем онамо мјестима, мјесто *испросиши* дјевојку каже се *вјериши* или *вјериши се*, н. п. он је *вјерио* дјевојку, или: он се *вјерио* с њоме или она с њиме. По томе се заручница зове *вјереница* и заручник *вјереник*, а *просидба вјеридба* и *вјера*, н. п. отишли на *вјеридбу* или на *вјеру;* дјевојка стајала под *вјером* три године. На ово је налик и оно што је Будимска краљица казала Јакшићу Тодору:

Јеси ли се море оженио,
Јал' ђевојци дао *вјеру* тврду —

И у Рисну је био обичај до скора, као што је у Црној гори а може бити и гдје на другом мјесту и данас, да два човјека који се пазе а имају један мушко, један женско дијете, вјере дјецу још у колијевци. Говори се да су гдјекоји још док су им жене биле трудне уговарали, ако једна роди мушко а друга женско, да ће се опријатељити, и такови су се уговори држали као и права просидба или вјеридба. Али су ови обичаји ондје већ пропали, и слабо се у којој кући задржава још и онај да отац сину дјевојку тражи и избира, него је син избира сам, а отац иде те проси.

Дошавши просац у кућу дјевојачку рече дјевојачкоме оцу од прилике овако: „Пријатељу, помага „ти Бог! Дошао сам с добријем часом да с тобом „проговорим нешто насамо. Ја имам сина, кога са „срећом мислим вјеривати, а ти имаш кћер (поименце ту и ту), која је њему и свима нама мила, „па сам дошао к тебе, као ње најбољему пријатељу, „да те питам хоћеш ли ми је дати за њега.“

Кад дјевојачки отац мисли дати дјевојку, он одговори овако: „Фала ти, брате, на твоје лијепо пријатељство, које имаш спрам мене и моје сиромашке „куће, и опрости ми што ти не могу сад одговор дати, „јер имам браће и остале својте, да им кажем и упитам, и најдаље молим за осам дана да ме причекаш, „да ти одговорим на поштено твоје питање.“ Ако ли је не мисли дати, он му опет захвали, па му онда лијепијем начином каже, да од тога не може бити ништа изговарајући се или да је дјевојка обречена, или да још није спремљена за удају, или да је још млада и т. д.

Кад дође одређени дан да дјевојачки отац одго-

вори оцу момачкоме, он сазове у кућу своју браћу, ако их има, и осталу ближу родбину, а момачки отац узевши тако кога од своје родбине иде онамо као на поуздано да дјевојку прстенује. Пошто се поздраве и за здравље распитају, отац момачки држећи прстен у десној руци рече: „Ево, браћо, у име Божје „иштем „кћер (поименце) нашега брата (тога и тога) „за мога сина (поименце), и ако га љуби, дат' нам „је ево обиљежје као залог вјере пред вама да прими „с добријем часом и добром срећом, ако Бог да.“ Отац дјевојачки већ се прије разговорио и договорио са својима, а и кћер је на то приправио преко матере јој или сестре, али их сад опет упита: „Шта велите ви, браћо моја?“ А они му одговоре: „Ми велимо што и ти.“ Онда он рече: „Дакле ја је дајем, и Бог дао добар час!“ Па узме прстен од оца момачкога, и да га жени на оставу до свадбе. По том пију ракије, и тако је вјеридба свршена.

Послије тога отиде к вјереници вјереников отац и брат који ће на свадби бити ручни дјевер, и понесу јој на дар лијепу хаљину и свилену мараму, а осталоме женскињу у кући по комад сапуна; а они њима у трпези даду за то уздарје: свекру у марами завијену сашивену кошуљу, а дјеверу личњак и бјечве (пешкир и чарапе) у марами завијене. На походу пред кућом вјереница дарује особито свекру личњак, а он њојзи уклопи у руку цекин; дјеверу лијепу с китама дуванкесу, а он њој талијер.

Други или трећи дан иде вјереник к вјереници са својијем стрицем, и понесе пуници свилену мараму, комад сапуна и у њему засађен цекин; тасту нове чизме, шуревима по цревље, свастима по цревље

и свилену мараму, и свима кућанима по штогод. Обичај је да се вјереница крије од вјереника управо до вјенчања; али овда послије велике молбе допусте му да је види, и дошавши к њој загрли је и као на силу пољуби, по том јој у руке утисне цекин а на прст натакне прстен. Она се од свега тога брани, и гдјекоја јака истргне се од њега и побјегне, и дарови му попадају по земљи. На поласку пуница дарује зету у свиленој марами кошуљу, гаће бијеле с везенијем гатњиком, бјечве и подвезе са четири златне ките. Тако му и остало све жескиње које је он даривао даде по нешто уздарја.

Доклегод дјевојка стоји под вјером, вјереник ваља да јој се стара за обућу, и за то јој често шаље ципеле, а она њему и његовој кући свакога свеца и недјеље по позлаћен (фараклеисан) цвијет.

Од прије је био обичај да вјереник кад вјереница дуго стоји под вјером не иде к њој више до два пута у години, и то на Божиј дан и на уставке њезинога крсног имена.

Послије вјереника иде му мати са кћери својом да види вјереницу, и понесу јој на дар хаљину и лијепу мараму, плетивачу, игленицу и напрстак, и то све троје од сребра; а пријатељицама по траверсу (кецељу), пријатељу личњак или везену мараму, а осталима од рода по комад сапуна. Отац вјереничин у трпези да пријатељици цекин, а његова жена кошуљу у свиленој марами; тако и остале које је она даровала дају јој по нешто уздарја. На походу даде свекрва својој снаси прстен.

На недјељу дана пред свадбу изиђу на пјацу отац вјереников и вјереничин са својим пријатељима и осталијем знатнијим људима из мјеста, и ондје их

отац вјереников части све ракијом. Најприје он узме у десну руку боцу ракије, на којој је јабука и у јабуци цекин, па стане овако говорити: „Помага вам Бог, „поштена браћо и господо моја! Ево с добријем ча„сом испросио сам кћер (по имену ту и ту) брата на„шега (тога и тога) за свога сина (поименце), и при„звао сам вас да пијемо по чашицу ракије, и да речете „и ви да им Бог да добар час и добру срећу,“ (па пруживши боцу оцу вјереничину) „и пријатељу мој сретни да ти је час!“ Отац вјереничин примивши боцу, узме с ње јабуку с цекином, а боцу да најстаријему њиховом поглавару или попу, који узевши је напије овако: „Боже благослови! што радили и угла„вили, сретно било и дуговјечно по једну страну и по другу!“ Остали повичу у глас: „авива,“ а једни и: „амин Боже дај!“ Пошто се он напије, да боцу другоме који је на реду, те се сви обреде напијајући како који зна. Одмах послије тога одвоје се пријатељи са својом родбином на страну и уговоре кад ће бити свадба, колико ће бити свата и т. д. Ови дан вјереник пошље боцу ракије и у тазбину, да се и они код куће провеселе као и ови у пјаци. Али му се боца одонуд не врати празна, него опет наново напуњена и још одозго са шипком (Granatapfel) и с китом позлаћена цвијећа. Онај цекин што вјереничин отац узме с боце у јабуци, не даје он вјереници, него га узме управо себи (у кућу), за то се обично каже: продаде кћер за цекин.

Од тога дана одмах се код вјереникове куће почиње весеље, пјевање, играње и гошћење. Најприје се пошиље неколико момака који су намијењени за сватове да из цркве донесу барјак, а у том дјевојке од

рода вјереникова ухвате пред кућом коло те играју и пјевају. Овијех момака који иду по барјак ваља свагда да буде лихо (н. п. 5 или 7); идући од цркве с барјаком барјактар пјева иза гласа а остали међу пушке. Дошавши пред кућу поиграју по два и два испред кола, које води вјереникова мати или сестра, а барјактар с барјаком вијући с њиме на све стране. По том пошто барјак привежу на једноме од највишијех кућнијех прозора да се од свакуд видјети може, посједају за трпезу и стану пити и јести. Кад се донесе барјак из цркве, дјевојке у колу обично пјевају ову пјесму:

У име Бога у час добар сунце истече,
Честито ти, домаћине, у двор весеље!
Одлећеше, долећеше сиви соколи,
Донијеше домаћину киту маслине*);
Честито ти, домаћине, у двор весеље!
Фала тебе, сив соколе, био са срећом!

Иза ове пјесме наставе и друге различне као н. п.

У име Бога у час добар!
Све нам било у час добар!
А ово саде у најбоље!
Време нам се веселити,
Млада Коста оженити.
Косто ми Стани поручи
По оној златној јабуци:
„О Стане, моја душице!
„Чуо сам да си срдита,

*) Приповиједа се да је у Рисну од прије био обичај у сватове мјесто барјака носити грану маслине; али се сад то само онда чини кад је младожењина или дјевојачка кућа у жалости.

„Срдита и огњевита.
„Нег' Стане, моја душице,
„Остави срдост у мајке
„А живи огањ у браће,
„Не нос' га мене у дворе,
„Не омрази ме са мајком."
А Стане Косту поручи
По оном сивом соколу:
„О Косто, срећо весела!
„Ако ти будем срдита,
„Срдита и огњевита,
„Направи златну шибику,
„Па мене шибај у дворе
„По оном скуцу свилену."

Три су ми горе високе,
Једна је гора највиша,
По њој ми Косто лов лови,
Стане му коња приводи,
Приводи да га напоји,
Дава му зобат' бисера
Из свога скуца свилена,
Дава му пити водице
Из своје руке деснице.
Ту ми је млада заспала,
Повиче стража са града:
„Чија је мома заспала?"
То зачу Косто у лову:
„Моја је, не будите је;
„Ја ћу је и сам будити,
„Када се врнем из лова."

Доигра Косто из лова,
И убра стручак ружице,
Да бије Стану по лицу:
„Устани, Стане душице,
„Да ли се ниси наспала
„Све дуго вр'еме у мајке?"
Кад чула Стане ђевојка,
Она се од сна разабра,
Весело скочи на ноге.
Кад виђе Косто делија,
Свога ми коња оседла,
Весело скочи на коња,
И узе Стану за руку,
Метну је за се на коња,
Весело двору одигра,
Кад дође Косто пред дворе,
Своју ми мајку дозивље:
„Изађи, мајко, пред дворе,
„Ево ти водим снашицу."
Кад Коста мајка разумје,
Весело пред двор изађе,
Па љуби своје снашице,
И стаде Бога фалити:
„Фала ми Богу миломе,
„Ево ми у двор одмјене!"

Играло је Влашко коло и Арбанашко,
И то коло ђевојчица вила бијела,
На њој су ми три кавада од сува злата,
Око ње су три ћемера сребра бијела,
А на грло три ђердана дробна бисера,

А у уши троj' менђуше од сува злата,
На глави joj три виjенца од жарка сунца.
Отуд иде турско момче из Турске земље,
Под њиме je вранац коњиц рода вилина,
А на коњу боjно седло рога jелена,
А за седлом мала узда зуба змиjина;
А на њему дуг' долама дуга до земље,
А о пасу танка сабља су три гаjтана,
На гаjтану три камена, сва три драгана,
На глави му самур-капа од веље свите,
А за капом паун-перо пало на раме,
Те му лице заклоњаше од жарка сунца.
Све се коло уставило те га гледаху.
Ма говори Турско момче из Турске земље:
„Играj коло наоколо, не гледаj на ме,
„Нисам дош'о да устављам коло ђевоjак'.
„Нег' да просим ђевоjчицу вилу биjелу,
„На коjоj су три кавада од сува злата,
„И око ње три ћемера сребра биjела,
„И на грло три ђердана дробна бисера,
„А у уши троj' међуше од сува злата,
„И на глави три виjенца од жарка сунца."
Ма говори ђевоjчица вила биjела:
„Ход' отоле, Турско момче из Турске земље!
„Не просе се ђевоjчице у ово коло,
„Но се просе ђевоjчице у свога баба."

На неколика дана пред свадбу отиде к вjереници брат младожењин са своjом сестром или другом каком дjевоjком или женом коjа зна проциjенити женске хаљине и остале ствари. Дjевер овда понесе снаси махач (лепеве), цревље и бjечве, лиjепо огледало и у њему риjетки чешаљ, гурђела (пантљика), шпиода

(чиода) и различнога начињеног цвијећа, а уз то и матери јој превље. Пред објелом процијене дјевојачке хаљине и остале све ствари што она мисли са собом понијети, од најмањега до највећега; и кад ствари ове сложе у скрињу (ковчег), свак баци у њу по какав новац или друго што. Пошто се скриња затвори, кључ узме дјевер, и заповједи да је носе кући младожењиној; али брат дјевојчин сједе на скрињу, и не да је с мјеста кренути, док му дјевер не поклони талијер или најмање једну форинту. На обједу дарују дјевера личњаком а сестру му бијелом марамом. На поласку дјевер дарује вјереници највише форинту, а она њему бијеле бјечве.

Који су позвати у сватове или на свадбу, они уочи свадбе пошаљу вјерениковој кући по брава одерана с главом, који у устима држи гранчицу ловорикову, по велики самун круха искићен позлаћенијем цвијећем и барјачићима и по двије боце вина. Ако вјереник има удату сестру, она му донесе сашивену кошуљу. А к вјереничиној кући шаљу званице по боцу ракије, по лијеп крух и по мараму, а жене нека хаљину, нека траверсу, нека фацулет. И ово је управо све за дјевојку, али гдјекоја мати устави што и за себе. Овај дан пред сами мрак скупе се позвани сватови код вјерениковe куће, и сваки кад дође избаци пред кућом пушку. Пошто посједају за трпезу, домаћин одреди шта ће који од сватова бити, и ово одређивање он почне овако: „Добро вече, браћо и го„сподо моја! Ево с миром Божијем и часом добријем „сабрао сам вас уови сиромашки свој дом, не да „вас почастим, него да вас потрудим до оне наше „сретне пријатељске куће, да пођете сјутра и ону

„нашу сретну невјесту у ови наш дом за мојега „сина да доведете. Знам лијепо да сјутра поштена „она браћа и наши пријатељи вама се радосно „надају, и настојаће вам колико срдачну љубав „у дочеку приказати, толико с људскијем говором „свакоме почаст дати. За то ја да би сваки своје име „и дужност сватовску знао, и с имењаком својим та„мо разговор проводио, именујем с добријем часом: „1) за првијенца поименце тога и тога (обично ујака „младожењина), 2) барјактара тога и тога (од кака „јуначког рода), 3) старог свата тога и тога, 4) до„маћина од сватова тога и тога (којега од рода), „5) сретнога кума тога и тога, 6) ђевера тога и тога „(свога другог сина), 7) муштулугџију тога и тога „(кога од своје даље родбине), 8) војводу тога и тога (зета од куће)." Кад има сватова много, онда се поставе и по двојица од свију овијех, и они се између себе договоре кад ће и како који свој посао извршивати. По том стану пити ракију и гдјекоји по два и два пјевати:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Стари свате, добре ти сиједе,
добре ти сиједе!

И овако једни друге све припијевају. Кад дође на кума, онда се рече:

Сретни куме, добре ти сиједе,
добре ти сиједе!

а муштулугџијама:

На муштулук браћо наша
добре ви сиједе!

А пошто сватове овако обреде, онда припијевају и остале званице и пирнице овако:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Све пирнице и званице,
добре ви сиједе,
добре ви сиједе!

Кад се год ко припјева, он избаци пушку и тијем као захваљује. По том се стане доносити јело на трпезу. Док ови једу и пију, дјевојке и невјесте ухвате коло те играју и пјевају као н. п.

Дивно ти је под ноћ погледати,
Ђе господа за софром сјеђаху
И црвено вино испијаху.
Ко најљепше за софром сјеђаше
И мудрије вино испијаше?
Стари свате најљепше сјеђаше,
Најмудрије вино испијаше.

А кад тако припјевају све сватове редом, онда наставе и ове друге пјесме:

Дивно ти је под ноћ погледати,
Ђе сватови за софром сјеђаху
И црвено вино испијаху,
Јеленко им уз трпезу шета,
Те им чаше прислужује вина,
На рамену славје грло јасно,
А на друго паун перо златно,
Па говори паун перо златно:
„О тако ми славје грло јасно,
„Да је моје тако грло јасно,
„Ја бих моје грло прогладио,
„Сву господу редом припјевао."

Ал' говори славје грло јасно:
„А тако ми паун-перо златно,
„Да су мене тако пера златна,
„Ја бих моја пера поскубао,
„Све бих свате редом даровао."

Млада Стане Косту поручује
По зелену струку каранфила:
„О ти Косто, мила срећо моја!
„Мене мајка и бије и кара,
„А ни с каква худа ђела мога,
„Него с твога честа дохођења."
Кад је Косто Стану разумио,
Упут ми је њојзи поручио
По лијепој руменој ружици:
„О ти Стане, драга душо моја!
„Моли Бога да дође неђеља,
„Скупићу ти господу сватове,
„Све сватове прије нежењене,
„Вране коње прије неседлане,
„Бритке сабље прије непасане,
„Самур-капе прије неметане,
„Брата мога на моме коњицу,
„У мом руху, у ођелу моме,
„И мојему свијетлу оружју,
„Да ме прије ти упознаш, душо."
Брзо дође и неђеља дана,
Скупи Косто господу сватове,
Све сватове прије нежењене,
Вране коње прије неседлане,
Бритке сабље прије непасане,

Самур-капе прије неметане,
Брата свога на свога коњица,
У Костову руху и ођелу,
И Костову свијетлу оружју.

Лов ловио млади Косто звијер планином,
Из лова му жарко сунце лице догори,
Тражи Косто мало лада да се заклони,
И он нађе мало лада близу језера.
Ту је Косто починуо санка трудахна,
А када се разабрао санка весела,
На руци му млада Стане скоро вјерена.
Ма говори млади Косто, добра делија:
„А тако ти, млада Стане, скоро вјерена!
„Али си ми с росом пала из ведра неба,
„Или си ми путем дошла сама ђевојка?“
Млада Стане проговара тихо смјерено:
„А тако ми, млади Косто, срећо весела!
„Нијесам ти с росом пала из ведра неба,
„Него сам ти путем дошла млада ђевојка.“

Ја усадих виту јелу
А до јеле танку лозу
И до лозе струк босиља,
До босиља дробне руже,
А до руже наранчице;
И наврнух живу воду,
А оставих ђевојчицу,
Ни малену ни велику,
Б'јела лица и румена,

Танка струка и висока,
Да ми чува живе воде;
И оседлах коња мога,
Па одиграх моме двору.
И прође ми једно љето,
Па ми прође баш и друго,
Кад обрну треће љето,
Наканих се и отидох,
И заиграх врана коња,
И припасахъ британку сабљу,
И накривих самур-капу;
Кад ја бијах преко поља,
Ма не могах приступити
Од висине вите јеле,
Од ширине танке лозе,
Од мириса босиока
И лијепе дробне руже
И ширине наранчице
И љепоте ђевојачке
И велике живе воде.

Пошто сватови вечерају и устану, онда играчице и пјевачице посједају за вечеру, а стари сват рече сватовима да се хватају у коло и да пјевају који су за то. Ово коло води сам стари сват, а пјесме почиње који је највјештији међу њима. Ево и њихове прве пјесме:

Скочи коло да скочимо,
Да би нама у час добар,
Нашем брату домаћину
Са свом браћом наоколо!
Сабљу паше Стар Новаче
По Мисиру бијеломе,

Ниско сабљу припасује.
Сусрете га Турско момче,
Стар-Новаку бесједило:
„А тако ти, Стар Новаче,
„Откуд тебе сабља моја,
„Сабља моја, баба мога?“
Одговара Стар Новаче:
„Ход’ отоле, Турско момче!
„Није ово сабља твоја,
„Нит’ је сабља баба твога,
„Нег’ је ово сабља моја:
„Ја сам сабљу саковао
„У Мисиру бијеломе
„У Николе кујунџије;
„Ако ли ми не вјерујеш,
„Извешћу ти три свједока;
„Радојицу и Груицу
„И Николу кујунџију,
„Што је сабљу саковао.“

А кад престану играти и уморни посједају, отпјева се гдјекоја пјесма и уз гусле, а играју се и игре свакојаке. Па онда већ од неко доба ноћи иде сваки својој кући избацујући сваки по пушку као и кад су дошли.

Као што домаћин од вјереникове куће одреди који ће што бити у сватовима, тако се постави и код куће дјевојачке, и ово се зове н. п. стари сват од дома, а оно прво стари сват од свата и т. д.

У јутру кад зора забијели, пукну код младожењине куће три топа. На овај глас сватови устају и облаче се у своје најљепше стајаће одијело. Кад се скупе сви код младожењине куће, стари сват запо-

вједи да сви посједају око стола на преглед, и кад види да су сви на број и да је сваки спреман као што треба, онда им рече: „Видим, господо моја, фала „Богу и Богородици! да смо сви сад који смо синоћ „од нашега брата домаћина били именовати на искупу, „и сви здрави и накићени, весела лица и срца; него „препоручујем свакоме, кад будемо сад на сретни „пут кренути и оној пријатељској кући доћи, да пази „сваки свој ред, своју част, своју дужност и образ; „нико никога ничим да не увриједи, него сваки сва„кога братски да сретне и поздрави, и сваки свакоме „да да мирно и љубазно што је за кога; тако ће и „нама свијема бити све људски и поштено.“ На овијем ријечима захвале староме свату сви поклонима. По том стану пити ракију, кафу, и јести слаткиша којекаквијех. У том коло млади и дјевојака већ пред двором игра, и између осталијех пјесама пјевају и ове:

У име Бога у час добар!
Сватови се искупише
И дивно се накитише,
Вране коње оседлаше,
Бритке сабље припасаше,
Самур-капе накривише,
Брзе коње заиграше,
У ђевојке одиграше.

Стане ми се сватовима нада
У нећељу која прва дође,
По путу је босиље садила,
Покрај пута руже и виоле,
Око двора ситну мачурану,

А пред дворе зелену наранчу.
Кад се бјеху свати подигнули,
Не умију двору пута наћи
Од мириса рана босиока,
Од љепоте руже и виоле,
Од честине ситне мачуране,
Од ширине зелене наранче,
Од трепета сивијех сокола.
Ма говори прелијепа Стане:
„А за Бога, моје другарице!
„Пуштите ме на пенџер од двора,
„Да ја виђу кићене сватове.“
Она узе перо од пауна,
И њиме ми ману пут сватова:
„Крвијенче, дико од сватова!
„Ви од паса сабља извадите,
„Покосите ситну мачурану,
„Поткрешите зелену наранчу,
„Накитите себе и коњице,
„Уљезите мене у дворове.“

Млада Стане сунце заклињаше:
„О тако ти, моје сунце жарко!
„Тако сјало, никад не тамњело!
„Јеси л’ данас преко Рисна сјало?
„Јеси л’ Косту дворе обасјало?
„Виђе ли ми свекра и свекрву?
„Жуде л’ довест’ у двору одмјену?
„Виђе ли ми моје ђеверове?
„Виђе ли ми моје заовице?
„Виђе ли ми Коста вјереника?

„Је ли здраво и је ли весело?
„Јесу ли му на искуп сватови?
„Вије ли му барјак на дворове?
„Води ли му коло стара мајка?
„А сестрице пјесме зачињу ли?“
Жарко сунце Стани одговара:
„О Бога ми, прелијепа Стане!
„Кад ме питаш, да ти право кажем.
„Ја сам данас преко Рисна сјало
„И Костове дворе обасјало,
„Виђело сам свекра и свекрву.
„Жуде довест' у двору одмјену;
„Виђело сам све твоје ђевере,
„Сви ти кују злаћене прстене;
„Виђело сам твоје заовице,
„Све ти кују сребрне цвјетове;
„Виђело сам Коста вјереника,
„Он је здраво, и он је весело,
„Њему вије барјак на дворове,
„И води му коло стара мајка,
„Све сестрице коло зачињаху,
„И њему су на искуп сватови,
„Одиста ће по те полазити.“

Пошто се свати почасте ракијом, кафом и слаткишима, стану се спремати на пут (ако ли је дјевојачка кућа тако далеко да се до обједа не могу натраг вратити, онда овдје доручкују а онамо обједују), а коло им стане припијевати овако:

У име Бога, у час добар сунце истече!
Хајд' из двора, стари свате, бријеме ти је.
Коњи су ви оседлани, те вас чекају,
А јунаци оружани, те вас гледају.

Сусрела вас добра срећа и господин Бог,
Свети Петар и Никола, Божји анђели!
Тко ви стио наудити, не дао му Бог!

И тако остале редом.

Кад се сватови крену од куће по дјевојку, избаце се но неколика топа. Они путем иду као што су именовани један за другијем око три корака раздалеко. Барјактар једнако барјаком вија на све стране, а остали редом међу пушке, особито кад кога иза гласа припјева изабрани пјевач, н. п.

Да си здраво, бане првијенче!

Кога год путем сретну, нуде га и часте ракијом, а из кућа поред којијех пролазе износе им се здравице: боца ракије или вина, а на њој шипак или јабука с позлаћенијем цвијећем, која се из десне руке даде првијенцу с ријечима: „Господине првијенче, да ти је част!“ А он примивши је у десну руку напије другу до себе овако: „Окле ова здравица излазила, све му „здраво и весело било! Да Бог да да излази за много „љета а сретних година, имала окле а имала и пред „кога, ако Бог да!“ На овај начин напијајући сви редом пију, и на свакој изнесеној здравици по један из пушке захваљује. Обичај је да сватови ни путем ни у трпези кад коме на чему захваљују капе не скидају.

Кад је сватова мање од седам, онда не носе барјака.

Код младожењине куће дјевојке и невјесте довлегод сватове назиру, једнако пјевају различне пјесме и у њима припијевају вјереника и вјереницу као н. п.

Провехла је јасна зора
Изнад мјеста б'јела Рисна.

То не била јасна зора,
Но то била млада Стане,
У руци јој два славића,
Славићима говорила:
„О тако ви, два славића,
„Полетните на дворове
„Драгу Косту на прозоре
„И реците Косту моме:
„ „Виђели смо младу Стану,
„ „Лијепо је нарешена,
„ „Нарешена, накићена,
„ „Танка струка и висока,
„ „Б'јела лица и румена,
„ „Твоја слика и прилика." "

Ливада се уресила
Све цвијећем бијелијем,
Бијелијем, црвенијем,
Усред тога зелен боре,
А под бором млада Стане,
Она вије два вијенца,
Један себе, други Косту:
Који Косту намјењује,
У њ ми здравља принижује;
Који л' себе намјењује,
У њ бисера прикићује.

Невен сади млада Стане,
С невеном се разговара:
„Ој невене, мој невене,

„Благо оном ко т' узбере!
„И ја бих те млада брала,
„Него саде немам каде,
„Идем дворит' Косту дворе,
„Косту дворе како моје."

Кад сватови буду близу дјевојачке куће, стари сват пошаље муштулугџију да трчи дјевојачкој кући да однесе поздрав од њега староме свату од дома, и да јави да сватови весело иду и да су близу. Стари сват весело муштулугџију дочека, захвали на поздраву, понуди га да сједне и пружи му здравицу. Муштулугџија ваља да пази да не би узео здравице без *покривача* (без мараме или пешкира на њему) и да не сједе, него стојке у брзо да напије и к сватовима да се врати. Иначе ако се превари те узме здравицу без покривача, или га задрже с разговором, те се одоцни изићи пред сватове, онда му се сви смију и стари га сват прекори. Муштулугџија трчећи и отуд и одовуд пјева и меће пушке и из цице (чутуре) коју уза се носи, части ракијом или вином свакога кога сретне.

И код дјевојачке јѐ куће о свадби доста весело, али није онако као код младожење, јер ондје младе и дјевојчице, које би ваљало да играју и пјевају, баве се око дјевојке и њу разговарају, од плача тјеше, уче је ходити, међу дјеверима стајати, поклоњати се и т. д., и ваља их силом на пјевање и играње нагонити; а код младожење пјевајући и играјући забораве и јести и пити и спавати. И овдје као и код младожење скупе се младе и невјесте од својте и родбине, те се веселе и пјевају различне пјесме.

Кад сватови дођу дјевојачкој кући, поздраве их

пуцњавом из топова, а они одговоре из пушака; по том запјевају:

У име Бога у час добар!
Све нам било у час добар!

А од кола које игра пред кућом запјева се:

Првијенче господине, добро дошао!
С вама дошла свака срећа и сам господ Бог!
Тко ви стио наудити, не дао му Бог!

И припјевавши овако све свате редом наставе још и ове пјесмице:

Дворе ми сунце огрија,
Стани ми ђевер доигра.
Стане ми се роду моли:
Мили роде мој!
Немојте ми забранити,
Куд ја хоћу поћ',
Да ја виђу б'јеле дворе
Коста делије.

Сунце ми је на истоку, хоће да дође,
Млада Стане на походу, хоће да пође,
Бабо јој се смјерно моли: „Не иди Стане!"
Млада Стане одговора тихо смјерено:
„Богме хоћу, мој бабајко, бријеме ми је,
„И тамо ми баба кажу, колик да си ти."

И овако јој припијевају и мајку и браћу и сестру да је моле да не иде.

Кад сватови пред кућом избаце пушке, притрчи један момак од дома те им прими дуге пушке, ишчисти их, напуни домаћиновијем прахом, па остави на одређеноме мјесту. А барјактар поскочивши с барјаком неколика пута испред кола и тамо и амо намјести

барјак да се вије на високу мјесту. По том им се поспе те умију руке, па онда улазе у кућу те сједају за трпезу с десне стране сваки код свога сватовског имењака. А дјевер пође к вјереници и обрнувши је унаколо три пута пут истока (као што сунце иде, с лијеве стране на десну), она му се поклони и с њим пољуби, и она се више ни с ким не љуби до вјенчања. Говори се да је од прије био обичај да овда дјевер своју снаху и мушким пасом опаше по кошуљи, да би мушку дјецу рађала. Али је ово сад престало.

Кад посједају за трпезу, прије него и ко што прихвати или рече, почну се два стара свата разговарати овако:

Стари сват од дома: Господине стари свате, добре ти сиједе! Ви сте данас из далека ходили, чело ознојили а ноге утрудили, Бог зна, јесте ли ђе отпочинули и од кога коју здравицу примили. А мене ево, зафалит' ми милом Богу, свашто овђе запало да владам и владах, да заповиједам и заповиједах; и сад ми рекоше да ја све поздраво предам тебе, да ти владаш и заповиједаш на мјесто моје.

Стари сват од сватова: Фала друже, мили имењаче; ја за тога посла и господства нијесам; него кад си владао и заповиједао до сад, владај и заповиједај и по сад.

Ст. св. од дома: (ударајући га руком пријатељски по рамену) Богме да ти нијеси за тога посла и господства, не би те браћа ни звала, нит' би им био глава, ни би овђе био, ни код мене сједио.

Ст. св. од сватова: Стари свате господине! кад ми тако велиш, хоћу какогод било; само нека ми буде

све право и поштено (прими од њега бардак *) пун вина без дара који би ваљало да је на њему, и настави даље). Стари свате господине! ово је био мал твој, а сада је дар мој, да нијеси доста мала имао, не би мене оволики дар дао; но се не могу начудити: будли оволики мал се поарчи, и оволико чуда (пића) набави, како се заборави још овђе мало поарчити и нешто набавити; па много хоћаше бити љепше и поштеније!

Ст. св. од дома: Ми штогод смо мала имали, нијесмо жалили поарчити, да вас боље дочекамо и по обичају угостимо и дарујемо.

Ст. Св. од сватова: А да мој стари свате, јеси ли виђео кад се гради брод на мору или град на пољу? Брод не може по мору ходити ни на мору ништа добити прије него се на њему арбуо (катарка) побије, и по њему платно се развије, па ти тек онда хитро језди и напредује. Град на пољу кад је тврд и уредан, па кад ти изађе какав душманин да га на силу узме, ваља тада град затворит', топ намјестит' и на град барјак поперит' и овим огласит' да су браћа сложна под барјак скупљена, весело пију и барјак вију. Али овђе данас код тебе видим град без барјака, видим брод без једара.

Ст. св. од дома: Богме, стари свате, опет да ти речем: штогод смо имали све смо ту поарчили, и не мој ме више хитрином твојом варати.*

Ст. св. од сватова: Кад мислиш да те желим хи-

*) *Бардак* се онамо зове бијел и шарен суд (као што је у Сриједему *бокал)*, који се у Србији зове *бокар* и *милојка* а у Паштровићима *мајулика* (од majolica).

трином преварит', а ти ми кажи, мој стари свате господине: јеси ли кад путем ходио и собом коња водио, је ли на њему седло било, и јеси л' носио ћебе и мутап, да покријеш на коњу твоју торбицу ил' коњску зобницу или кад ђе уморан сједнеш да пода се метнеш? Сад ми кажи и одговори: или си туткун собом (који не зна) или зуђур с ћесом (немалац)?

Ст. св. од дома (видећи да га не може говором никако придобити, и они дар заштеђети изнесе лијепу мараму и покрије бардак пун вина говорећи): Ево ти и то, о стари свате! иштеш ли још штогод од мене?

Ст. св. од сватова: Стари свате господине, сад ти лијепа фала! (поклони се и захвали на дару). А да стари свате господине, виђе ли ти, кад ко иште и да му се, ко куца и отвори му се, ко тражи и нађе, и ко људи пита, не залави с пута? Сад питам ја тебе: што би ти рекао мене: што ћу ја сад од овога твога мала а мојега лијепога дара? или ћу га с тобом на ово мјесто арчити, или ћу га по коме на дом справити, ил' коме брату овђе дати, али кудгод у вилает послати, не ћу л' с њиме штогод више стећи и боље добити?

Ст. св. од дома: Еј фала Богу и Богородици! сад ми је мило да си ми весео и довољан од мене. А што ме питаш за мал твој, ја бих ти рекао, ако бегенишеш, биће најбоље да поарчимо овђе.

Ст. св. од сватова: Чујем, чујем те, стари свате, а чуо сам и од старијех људи да си добар пријатељ за себе; него опет тебе висока фала на лијепом друштву и разговору! (па онда зовне свога војводу) Ој војводо мој!

Војвода: Чујем те и видим те, брате и дико наша стари свате!

Ст. св. од сватова: Добро те чуло и виђело са свом дружином наоколо! А да чу ли и виђе ли, што учини ови наш брат и од дома стари сват? Какав ми даде дар, њему Бог дао поштен глас и свијетли образ међу својом браћом и туђом крајином! А спомињеш ли се, брате, кад нас срете данас у путу они глас за овога нашега брата и од дома старог свата да нас чека овђе и нама се нада, како се бјесмо од њега препали и страх од њега узели, и како друг с другом збораше и из срца сваки мишљаше да нам не ће дати ни из кутла воде, а камо ли вина и ракије; па гә сад виђи како ни би, како господ Бог обил га учини и с крстом га на опослом обрну: док се с њиме састасмо и очима виђесмо, поче нам давати једном, њему Бог дао објема! па нам примаче по двије, да му Бог душмане подвије! сад нам даде по три, да му Бог душмане потре, а повиси и поживи њега и његову ђецу и све његове кумове и пријатеље и свијех који смо данас овђе! Него мајчин сине а сиви соколе, кад нам је овако Бог дао и ови домаћин дотекао а ови пријатељ стари сват допустио, добро ми се окроти, и около себе дружину ослободи; није мала ни у барјелу вина; него данас лијепо отпочинимо, да коње прекујемо *), па сјутра нови дан и нова навака, да идемо пјевајући и лубардајући

*) Овђе се коњи спомињу на више мјеста, а сватови свагда пјешице иду, и у цијеломе Рисну не знам, имају ли сад два коња за јахање. Ово показује да су ови обичаји од онијех мјеста гдје сватови на коњма иду.

Војвода: Тако мој брате, стари свате, сви ми то бегенишемо.

Војводе свуда сједају у засједу, у дно трпезе, и свака здравица ваља да се наздрави војводи, а војвода ономе у чије се здравље пије, н. п. стари сват напијајући за здравље првијенца овако рече к војводи: „Здрав си ми, војводо! за здравље нашега брата првијенца!“ Пошто стари сват чашу попије, војвода напивши такођер наздрави првијенцу, па пошто војвода попије, онда првијенац захваливши на здравици пије*).

По том почну пити ракију и залагати којекаквијем слаткишима (или и објед овати).

Многи од слаткиша с трпезе помећу и у своје џпагове, те путем кад пођу с дјевојком дају дјевојкама које сретну, да би се прије поудавале.

Ако се ондје објед ује, онда у брзо напијају *у добри час* и *у бољи од обједа*. Кад дођу до здравице треће, *домаћинове*, узме стари сват од сватова пун бардак вина и напије старом свату од дома овако: „Стари свате господине, добре ти сиједе! Кадгод је „од бремена доброћа, све трчи чела на љепоту цвије„ћа, тако и ја све тебе те тебе Ја идох по свијету „ка' и чела по цвијету, и тражих, не ћу ли наћи бо„љег од тебе, а ја не могах ни ка' тебе, а камо л' бо„љег од тебе, кад је мене свако добро код тебе. — Сад „да си ми поздраво здрав, каконо бих и сам себе рад! „Писмо најприје у добри час, помогао Бог и добри „час! писмо другу и у бољи час, помогао Бог и у

*) Овако је и у Србији, кад се напија, трећа чаша онога у чије се здравље пије, и још најпослије дода онај који најприје напије: „Твоја је трећа, од Бога ти добра срећа!“

„најбољи час! а ево сад трећом и најбољом срећом, „с молбом пресвете мајке Богородице, која стоји на „пријестолу небеском, те се моли Богу за прави род „Ришћански, молитва јој у Бога послушна, а ми од „Бога и Богородице помиловани! Помиловао Бог вас „род Ришћански, а најбоље нас који смо овђе данас! „За здравље оба брата домаћина, и нашега и вашега! „весеље им ово сретно и честито било! И за здравље „свијех нас који смо се овђе састали данас у ови пош- „тени дом а под кућни кров! била нам срећа на са- „станку како Ристу и Јовану на уранку на води Јор- „дану! вазда се састајали и вазда се љубили! И за „здравље оба племена, и нашега и вашега! да Бог да „да наше и ваше племе буде племенито, на далеко „гласито, од рода родно, а од Бога сретно и чести- „то! Бог и у наше и у ваше племе удијелио у свачем „срећу и берићет, како у права и сретна мјеста Риш- „ћанска! За здравље нашијех племеника и договор- „ника! да Бог да да буду међу својом браћом и туђом „крајином вазда стимани, а у господе на дивану при- „звани и прибрани, а од Бога помиловани и поњегова- „ни! никоме се не молили, но свакоме јуначки одго- „ворили, на дивану језиком из уста, душманину ору- „жјем из рука, оштром сабљом, јаком мишком и доб- „ром згодом, а све с помоћу Божјом! — И здрав си „ми, брате! за здравље нашега кола и поља! да Бог да „да нам коло води а поље роди, поље нам родило ви- „ном и шеницом, наше коло мушком ђечицом, пла- „нине урдом и тјеницом *), наше зграде и ливаде оп-

*) Тјеница овдје значи скоруп (кајмак). Гдјекоји послије ове ријечи додаду: „и овцом бјелицом!“

„сом и купусом, наше стране и главице медом и ма-
„слом и сваком живом имовином, од Бога благослове-
„ном! наше сестре и невјесте из дома ходиле а коло
„водиле, по колу се гиздале, свијем колом њиале,
„све оглавља бијела *), образа свијетла и гласа пош-
„тена! у колу веселе биле, играјући скакале, и сво-
„јему дому ишле играјући и пјевајући, мушка чеда
„грлећи, у наручја носећи, и на лијеп род Ришћан-
„ски гледајући, за своја чеда Бога молећи Богу се у-
„молиле, чеда одгојиле, с оружјем их саставиле, ду-
„ше им мјеста уфатиле! И опет ти фала, мој бане
„стари свате, и спаси те Ристос и Богородица!“

Послије ове здравице стари сват од сватова про-
говори своме војводи оваке: „Чуј ме, о војводо мој!
„добро те свако чуло и виђело! Ево ми овамо почес-
„мо нешто трговати и трговасмо, и фајду дијелисмо
„од које и вама доље дијел учинисмо; него гледајте
„и ви вашу кад станете дијелити, не којте нас забо-
„равити, како и ми што нијесмо вас, него (као пру-
„живши му руку с бардаком) да те чујем, соколе!“

Тада и војвода с пуним бардаком у руци напије
старом свату од дома: „Здрав си, ми бане стари сва-
„те! за нашега доброга и сретнога дошанства и ва-
„шега доброга и честитог нашанства! да Бог да и
„лијепа милост Божја да данас буде дошла с нама а
„к вама свака добра и честита срећа, која ће нас по
„адету сложити и смирити, рукама загрлити и брат-
„ски изљубити! Да Бог да ови лијепи и честити са-
„станак наш да буде срећан и честит за све нас, да
„се ми вама вазда фалимо и подичимо, а ви нама не

*) Да не би нигда биле у жалости и у *црнијем* хаљинама.

„похудите, и Бог дао нама на нашем одласку добар „час а вама весели останак! и благодаримо, господине стари свате, на вашему лијепоме друштву, поштеном разговору, часној софри и свој красној и „честитој господи, и весело док се опет састанемо!“

Војвода од дома мјесто свога старога свата одговори на ову здравицу овако: „Фала, друже десни, „а у Бога сретни! вазда здрав био и у сватове ходио, с десне стране сједио, весело био и дружину „јуначио како прави брат и врсни сват! За здравље „оба стара свата, и нашега и вашега, да да Бог да „буду вазда стари сватови а господски банови, братски цвјетови, а земаљски кметови! *) да Бог да да „здраво буду до старе старости, у бистрој памети, и „да вазда сједе и под косе сиједе, у богату селу а „трпези у челу, господа их звала, крајина им у очи „гледала, бесједу им слушала, и била им послушна „међу браћом и туђом крајином, а они били од господа Бога умудрени и коњеговани! Помиловао Бог „њих и њихов род и њихов дом и свијех нас који смо „овђе данас! И за здравље домаћиновијех пирница и „уворница, којигод се јунак данас овђе прибрао, свакога Бог помогао, и у напријед помакао, колико је „воља и милост његова! Здрав си, о барјактару! „здраво ми ходио, вазда барјак носио, барјак ти трептио, а ти под њим како пеливан летио, здраво ми био, „јуначки га вио како бих сам хтио и желио! — Првијенче брате! здрав си ми и ти, мој брате мили! вазда ми први ходио, и за собом поштену дружину водио, здраво их дома доводио, а на дому здраво и ве-

*) Судије.

„село находио! здраво ми био како бих и себи пожелио, и кад ти дође ова чашица и ова здравица, пригни сједећи а одмакни стојећи, коња уздај, и више „се у пиће не уздај, но на ноге, соколе, пут крчи, а „сватове вичи!“

Сад који од свата позове дјевере овако: „О ђевери!“ Они одговоре: „Ево нас.“ — „А јесте ли здраво тамо и весели?“ — „Јесмо, фала Богу! што смо тражили, то смо и нашли, што смо жељели, то смо и добили.“

Онда војвода од сватова одговори војводи од дома: „Фала, друже, фала, врсни витеже! Штогод „смо досад радили и диванили и за чије здравље вино „испијали, Бог све услишио, и лијепа милост Божја „помогла и сваком у свачем прискочила! А сад, брате „мили и витеже Српски, здрав си ми, здрав! за здравље наших дика, окићенијех ђевера, да им Бог да „да вазда на пут иду, и с пута окићени и богати се „враћају! И за здравље брата нашега суђенога милога сретнога и честитога друга новога кога смо сада „с нама придружили и у своју руку узели! да Бог да „и лијепа милост Божја, кад кренула из свог рода, да „крене у добри час, а кад дође к своме дому у „бољи час! да Бог да угоди своме дому како би „јој било мило своме роду! да Бог да излази међу „друге оглавља бијела, образа лијепа, гласа поштена, каконо срећне и честите шћере Ришћанске, и „да јој Бог да лијепу чест *) и синова шест и шћери двије, да је жеља мине, и здрав!“

---

*) *Чест* овдје може значити и *част* (die Ehre) и *срећу* (од чега је и *честит* и *честитати* и т. д.): ако значи прво, онда је узето од скора према *шест*.

Разговори се ови проводе и здравице наздравља-ју било на обједу или само уз ракију и слаткише. И овдје попијевају и сватове и остале госте припи-јевају:

Цв'јетак паде на трпезу,
А с трпезе на сватове;
Стари свате, добре ти сиједе,
Добре ти сиједе! и т. д.

Кад буде већ вријеме да се сватови на пут спре-мају, домаћин изнесе дарове те их све дарује: нај-прије из десне руке да свакоме позлаћен цвијет, који сваки задијева себи за ухо или на прси, по том сва-коме на лијево рамо метне по мараму говорећи, н. п. староме свату, коме најприје даје: „Господине, ста-ри свате, да ти је част!“ Стари је сват од сватова дужан пазити да се сваки од сватова дарује, а уз то још да не би заборавио узети мараму за другога ста-рога свата од свата, који је остао код момачкога до-ма да наређује и приправља којешта за свадбу, и за попа који ће младијенце вјенчати; а барјактар ваља да иште по мараму за барјак на цркву и за дијете ко-је ће се изнијети пред дјевојку кад у кућу дође.

Кад се дарови дијеле, младе и дјевојке пјевају ову пјесмицу:

Рисну граде наш, лијепо стање!
На тебе ми троја врата сташе:
Једна врата, жарко сунце сјаше,
А на друга жива вода враше,
А на трећа Костови сватови;
Међу њима ђевер и ђевојка,
Те чекају дара од ђевојке,
Станина се хитра нађе мајка,

Изнијела господске дарове,
Да дарива све редом сватове;
Домаћин је дара узимао,
Све сватове редом даровао,
Сваком дава који за што бјеше,
А ђеверу коња и ђевојку.
И Станин је бабо излазио,
И ђеверу аманат задав'о:
„Чувај мене прелијепу Стану
„Од мојега до Костова двора."

По том стари сват од сватова позове дјевере да дјевојку изведу из камаре к трпези *на добру молитву*. Онда је брат и један од дјевера поведу држећи је брат за десну и дјевер за лијеву руку. Кад је тако изведу, сватови зазову дјевојачке родитеље (или оне од кућана који су јој мјесто њих) и осталу родбину да јој даду добру молитву, па узевши велики колач, или, као што ондје кажу, *самун*, и на њему на мјесту, за то у мијешењу начињеноме, сребрну чашицу вина, даду га најприје оцу, који сједавши на столицу зовне дјевере и запита их: „Шта иштете од мене грјешника?" А они му одговоре: „Ми иштемо од така„кога бана да речеш добру ријеч своме ђетету, тако „и тебе Бог дао свако добро које у њега пожуђео!" Онда он држећи у руци колач с чашом рече овако: „Шћерце! да ти Бог да сваку добру срећу и свако „добро, како бих и сам себе рад!" Изговоривши ово сркне мало вина из чаше, и пјевачи онда запјевају:

Добар чоече!
Добро ти рече!
Добро ти рече!
Брзо се стече!

У добре часе,
Под пуне чаше,
Свему роду и племену на велику част,
А нашијем млад'јенцима у најбољи час!
А свак реци и помисли: да је добар час!
Тако вама и Бог дао вазда добар час!

По том се од прилике с онакијем ријечима даде колач матери, која је благослови од прилике овако: „Шћерце! Боже ти дај добру срећу! колико шкрока „поступила од свога рода до свога дома, толико ти „Бог дао добријех и сретнијех часа!“ А тако од прилике и остала родбина. Пјевачи послије свакога припијевају као и горе послије оца, само што се имена мијењају, н. п. мјесто: *добар чоече*, матери се рече: *добра мајчице*, стрини: *добра банице*, а брату: *добар брате*. Невјеста се уза сваки припјев поклоња, само уз онај *а нашијем млад'јенцима* не, него са стидом гледа преда се. Пошто се сврши добра молитва, дјевер пусти дјевојку те остане опет у брата, а муштулугџија узме *молитвени самун* и понесе га на вјенчање а онамо га послије да попу. Тако дјевер узме и остави чашу; а пошто се из ње онда младијенци запоје вином, да се невјести те је остави за спомен *).

*) Ја сам у Тршићу од свога оца слушао како се у народној пјесми (*диоба Јакшића*, у II. књ. нар. пјес. 98 на страни 626) каже за љубу Димитра Јакшића:

Она оде у подруме доње,
Те узима *чашу молитвену*
Саковану од сувога злата
Што је она од оца донела —

Али сад управо не знам, дали се у Србији зна по чему се зове *молитвена чаша*.

Кад по том стари сват заповједи да сватови устају и да се спремају за пут, онај који им је примио дуге пушке изнесе их пуне и да свакоме своју, а дјевојке и младе у колу запјевају:

У име Бога, у час добар сунце истече,
Хајд' из двора, стари свате, бријеме ти је,
Коњи су ти оселдани, те те чекају,
А јунаци оружани, те те гледају.

И овако припијевају све сватове редом. По том кад сватови већ полазе, наставе и ове пјесмице:

Одвила се златна жица од ведра неба,
То не била златна жица од ведра неба,
Но то била златна Стане од добра рода,
Завила се барјактару око барјака.

Одби се Стане од рода
Каконо чела од роја,
Приви се к милом ђеверу
Каконо злато к јумаку.

Црљена свила по мору плила:
Црљена свило, не оквасн се,
Стане сестрице, не омрази се,
Тебе је ласно, роду је часно.

Брат сестру држи једнако и не пушта је дјеверу док не дођу на авлијска врата, па му ондје рече: „Позлати ђевере, ако хоћеш да ти дам оваку баницу," и послије дугога таковог препирања дјевер му што (талијер или најмање форинту) поклони, а он преда дјевојку.

Кад се сватови крену с дјевојком, избаце се топови као и кад су дошли. Пошто се мало одмакну

од куће, зовне отац дјевојку да би се обрнула, да би јој се пород уметнуо на њезин род. Ако ли сватови мисле да је младожењин род знатнији од дјевојчиног, онда дјевери чувају да се она не би обрнула. А и пријатељи довивају сватове њиховијем сватовскијем именима и желе им срећан пут, н. п. „О бане првијенче!“ — „Ај.“ — „Хајде с Богом и да ти је добра срећа!“ па избаци пушку а онај му исто тако одговори. И овако се дозивају докле се год могу чути и разумјети, па најпослије сви сватови у један пут опале пушке, и тако им захвале на љубави и на дочеку.

Невјеста се путем често поклања, а особито кад кога сретну, али у руку не љуби никога.

Сватови с дјевојком иду управо к цркви: и кад буду близу ње пошаљу напријед неколика свата по младожењу; он прије него пође од куће у цркву, иште благослов од својијех родитеља и пољуби их у руку. Кад од куће пође у цркву, мати му, баш ако ће и стара бити, излети пред кућу у коло, и с невјестама и дјевојкама стане пјевати:

Косто мајци десну руку љуби,
А она му добре часе даје,
Часе добре од Бога, најбоље.

Овако припијевају и стрица и браћу и сестре и тетке и осталу родбину како справљају Коста на вјенчање.

По свршетку вјенчања поп заповједи младијенцима да се ондје одмах пољубе. Ако младожења није врло стидљив и узда се да ће изненада моћи уграбити те дјевојку пољубити, он послуша попа. Ако ли се стиди или се боји да то не ће моћи учинити и

тако да ће се осрамотити, они обоје као стидећи се не послушају га. Кад на свршетку младијенци и сватови цјелују крст, онда се меће на њ по штогод попу за вјенчање.

Гдјекоје грозничаве невјесте и дјевојке дођу у цркву те послије вјенчања питају невјесту кад ће их пустити грозница, мислећи, као што се и говори, да ће их заиста онда пустити кад она рекне; гдјекоји пак говоре да дјевојке питајући *кад ће их пустити грозница* мисле *кад ће се удати*; и за то им невјеста према томе одређује што је могуће краћи рок.

Док се младијенци у цркви вјенчавају, сватови пред црквом ухвате коло и играјући пјевају различне играчке пјесме као н. п. из књиге I. пјесму 259. 260, 266.

По вјенчању младожењу пријатељи отпрате кући, а сватови с дјевојком заостану пред црквом. Кад већ мисле да је младожења кући приспио, онда и они избацивши ондје сви у глас по једну пушку, пођу пут куће младожењине, и кад се прикуче око једнога пушкомета, пошаљу муштулугџију напријед те јави да сватови с дјевојком сретно иду. Онамо га дочекају с бардаком вина и с марамом на њему. По том се врати сватовима на сусрет. Кад сватови с дјевојком буду близу куће, младе и дјевојке пред кућом у колу пјевају ове пјесме:

Одлећеше, долећеше сиви соколи,
Донијеше добре гласе од све господе.

Што се сјаше преко Рисна града?
Ал' је сунце, ал' је јасан мјесец?

Ал' је саја међу терзијама?
Ал' је злато међу златарима?
Ал' је ђерђев међу везиљама?
Ал' јабука од сувога злата?
Ил' су оно два камена драга?
Нит' је сунце, нит' је јасан мјесец,
Нит' је саја међу терзијама,
Нит' је злато међу златарима,
Нит' је ђерђев међу везиљама,
Ни јабука од сувога злата,
Нит' су оно два камена драга,
Нег' је снаха међу ђеверима;
Колико је дивна и лијепа,
Чело јој је висока планина,
У лицу је б'јела и румена,
Из далека двору свјетлост дава.

Дурмиторе висока планино,
С тебе ми се био град виђаше,
Иза града три сунца grijaxу:
Прво сунце вас Рисан гријаше,
Друго сунце свате огријало,
Треће сунце дворе огријало.
Које сунце Рисан огријало,
То је сунце првијенац с кумом;
Које сунце свате огријало,
То је сунце стари сват од свата;
Које сунце дворе огријало,
То је сунце ђевер уз ђевојку.

А кад већ дођу пред кућу, онда загрме топови, а они сви опале из пушака, а младе и дјевојке у кол припијевају их све редом овако:

Стари свате господине, добро дошао!
С вама дошла добра срећа и господин Бог!
Тко ви стио наудити, не дао му Бог!

У кућу дјевојка ваља да уђе преко простртога ћилима под којијем је мушки гатњик и мали ножић црнијех корица, да би мушку дјецу и јунаке рађала. На кућноме прагу сретне свекрва своју невјесту и заложи је три пута медом из ожице, али не кад она зине, него је као заварује па јој изненада ожицу тури у уста; по том јој да од рода како мушко дијете, те га по трипут подижући од земље пољуби па му онда дарује мараму која је за то од куће спремљена *). По том јој да у руке пјат шенице, те њоме из руке поспе на све стране. Кад по том ступи десном ногом у кућу, пјева се ова пјесмица:

Наша снаха честита ти дође,
У дворе је срећу донијела:
За косом јој огријало сунце,
У рукама сивога сокола,
А у срцу мира и погодбе,
У устима меда и погаче.
Кад је снаха у двор улазила,
По двору је срећу дијелила:
Свекровима хитро послушање,
Ђеверима брзо сусретање,
Заовама дивно дочекање,
Јетрвама миле договоре,
Ђувегији премило грљење.

---

*) Дијете се ово у Србији зове *накоњче*, јер се дјевојци даје на коња, а у Рисну нема имена никакога.

Пошто уђе са дјевером у своју камару, долазе из куће и из родбине дјевојке и невјесте те се љубе с њоме. По том сватови посједају за трпезу гдје је мјесто коме, и стану пити ракију разговарајући се и хвалећи се домаћину и осталима како су их код дјевојачке куће лијепо дочекали.

Ту стари сват преда дар што је донио другоме старом свату.

У том се стане и јело доносити. Обична су јела ондје на свадби ова: 1) ориз (принач кухан густо готово, као у нас пилав), 2) кухано говеђе и кокошиње месо, 3) пршути (свињски) кухани и некухани, 4) печење, понајвише овчје, 5) сир. Онуда по околини код људи који живе даље од мора одмах се послије ориза донесе печење па онда остало што има *). Ту се пије и уза свако јело напија и војводама наздравља као и прије, а осим тога још напија се и у славу Божију. Око половине јела приступе к трпези младе и дјевојке те стану припијевати сватове почевши од попа, ако је у трпези, овако:

Жарко сунце на истоку сјаше,
Кроз пенџере у софру гријаше,
Све је свате редом огријало.

*) У нас се приповиједа да Турци најприје једу месо па онда чорбу, и по томе обичају на частима и код нашијех људи у Турској кашто се изнесе чорба послије свију јела, и говоре да је *чорба канџија,* т. ј. да нема ништа више, него како она дође ваља устајати иза трпезе. Наши људи у шали приповиједају да су негда Турци почевши јести појели чорбу, па онда стигне од некуд Краљевић Марко те им поједе месо; за то они од онда уреде да једу најприје месо, па он ако би опет дошао, на част му чорба.

Бисерна брада, сребрна чаша,
Бисер се руни, у чашу пада,
Свакога глава дуката ваља,
Попова глава три града ваља.
Част да ти је, свештениче,
И црвено вино!
Попиј и ту и другу,
Да ти обје пробуду!

Жарки кове и сребрни, да дивно ти сјаш!
Домаћине мудра главо, да много ти знаш!
У тебе су златни ножи и свилени пас;
Више ваља, домаћине, твој поштени глас
Него твоји златни ножи и свилени пас.
Част да ти је, домаћине,
И црвено вино!
Попиј и ту и другу,
Да ти обје пробуду!

И тако од прилике свима редом. Иза тога почну и мушкарци сједећи за трпезом овако припијевати:

Што се ово мукло пије вино!
Није ово вино украдено,
Нег' је ово вино куповано
За бијеле гроше и дукате.

Кад се жени бан војвода Јанко,
Јанко триста свата сакупио,
Па је Јанко свате разредио:
Првијенца два Јакшића млада —
Да си здраво бане првијенче!
Барјактара Рељу Бошњанина —

Да си здраво вило барјактаре!
Старог свата старину Новака —
Да си здраво бане стари свате!
А за кума млада Маријана —
Да си здраво наш високи куме!
На муштулук Новаковић Груја —
Да сте здраво на муштулук браћо!
За војводу Обилић Милоша —
Војеводе здраво и весело!

При јелу сватови често довикују дјевере како су, јесу ли с невјестом весели и с јелом и пићем задовољни.

Кад се донесе печење на трпезу, стари сват зовне дјевере да доведу невјесту к трпези на добру молитву. Дјевери доведавши снаху намјесте је у чело трпезе с младожењом у поредо, и превјесе их обадвоје преко глава једним личњаком, те тако стоје докле им сви редом не даду добру молитву од прилике онако као и код куће дјевојачке. По том дјевер узме опет снаху за руку, а сватови устају пјевајући:

Тврда ти је војводина засједа, засједа,
Не би му је мутна вода занесла, занесла,
А некмоли Турска буса разбила, разбила.

Док се ово неколико пута испјева, невјеста над умиваоницом *) пољева сватовима и свима који су за

*) У Србији се по варошима умива над *леђеном* а по селима над каквом карлицом, у Рисну пак, као и у свему приморју *умиваоница* је (као бијела округла чинија) понајвише намјештена на три дрвене ноге тако високо да се човјек може умити над њом не сагињући се.

трпезом били, те умивају руке, а дјевер поред ње држи личњак те се отиру. Сваки пошто руке умије баци у воду какав новац или друго што од сребра или злата. И ово је све невјестино (и по другијем крајевима зове се *пољевачина*). Пошто се умију, запале сватови на дугијем чибуцима луле, па онако ухвативши се у коло играју пјевајући два и два:

Скочи коло да скочимо,
Да би нама у час добар
Нашем брату домаћину
С свом господом наоколо! —
У Вукића Бранковића
Вранац коњиц без биљега,
На чело му сјајан мјесец,
А у гриви видра игра,
Из копита огањ дава.
За њега му нико не зна,
Него сестра Видосава,
Која му је зоб давала
Из леђена сребрнога;
С Вукићем се посвадила,
Цару га је повиђела:
„Султан-царе господаре,
„У Вукића брата мога
„Вранац коњиц без биљега,
„На чело му сјајан мјесец,
„А у гриви видра игра,
„Из копита огањ дава.“
Кад је царе разумио,
Цар Вукићу поручује:
„О Вукићу слуго моја,
„Пошљи мене коња твога,

„Ја ћу тебе и два моја,
„И два града невардана
„И дв'је моме нељубљене."
Кад је Вукић разумио,
Вукић цару поручује:
„Султан-царе господаре,
„Не дам тебе коња мога,
„Да ми даваш и три твоја
„И три града невардана
„И три моме нељубљене.
„Здраво била глава моја,
„А под њоме вранац коњиц,
„Коње ћу ти отимати,
„Градове ти освојити,
„Хоћу моме обљубити."
А сад скочи да скочимо,
Да видимо ко ће боље,
Ко л' ће боље, ко ли горе,
А ја виђу ко не море,
Ко се скоро оженио,
Сваког добра пожељео,
И у село јараница,
И везених марамица.
Коловођа дико наша,
Оком трени, колом крени,
Што л' ти коло задр'емало,
Али ти се уморило?

Док мушкарци овако играју и пјевају, женскиње објεдује, па онда опет ухвате и оне коло те играјући пјевају двије и двије различне пјесме, а особито ову, којом и невјесту у коло позивају:

У име Бога, у час добар, сунце истече,
Ход' у коло, снахо наша, бријеме ти је,
Свекрови ти редом сједе, дара чекају.
Буди, снахо, собом добра, то су дарови.

И овако редом припијевају да свекрва, заове, јетрве, ђевери сједе и дара чекају. И пошто је дјевери изведу у коло, пјевају различне пјесме, а особито ову:

Петар се граду фалио:
„Не љепше љуби од моје,
„Ни б'јеле виле од горе."
Зачу га вила из горе.
Панула Петру на дворе,
Дозивље Петра именом:
„Изиди амо, делијо!
„Изведи твоју љубовцу,
„Која је љепша од мене,
„Од мене виле од горе."
Када је Петар зачуо,
Уфати љуби за руку,
Дивно је Петар ођеде:
Ма јој је свила до земље,
А руса коса до бедре,
А дробни бисер до паса,
У уши златне брњице;
Изведе љуби пред дворе,
Трипут је љепша од виле.
Кад виђе вила истину,
Онда му вила говори:
„Мала ти фала, делијо!
„Ако т' је љепша љубовца
„Од мене виле од горе,

„А њу је мајка родила,
„У свилен повој повила,
„Мајчиним мл'јеком дојила;
„А мене вилу од горе,
„Мене је гора родила,
„У зелен листак повила;
„Јутрења роса падала,
„Мене је вилу дојила;
„Од горе вјетриц пувао,
„Мене је вилу шикао,
„То су ми биле дадије.“

Иза овога играња и пјевања стари сват заповједи да се носи барјак у цркву, који барјактар узевши пођу сви пут цркве, а дјевојке и младе испрате их мало пјевајући.

Кад сватови барјак и мараму коју су за цркву понијели од куће дјевојачке однесу у цркву, они пред црквом ухвате коло, а младожења пошље за њима вина да пију и они и остали људи који се обично скупе као да гледају. Ондје сватови играјући пјевају између осталијех и ову пјесму:

Вино пише три делије
У стојноме Цариграду
У ђевојке крчмарице,
Вино пише, не платише,
Што не пише, то пролише.
Пошто виђе крчмарица,
Она цару на плач пође:
„Султан-царе господаре,
„Дођоше ми три делије,
„Баш у мене крчмарице,

„Вино пише, не платише,
„Што не пише, то пролише.“
Кад је царе разумио,
Крчмарици бесједио:
„Крчмарице, јадна била!
„Какве бјеху те делије?“
Крчмарица одговара:
„Једно бјеше тај делија
„С'једе браде до појаса,
„Друго бјеше тај делија
„Црна брка до рамена,
„Треће бјеше тај делија
„Младо момче голобраче.“
Кад је царе разумио,
Крчмарици бесједио:
„Што је био тај делија
„С'једе браде до појаса,
„То је био Угрин Јанко;
„Што је био тај делија
„Црна брка до рамена,
„То је био Краљић Марко;
„Што л' је био тај делија
„Младо момче голобраче,
„То је био бан Секуле.
„Нег' чу ли ме крчмарице,
„Кад ти дођу те делије,
„Подај њима пити вина,
„Вина доста изобила,
„Не ишт' паре ни динара;
„Дођи мене на диване,
„Ја ћу тебе платит' вино.“

Враћајући се испред цркве к младожењи на ве-

черу кад буду преко пјаце, барјактар ваља све сватове из своје кесе да части какијем пићем, вином или ракијом, ко што хоће.

Готово на свршетку вечере поваде дјевери с дјевојком из скриње све дарове које је она из рода донијела, и донесавши их к трпези, стане их она раздавати: куму у марами завијену сашивену кошуљу и личњак с цвијећем, свекру и свекрви у марами по кошуљу несашивену, дјеверима и младожењи у марами по кошуљу сашивену, јетрвама и заовама по бијелу мараму или по шарену траверсу, а малијем дјевојчицама од куће и родбине црвене гурђеле а осталијем сватовима по позлаћен цвијет. Кад кум свој дар прими, он даде куми на бардаку вина кришку хљеба и у њој забоден цекин или два, или према томе златан прстен, за које му кума поклонивши се пољуби руку и донесе му онај исти бардак другога вина и на њему шипак.

Пошто се дарови тако раздијеле, стари сват напије здравицу *за цвјетова и дарова*: „За здравље „овијех ћетова и дарова! вазда се у здрављу састајали, у љубави живљели, даровима се даривали, а „ћетовима китили, ми и наша ђеца, ако Бог да!“

По вечери играју се игре свакојаке, па тек око поноћи одлазе кућама осим онијех који су од ближе родбине или који су са стране дошли у пријатеље. На поласку пуца се опет из пушака, а невјеста испративши мало кума дарује му мараму и тоболац са златнијем китицама, а он њој цекин или најмање талијер; а кад се сјутридан кумовски дар пошаље за њим, он опет пошаље натраг двије боце вина, самун круха и рамо печенога меса.

Кад буде вријеме за спавање, свекрва и њезина кћи у невјестиној камари легну с невјестом да спавају, па кад опазе да је невјеста заспала, оне се полако извуку и мјесто себе пошаљу младожењу.

Од прије је и у Рисну био обичај да три прве ноћи ђевери спавају с невјестом, али тога сад већ нема.

Ујутру невјеста устане прије свију и почевши од свекра и свекрве свима још у постељи назове добро јутро; по том наложи ватру и пристави кафу, и приправи воду за умивање, по том са својом заовом или јетрвом намјести све постеље осим своје, а њезину ваља да намјести свекрва или заове саме. Кад буде кафа готова, она је да свакоме осим свога мужа, а њему као од стида не да.

Који су од сватова заноћили код младожење, они ујутру иду с ђеверима и с невјестом и још с другијем ђевојкама на најљепшу живу воду. Путем момци пуцају из пушака а ђевојке пјевају различне пјесме, као н. пр.

Снаха наша рано подранила
С ђеверима на воду студену,
Сусрели је два сокола сива,
Два сокола од бабова двора,
Виђела их наша снаха драга,
Виђела их па их познавала,
Сокол'ма се смјерно поклањаше.
Кад виђеше два сокола сива,
Један граје, други проговара,
Снахи нашој ријеч говораху:
„Ој тако ти, прелијепа Стане!

„Твоја те је мајка поздравила,
„Послала је да те упитамо,
„Јел' т' у Коста слично и обично."
Млада Стане ријеч проговара:
„О тако ми, два сокола сива!
„Поздравите моју милу мајку,
„Право ћете њојзи казивати,
„У Коста м' је слично и обично,
„Слично ми је, све ми сретно било!"

Кад дођу на воду, пјева се ова пјесмица:

На јеверо ладна вода,
Ђе невјесте све доходе,
Све невјесте и ђевојке.
Међу њима снаха наша,
На глави јој златна круна,
Двије гриње од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова.
Над водом се надаврела,
У воду јој круна пала
И дв'је гриње од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова.
Кад то виђе снаха наша,
Брже браћу дозивала:
„Штитом воду исекајте,
„Мачем траву окосите."
Кад су снаху браћа чула,
Штитом воду исекаше,
Мачем траву раскосише,
Златну круну извадише,

Двије гриње од бисера
И два прама сува злата
И два пера чанбелова,
Снахи нашој дароваше.

На води снаха наточи бардак воде и даје онима који хоће да пију, а дјевер је трипут прсне водом по прсима. По том пију ракију коју су понијели, и невјеста се љуби са свима. Кад се врате с воде, невјеста носи бардак пун воде, а дјевојке пјевају:

Снаха наша рано подранила
С ђеверима на воду студену,
Да донесе у двор воде ладне.
Кад је Стане у двор се вратила,
У двору је срећу дијелила:
Свекровима далеко праћење,
Свекрвама неодговарање,
Ђеверима хитро послушање,
Јетрвама дивно миловање,
Заовама дивно дочекање.

Млади Косто дворе саградио,
А пред дворе зелене наранче,
И у дворе софре поставио,
И за софре столе намјестио,
А на софре златне гвантијере,
На њу меће купе и финчане,
А у купе кафе и ракије,
А на дворе ступце позлаћене,
А на ступце свилене сагове,
А на њима румене ружице.
Што с' у дворе софре позлаћене

И за софре столи постављени,
Што на софру златне гвантијере,
То су снахи мила браћа дошла;
Што л' на дворе ступци позлаћени,
То су снахи од дома свекрови;
Што л' на ступце свилени сагови,
То су снахи милане свекрве;
Што л' на сагу румене ружице,
То су снахи милани ђевери;
Што л' пред дворе зелене наранче,
То су снахи милане заове;
Што л' је оно кафа и ракија,
То су снахи милане јетрве.

Ову горњу пјесмицу пјевају и кад дођу невјести из рода у походе ови исти дан.

Полећела два сокола сива
Од Станина мила рода свога.
Ма се Стане упознала у ње,
Са сузама њима проговара:
„О Бога ви, два сокола сива!
„Јесте л' сада од бабова двора?
„Виђесте ли оца ми и мајку?
„Јесу л' своје сузе отирали
„Што су за ме јучер исплакали?“
А соколи Стани говораху:
„О Бога ни, прелијепа Стане,
„Ми смо сада од бабова двора,
„Од бабова двора бијелога:
„Нас је посла' и отац и мајка,
„И тебе су, Стане, поздрављали,
„Још да бисмо тебе упитали,

„Јел' т' у Коста слично и обично."
Тако она њима одговара:
„Појте с Богом два сива сокола,
„Поздрав'те ми и баба и мајку,
„И овако њима говорите:
„У Коста је слично и обично,
„Тек да Бог да да ми буде сретно."

По другијем крајевима народа нашега, особито у нас, у *походе* се иде послије неколико дана, а гдјешто и недјеља; али у Рисну први дан послије свадбе иде се од рода дјевојачкога невјести у *походе*, а сјутрадан од куће младожењине тазбини у *првичје*.

У *походе* иде невјестин отац, мати, брат, ујак и који рођак. Они обучени у стајаће хаљине идући не пјевају, него мећу пушке од своје куће до зетове. Осим осталијех дарова похођани носе велики колач круха и некухан пршут. Кад дођу онамо, пуница дарује оца младожењина личњаком, његову жену бијелом марамом, зета кошуљом сашивеном, брата му везеном марамом, рођацима да по дуванкесу, сестрама по траверсу, женскињу из родбине по комад сапуна, а малијем дјевојчицама по гурђелу на гранчици од наранче, а најпослије својој кћери лијепу навезену кошуљу, коју јој је тајно приправила за овда. Пошто се ови дарови раздаду, онда почну пити ракију, јести слаткиша, а по том и обједовати. Као што је по свему народу нашему обичај да се пријатељи и гости на јелу нуде, тако и овдје за обједом домаћин нуди похођане, а особито невјеста оца и мајку. По обједу невјеста опет над умиваоницом пољева те умивају руке, и свако од њих ваља опет да

јој баци што у воду. За вечером, која се почиње како се смркне, зет дарује пуници комад сапуна и у њему задјевен дукат, а отац његов осталијем походанима по везену мараму и по гранчицу цвијећа.

На поласку сваки од походана даде невјести што у новцу, а мати јој златан прстен натакне на руку, и пошто се тако с пуцњавом пушака растану, дозивају их докле се год могу чути и разумјети, и из пушака поздрављају. За походанима зет одмах пошаље самун круха, рамо печено с неколико шипака, наранача и којекакијех слаткиша.

У *првичје* иде младожења с невјестом, са својијем оцем, с матером, ујаком, с братом и другом ближом родбином. Дјевер не води невјесте за руку, него сама иде најзадња иза свију поклањајући се према свакоме кога сретну. И онамо се часте и дарују и испраћају од прилике као и у походима, само што се на растанку не дарују.

Иза свега овога ваља још невјесту у прву недјељу или на какав празник послије свадбе водити у цркву, и ово је посао само женски, а мушкарци се ни од једне стране уњ не мијешају. Свекрва објави унапријед на један или два дана родбини својој и невјестиној у који ће се дан невјеста водити у цркву. Онај дан ујутру искупе се све позвате жене у стајаће хаљине обучене и накићене код невјесте, а њу заова и још каква у том послу вјешта жена обуку у најљепше хаљине као што су и вјенчане: на главу јој начине *кукуљицу* (од њезине косе, у коју се позадијева око 200 игала са шупљијем од сребра исплетенијем и позлаћенијем главама), у уши брњице с бисером, за уши два цвијета од срме, о врату *кор-*

дун (златан синцирић који је завијен око врата неколико пута и по том са златном колајном виси низ прси до појаса), на плећи *камижолу* или корет од црвене кадифе са шест сребрнијех а и позлаћенијех путаца низ прси, а са 12 на рукавима, сврх тога *бран* (дугачку хаљину) и по овој одозго златом везену мараму преко плећа, доље *траверсу*, око себе *ћемер* (појас од сребрнијех и позлаћенијех плоча, о којему на сребрну синцирићу виси бритва с десне стране до сниже кољена); *срдашце* (исплетено од сребра и искићено бисером које с наличја има двије куке те се њима спучи кошуља на прсима); с обје стране прсију *амбреше* (четири сребрне и позлаћене плоче колико талијер, које су између себе биочузима састављене, а крајње имају по куку те се за хаљину припну); на ноге *бјечве* од црвене свиле и *ципеле* црвене.

Пошто је овако обуку, упуте се по двије поредо пред летурђију к цркви: напријед иду најстарије, а остале по реду за њима, а невјеста са заовом у сриједи држећи се за руке. Когагод путем сретну, сваком се обје поклоне, и са женскињем по три пута пољубе. У цркви најприје цјелују иконе, и невјеста на црквени пјат метне талијер или најмање форинту, по том се и ондје с поклонима невјеста и заова ижљубе са свима женама које застану или које дођу до летурђије.

Послије летурђије невјеста и заова стану код врата црквенијех те се мушкарцима поклањају, и љубе са женама и дјевојкама с којијем прије нијесу. Младожења од куће или с пјаце пошље ракије те се њом и слаткишима, који се понесу од обје

стране, почасте пред црквом и оне и остале све жене које се с њима помијешају. Кад се из цркве врате к младожењиној кући, и ондје их дочекају наново с ракијом и са слаткишима. По том гдјекоје отиду кући а својте и ближа родбина остану на обједу, за којијем невјеста дарује заови лијепу траверсу, а оној која је помагала облачити је лијепу бијелу мараму.

Обично се мисли да је невјеста до овога дана још једнако дјевојка, а послије тога тек да ће престати бити; и за то сјутрадан већ не носи вијенаца и не поклања се до земље.

ЗЛАТОЈЕ.

Нова млада не смије (од стида) никога у кући звати по имену; за то је обичај да она, пошто се доведе, свима кућанима (мушкоме и женском) надјене нова имена (само за себе); тако н. п. некога зове (старије дјетиће) *шиком*, неког *бабом*, неког *господином* (јели отишао *господин* да доћера свиње?), неког *дјевером*; а млађе *брашом*, *злашојем*, *соколом*, *милошшом*, *милојицом*, и т. д.; жене *госпом*, *мамом*, *мајом*, *наком*, *снашом*, *невом*; а дјевојке *убавицом*, *љепошицом*, *секом*, *госпођицом*, *голубицом*, и т. д.

СМРТ.

Мати за сином и сестра за братом тужи кашто по двије и по три године; кад је сама код куће, или кад изиђе куд у поље, а она тужи и нариче као да пјева. Доста пута би суза из камена ударила, како жалостиво мати нариче за сином, или сестра за братом. У Кастелима пријатељи овога који умре, најме нарикачу и пошаљу му кући, те га жали и за њим нариче. У Паштровићима и у Боци а и у Црној Гори има нарицања на стихове као пјесме. У садашње вријеме срамота је жени тужити за мужем, а још већа испрошеној дјевојци за момком; али се у пјесмама пјева да су и жене тужиле за мужевима и дјевојке за момцима, н. п.

Пуче пушка из кола другога
Те удари у колу Дамљана,
Дамљан паде а љуба допаде:
Мој Дамљане, моје јарко сунце!
Л'јепо ти ме бјеше обасјало!
Ал' ми брже за горицу зађе —

Марка жали и отац и мајка,
А Андрију ни отац ни мајка,
Него једна из села девојка,
Жалила га, па је говорила:
Јаој Андро моје чисто злато!
Ако би те у рукаве везла,
Рукав ће се одма издерати,
Па ће твоје име погинути;

Ако би те у песму певала,
Песма иде од уста до уста,
Па ће доћи у погана уста;
Ако би те у књигу писала,
Књига иде од руке до руке,
Па ће доћи у погане руке —

Боже мили! чуда великога!
Ко л' је ово кога ожалио!
Ил' је мајка јединога сина?
Ил' сестрица брата рођенога?
Ил' је снаа ручнога ђевера?
Ил' ђевојка првог заручника? —

Покајнице у Црној Гори и по њезиној околини зову се чељад која жале и наричу за мртвима. Осим кућана и оближње родбине покојникове покајнице се зову и његова даља родбина и пријатељи и познаници који из другијех села или први дан на погреб или други и трећи иду кући његовој *на покајање*. Кад из другијех мјеста иду мушкарци на покајање, они се поређају један за другијем заметнувши пушке наопако, а једнога између себе изберу те нариче и јауче иза гласа; кад се прикуче близу гроба или куће покојникове, онда потрче сви без реда и зајаучу у глас сви како који може. Код куће покојникове изнесу хаљине и оружје те се над тијем тужи. Кад се покајнице врате с гробља, код куће по којникове *даје се трпеза* (као даћа). Треће јутро иду оближње

покајнице на гроб, гдје се послије плача и јаукања такође пије и једе.

По свему је народу нашему обичај, да се нариче или тужи за мртвима; но нигдје на другоме мјесту, осим Паштровића, нијесам дознао, да има *постојано* нарицање у *стиховима*, већ како ко осјећа и зна, онако и нариче. У Кастелима, поред мора између Спљета и Трогира, имају *нарикаче*, које пријатељи и познаници покојникови *наимљу* и шаљу му кући, да га жале; но ни оне немају никаквога постојанога нарицања, него свака приступивши к мртвацу почне с тијем: да ју је послао тај и тај, да поплаче тога и тога; па онда, како која зна, настави хвалу мртвоме, жалост родбине, и тако даље до поздрава пређашњима мртвима на онај свијет. Паштровићи дакле једини, колико је мени до сад познато, имају нешто постојанога нарицања у стиховима, које жене од рода покојникова ухвативши се за руке, као у колу, над њиме поклањајући се запијевају: сваки се стих запијева по двапут: једна жена као коловођа, почиње а остале јој помажу, изговарајући за њом кад по други пут стих запијева само пошљедњу стопу од стиха (као што се у Хрватској и у Далмацији и у колу пјева). На свршетку свакога стиха додаје се још први пут: „*Ајме, бане!*“ или: „*Куку, бане!*“ „*Леле, бане!*“ и т. д.; а по други пут: „*Е јаок!*“ Да се и ово нарицање овако *не* може за свакога употребити (н. п. за дјецу, за жене и т. д.), то сваки може дознати: овако се обично нариче за кућнијем старјешином, који је и у селу био знатан човјек.

Ово је Паштровско нарицање за мртвима:

Над мртвацем у кући.

Добро јутро за сва јутра! *)
Јеси л', бане, поручио
По свем збору Паштровкоме,
По милијех пријатељах,
По б'јелијех манастирах,
По црковну ту господу?
Е те жеља обузела
На банове, на ђедове,
На те мудре родитеље
И на вељу својту твоју:
На синове, на стричеве,
И на милу браћу твоју,
На банице, миле сестре **),
Све си добро учинио,
Ма си само сагрешио,
Учинио веље јаде,
Што остави муку твоју:
Све остале миле твоје;
Ко ће шњима управљати?
Ко ли ће их сјетовати?
Ко ли мудру р'јеч изрећи
Пред господом изабраном?
Ти си мудра глава био.

*) т. ј. Ни једно ти се јутро више не ће назвати добро јутро.

**) т. ј. Обузела те жеља за твојима, који су помрли, па си и ти умръо, да се с њима састанеш (?).

Кад мртваца изнесу из куће.

Ге *) си, бане, упутио?
Зар у б'јелу манастиру,
Те су наша веља добра? **)
Али ти се љуто бојим,
Да нам натраг не ћеш доћи,
Ти су пути недоходи.
Ма ли ти се с јадом молим,
Да се тамо не застојиш;
Да поздравиш доста добра,
Што смо тамо оправили:
Кавуј, бане по истини,
Да смо јадни и жалосни,
Е се за нас не спомињу,
Својој кући не доходе,
Друге за нас не питају.

Кад му читају опијело.

Ти се хоћеш дијелити
Од свијета бијелога,
Од црковне те господе?
Него, бане, не заборав'
Врћи руку на барету ***),
Те зафали свој господи,

*) Ово је писато од једне старе жене.

**) Паштровићи се сви копају код четири манастира, између којијех су и у курије раздијељени. „*Веља добра*" значи: наши, који су прије помрли и ондје покопани.

***) т. ј. на *капу* (Талијански baretta).

Тој господи црковнојзи,
Који за те Бога моле;
И осталој браћи твојој,
Који су се потрудили,
Тебе плачуђ допратили.
Још те, бане, с јадом молим,
Ах! за наша свака добра!
Када, бане, тамо дођеш,
Ти не немој бандунати. *)
Још те молим с јадовима,
Ах! за наша веља добра!
Немој нам их заговорит',
Него ћеш их к нама справит',
Да се жељно изгрлимо,
(Црно сврћи, б'јело врћи)
И од плача ућешимо.

Над гробом.

Јесу л' ово твоји двори?
Љуто уски и тијесни,
А без врата и прозора;
Како ћеш се обикнути
Иза сваког добра твога
Без свјећице, без стражице,
Без дружине изабране,
Без господе збора пуне,
Без љубљења и нуђења,
И без добра свакојега?

*) т. ј. *заборавити* од (Талијански abbandonare).

Ма ли ће те Бог помоћи,
Е ћеш тамо добра наћи,
Дивну киту својте твоје:
Наћ' ће тајка, наћ' ћеш мајку,
Имаш милу браћу твоју,
Који ће те дочекати,
У путу те сусретати
И жељно те загрлити,
„Јеси л' трудан?" упитати,
И тебе ће посадити
У златноме своме столу,
Пак ће тебе принијети
Један имбрик ладне воде,
А у други рујна вина,
У трећему кордијала, *)
Да им љепше проговориш,
На питања одговориш.

Кад удовици мећу мараму на главу.

(на гробљу одмах по погребу).

Што учиње веље јаде
Младој твојој кукавици
Којојзи си вјеру дао
Да је не ћеш оставити?
Ето сада вјером сврну,
Јутрос си је зацрнио:

*) *Кордијал,* од Талијанск. cordiale (Herzstärkung), љековито пиће, што се особито даје ономе, који падне у несвијест, да би дошао к себи.

Нађеде јој худо име,
Худо име, удовица,
Ге би сјела, да не сједе;
Ге би пошла, да не пође;
Што би рекла, да не рече.
Ма те моли кукавица:
Ах! немој је бандунати
И за љубав, што имасте,
Ни ђечицу луду твоју,
Који су те татом звали;
Али има узданицу
У ту твоју мудру главу,
Да је не ћеш бандунати,
Ни осталу муку твоју
Којуно си ти мучио
Од ђетета маленога;
Ни сиротну ђецу твоју
Без наставе и науке,
Без целива и грљења
И без сваког добра твога.

Кад ко умре гдје на путу.

Црни вране прелетио
Преко мора луждевога
До кунфина Паштровскога,
А пр'о збора Паштровскога,
И донесе зле гласове:
Црну књигу под криоце,

*) *Пр'о* мјесто *прео* (преко).

Црном булом забулана,
Да си бане преминуо
У далекој туђој земљи,
И туђи те оплакали,
Туђа уста наљубила;
Све си добро учинио,
Ма си врло залудио,
Што свој браћи не поручи,
Да им иштеш опроштење,
И с баретом да зафалиш.
Да ли ти се не ражали
На свакога од твојијех,
Што се смрти не умоли,
Ал' оружем не обрани?
Да те пушти дома доћи,
Да ти начин учинимо,
И мртва те наљубимо.

Мати над сином.

Што сам јадна мајка дочекала,
E јаох! *)
Да ја чиним начин сину своме,
Што се јадна ја не надах мајка
Да ћу ово нигда дочекати!
Мили Боже, нек је тебе фала!
Што м' овако јадну уцвијели,
Да ја кукам срећу од напретка,
Од напретка, од срца својега!

---

*) Ово се додаје послије сваке врсте овога размјера.

Друго као тјешећи мајку.

Ја сам ти се потежила,
сестро јадна!
Љуто си ме убољела
од жалости;
Јер си ово дочекала,
много јадна!
Да ти кукаш срећу твоју
од напретка,
Од срчана срца твога,
била јадна!
Која рана лијек нема?
вила у јад!
Свака рана лијек има,
сестро јадна!
А срчана лијек нема,
вила у јад!

Опет тако.

Не могу се начудити,
брате, тебе!
Ђе одуста мајку твоју
много јадну,
И одуста дом и кућу,
дому куку!
И жалосну владу твоју,
с јадом влада!
У највише небријеме,
била јадна!

Ђе остаде много млада,
прекукала!
И с нејаком ђецом твојом,
рано јака!
Ко ће ђецу подигнути?
била јадна!
Ко ли ће их подранити?
рано љута!
Ко ли школи научити?
много јадна!
Сиротиња често плаче,
прекукала!
Често плаче, брзо расте,
то мој јаде!

Двије и двије.

Стан'те, друге, да се послушамо,
Да о овом јаду говоримо.
Јокица се на пут оправљаше,
За њим тамна мајка пристајаше,
Тамна мајка и браћа жалосна,
И љубовца много жалостива,
И овако вели своја мајка:
„Куд си ми се опремио, синко?"
Браћа веле: „Куд ћеш, наша дико?"
Своја љуби: „Ђе ћеш, господаре,
„На том тамо путу далекоме,
„Оклено се никад не долази?
„С ким ћеш мене јадну оставити?"
Јокица се њима обрташе,

И жалосну ријеч говораше:
„Не мој за мном, мајко, пристајати,
„Мајко моја, и браћо рођена,
„И љубовца моја премилосна!
„Не могу се натраг дома вратит',
„Е ја одох овој грађевини,
„Наћ' ћу тамо три града царева,
„У првоме жарка сунца нема,
„У другоме љети воде нема,
„У трећему зими огња нема,
„Ту ћу вама вијек вјековати."
Ох Јокица, жалосна ти мајка!
Мајка твоја и браћа рођена,
И љубовца много жалостива!

Опет тако.

Одметну се кућни старјешина
Из овога дома жалоснога,
За њим стара мајка пристајаше,
Те га с јадом она заклињаше,
Да не иде тамо на те путе,
И овако њему говораше:
„О Јокица, синко, добро моје!
„Ком остављаш твоју јадну мајку
„И жалосну вјерену љубовцу,
„Уцвијељену браћу и сестрице
„И несрећну ђецу твоју луду?"
Он се њојзи с јадом обрташе,
И овако мајци говораше:
„О тако ми, моја стара мајко!

„Теб' остављам твојој ђеци милој,
„А љубовцу милој ђеци својој,
„Моју браћу бијеломе данку
„А сестрице у своје домове.
„Мене ваља тамо путовати,
„Тамо мене бољег добра кажу,
„Кажу тамо до три б'јела града:
„У једноме жарко сунце сјаје,
„То је мене данас потамњело;
„У другоме љута гуја спава,
„Која ће ми попит' очи црне;
„У трећему црну зиму кажу,
„У томе ћу вазда зимовати,
„У студеној води огрезнути."
По сад овом дому на весеље!

Опет тако.

Просуо се бисер по грохоту,
Ма се саже Јокичина мајка,
Јадна мајка и тамна љубовца,
Да покупе бисер по грохоту;
Из грохота удари их змија,
Која им је очи извадила
И Јокицу с смрти саставила.
Кад Јокицу ране допануше,
Тамној мајци очи испануше,
А љубовци срце извадише,
Браћи својој крила обломише.
Аох Јокица, жалосна ти мајка!
И љубовца у јад останула!

Која ће ти тамњет' у тамнину
Пријед, брате, реда и бремена.

Опет тако.

Бојно копље у планини сташе,
Сва планина од њега се сјаше.
Ту Јокица болан боловаше:
К њем' долази сура тица вране,
И у кљун му воде доношаше,
Те му смртна уста квасијаше;
Јокица га Богом заклињаше:
„Е за бога, сура тица вране!
„Ти полети до двора мојега,
„Те ти реци јадној мојој мајци,
„Јадној мајци, и браћи жалосној,
„И љубовци мојој ојађелој,
„Да су мене ране допануле,
„Да ме друго причекати не ће,
„Ни да ће ме очима виђети.“
Послуша га сура тица вране,
И она је за Бога ајала,
Јокичину двору полетнула,
И дозивље Јокичину мајку:
„Зло ти јутро, Јокичина мајко:
„Јокицу су ране допануле,
„И болује без никога свога.“
Мајка вели: „Куку мајци, синко!“
Браћа веле: „Куку, наше крило!
„На јунаштво свуђе од освете!“
Јадна љуби: „Аох моја дико!“

Опет тако.

Јаох порастао зелен боре
У Јокице пред бијеле дворе,
Пустио је гране на све стране,
О њима су кључи од пазара;
Јаох Јокица, делијо пазара!
Остаде ти прежалосна мајка;
Како ће ти младост прегорјети,
Браћа твоја лијепу освету,
А љубовца таког господара?

Опет тако.

Стан'те мало боље и старије,
Да вас мало јадна одмијеним.
Што си ми се оборио,
мој делијо!
Што ли љепше изодио,
ох је мене!
У ођелу делијнскоме,
мој соколе!
У оружју јуначкоме,
мој јуначе?
Како да ћеш у сватове,
дивни свате!
За ђевера уз ђевојку,
за тебе је!
Страшно ли те прегледати,
дико брате!
Јадно ли те прегорјети,
ја ти јадна!

Сив соколе шестокрили,
брате срећо!
Братска сабљо самокова,
мој Лазаре!
Златни ступче вас до неба,
брате роде!
Моје сунце од истока,
мој Лазаре!
Што си ми се ти понио?
мој поносе!
Е ћеш тамо добра наћи,
добра срећо!
Од твог рода гласитога,
гласит брате!
Све црковне свештенике,
од мог рода,
И земаљске капетане,
соколове.
Да их почнем спомињати,
горе мене!
Од сабаја јутрашњега,
зло ми јутро!
До запада сунашњега,
жље ми садек!
Не би сестра побројала
многе јаде,
Што сам јадна изгубила,
прекукала!
Ах црковне свештенике,
ох стричеви!
Попа Вука и Николу,
јадној мене!

Попа Сима и Комнена,
оба добра,
За све ране што су јаде,
ја кукала!
Попа Јова, сваком мила,
бане попе!
Што остави своју кућу,
кућу кући!
И нејаку ђецу своју,
јаок мене!
Ма искочи опет слава,
слава Богу!
Те се ђеца подигоше,
Богу руке!
Сад се Лазо тебе молим,
мој соколе!
Кад отидеш кроз градова,
граде брате!
Кроз градове тамо туђе,
тужној мене!
И окупиш браћу твоју,
скупна главо!
Кад будете на вијећу,
дико брате!
Биће кита соколова,
соко роде!
Ш њима ће ти дика бити,
моја дико!
Ти си вазда братски био,
братска главо!
Св'јех научи и накарај,
мој соколе!

Мога Сима и Богдана
за највише,
Е су куће затрнули,
у дом куку!
Осташе им тужне сестре,
прекукале!
Без заклетве до камена,
ками њима!

Кад мртваца понесу из куће.

Вијећала господа банови
На утоку мора дебелога:
„Коме ћемо дати бановину?"
Старом Јоку сребрну бакету *),
Ристу даше ћурка зеленога,
Јову даше токе на рамена,
А Лукети сабље позлаћене,
А Мићу ми калпак поклонише,
А Јокици црнога барјака,
Да га вије, жалосна му мајка,
Жалосна му мајка и љубовца!

Кад се послије укопа врати поп у кућу, мати или жена покојникова панувши му на ноге:

Сад што ћу ти, Богом свештениче!
Како ћу се у јад разабрати,

*) Јоко је отац покојника Јокице, а остали су му стричеви и друга ближа родбина. *Бакѐта* је ријеч Талијанска и значи *штап*, и Јоку се то даје као да буде старјешина и да управља; јер кад ко до смрти буде какав старјешина у општини (н. п. капетан), каже се: умрьо *под бакетом*".

Како ли ћу јадна останути,
А од моје велике жалости?
Што ме ово јадно чудо нађе,
Ово јадно чудо изненада;
Како ћу ти тужна с јадом владат'?
Ко ћ' уздржат' ову сиротињу?

Поп јој одговори од прилике:

Свијетом се ваља разабрати,
Своју жалост ваља прегорјети.
Ко се роди, свак ће умријети,
Неко прије, а неко послије;
Нег' се ваља у јад разабрати
И чељацу своју утјешити.

Трећи дан покојнику на гробу.

С јадом сам ти на двор дошла,
јад је мене!
Да обидем бона тебе!
боре доме!
И да питам јадна тебе,
много јадна!
С чим си ми се ти понио,
добар доме!
Е си дворе саградио,
граде доме!
Нове дворе самотворе,
само јадна!
Па сам јутрос доранила,
ишла у јад!

Да те, доме, с јадом питам,
дуго јадна!
Како ти је у тамнилу,
тамној мене!
У тамнилу без виђела,
виђ' ме јади!
Без честога понуђаја,
доме славо!
Без промјене чисте твоје,
много јадна!
Куда ли ћу сад без тебе?
срећо доме!
Како ћу ти у дом стајат'?
с јадом стала!
Луду ђецу подизати,
прекукала!
Трајат' младост у нерадост?
знаш ти доме!
Ево идем кукавица
у дом куку!
Када дођем у дом тамни,
тамној мене!
Шта ћу ђеци казивати,
ђеци леле!
Кад ме срету ђеца у пут,
срећо моја!
Е су ђеца мила тебе,
дико мила!
Често плачу, споро расту,
чест мој јаде!

За попом Марком Комненовићем из Кривошија, којега су са још четири Кривошијанина Турци Никшићки у Омутићу убили на вјери 25. Јануарија године 1849 нарицала удовица капетана Рисанскога Анта Ћеловића, који је с њиме у великој љубави живљео.

Свачему се могу чудит',
Ма се чуду не ишчудих,
Што с' учини, што с' огради
Од сокола попа Марка!
Ко превари тебе, попе,
Мудра главо изабрана,
И наш дивни свештениче,
Врсни бане од крајине,
Оглашени на све стране?
Куку кући, куку мјесту,
Ах без тебе, мудри попе!
Ти им бјеше управитељ,
И савјетник и бранитељ
Код господе и код браће;
Ђегођ који, ти си први
И јунаштвом и бесједом.
Не чудим се ја крнику,
Који те је преварио
И на вјеру измамио,
Но се чудим тебе, попе,
Ђе вјерова невјернику,
Те изгуби мудру главу.
Да ја могах доћи тебе,
Да те, попе, ја ожалим,
И жалосна ја оплачем,

И да, попе, молим тебе,
Да поздравиш добра доста,
Мога, попе, домаћина,
Твог вавдашњег пријатеља,
Који сте се миловали,
На договор састајали,
Да крајине ви браните,
Да о миру ви радите,
Кад се тамо састанете
На вијећу с бановима,
Молила бих тебе, попе,
Да окараш срећу моју,
Што се тамо уставио,
Што ми ђецу заустави,
Што их у дом он не посла;
Е их бјеше оставио,
Мјешти њега у свом дому.
Ти си мудар и разуман,
Ја бих с' у те поуздала,
Да би ми их ти довео,
Е ти баста, бане попе.
Ал' ево нам зле узданце!
Немаш су што говорити,
На снаги ти главе није,
Крници је осјекоше,
На градове однијеше,
Те су града окитили
Ах лијепом главом твојом,
И свештенском златном брадом
И с јуначком твојом браћом.

На свршетку овога народног нарицања додаћу још из *Горскога вијенца* владике Црногорскога П. П. Њ. нарицање сестре Батрићеве за братом. Ја не ћу рећи да је ово сестра Батрићева или друга каква Црногорка све овако сложила или намјестила, али се за цијело може казати да овдје нема ни једне ријечи коју покајнице у Црној Гори нијесу говориле. Камо срећа да сви наши списатељи сва дјела своја, барем кад пишу о народнијем стварима, овако пишу народнијем духом и језиком! Онда би се и њихове умотворине по свијету хвалиле и славиле као народне што се хвале и славе. Ево тога нарицања:

Куда си ми улетио,
мој соколе!
Од дивнога јата твога,
брате, рано!
Да л' невјерне не зна Турке,
Бог их клео!
Е ће тебе преварити,
дивна главо;
Мој свијете изгубљени,
сунце брате!
Моје рана без пребола,
рано љута!
Моје очи извађене,
очни виде!
Коме браћу ти остави,
братска хвало!
И старога баба Пера,
куку Перо!
И три младе сестре твоје,
кукавице!

Седам снахах што ошиша?
njима празно!
Што не чува младу главу?
људска вило!
Што крвника њом наслади?
братска дико!
На вјеру те посјекоше,
невјерници!
Дивно л' Травник окитише,
то платили!
Са лијепом главом твојом,
куку! леле!
Ко ће чете сакупљати?
четовођа!
Ко л' крајини бранит' крило?
братско крило!
Ко ће Турске главе сјећи?
оштра сабљо!
Да погибе у бој љути,
убојниче!
Ђе се Српски момци грабе,
младо момче!
Око главах и оружја,
просте ране!
Но на вјеру у невјере,
вјерна главо!
Да ми се је помамити,
сестри црној!
Да те како заборавим,
кукавица!
Е презгодна глава бјеше,
млади брате!

Да уз цара сједијаше,
мудра главо!
Шћаше царев везир бити,
сестри тужној!
Да код краља сједијаше,
мој младико!
Ђенерал му шћаше бити,
моја ружо!
Да се могу разговорит',
срце моје!
А са мртвом твојом главом,
кам да ми је!
Да ти црне очи виђу,
очи моје!
Да пољубим мртву главу
мјесто брата,
Да очешљам дуги перчин,
јаох мени!
И јуначку чалму свежем,
сестра грдна!
У крвничке сад си руке,
платили те!
Нагрдиће красну главу,
прекрвници!
Ти ћеш много браће наћи,
куку нама!
Биранијех соколовах,
куку браћо!
По бедему од Травника,
Бог га клео!
Главе братске познат' не ћеш,
нама празно!

Јере су их нагрдили,
невјерници!
Куд ће твоја млада љуба?
куку њојзи!
Двоје ђеце твоје лудо?
сирочади!
Што ће јадни ђед ти Бајко?
мој Батрићу!
Који те је одњивио,
тешко њему!
Просте твоје љуте ране,
мој Батрићу!
Ал' не прости грдни јади,
куку роде!
Е се земља сва истурчи,
Бог је клео!
Главари се скаменили,
кам им у дом!

ЗАГОРСКЕ ЈАУКАЛИЦЕ.

Кад умре или почине човек најприје закукају браћа пред кућу: „Куку брате!" Сестре по кући: „Куку брате, добро моје!" Отац и мајка: „Куку сине, срећо моја!" По томе се изнађу које добро туже и лијепо ките, за што је ко ваљан, и почне овако:

1.

Што си ми се положио, мој соколе!
Што превари твоју браћу, браћи леле!
И саломи крила браћи, куку брате!

2.

Нисмо много говорили, мој говоре!
Ама право зборит' није, мој соколе!
Ти си снагу саломио, моја дико!
А вијек си изгубио, моја рано!
А срећу си оставио, моја срећо!
А кућу си закућио, мој течниче!

3.

Није ти се начудити, мој путниче!
Ђе си тамо уитио, мој итниче!
Тамо кажу два свијета, мој свијету!
И у њима два цвијета, мој цвијету!
Рај је један, друго диван, мој делија!
У рају је мјесто тебе, мудра главо!
А диван ћеш пролазити дивна дико!
Наше старе прегледати, мој угледу!
Браћу Србље наодити, Српска главо!
Све кнезове и кметове, ставни кмете!
И од мора властелине, мој властелу!

4.

Право тебе жалит није, мој ђевере!
Што изгуби мудрос твоју, аох мене!
Не би муње од ударца, муњо Спале!
Не би пушке из бусије, пукло срце!
Не би сабље од посјека, сабљо Спале!
Не би рати убоите, мој ђевере!
Да ли и ти не промисли, мудра главо!

Је се рати заратише, мудри бане!
А земље се замутише, људца муњо!
Да ли тебе нам не паде, мој ђевере!
Кад иђаше у везира, мој делија!
Да у тебе тестив бјеше, мудра главо!
Код везира веќил бјеше, моја вило!
Код владике емин бјеше, моја фало!

5.

Станте мало боље и старије,
И у мене јада има:
Од гласита рода мога, роде браќо!
А мој Ќетко и Лазаре, мој' два бана!
Мој Андрија и Голубе, мој' два града!
Мој Васиљу и Илија, сабље двије!
Још да може сестра зборит', сестри леле!
Ја вас не бих искитила, китна браќо!
Да је вала црно море, црној мене!
Да је књига равно поље, рано браќо!
Ја вас не бих искитила, китна браќо!
А камо ли побројила, бојна браќо!
Ал' бих јаде прегорјела, сестра јадна!
Ма удари сува муња, удрила ме!
Од запада од Турака, сестре тужне!
Те завати крај и овце, крајичници!
Од вас јаде починише, сестре јадне!
Старјешине исјекоше, ставна браќо!
Луду ђецу поведоше, среќо ђецо!
Главе носе, робље воде, роде браќо!
У везира доведоше, сестри леле!
Главе меќу на градове, граде Андро!

Мој мелеме међу браћом, мој Мићане!
Мој угледу у момцима, мој Голубе!
Мој делија под саруком, мој Илија!
Мој лијепи челебија, мој Васиљу!
Да ли тебе жао не би, мој Голубе!
Ах жалосне сестре твоје, мој жалости!
Али ти се чудит' није, мој голубе!
Е те Турци преварише, Бог их клео!
Све то браћа боравише, куку браћи!
Но не могу јаде твоје, мој Лазаре!
Наш лијепи властелине, мудра главо!
Кад ти дође у везира, сестри леле!
Главе носиш, робље водиш, брате роде!
Главе међу на градове, сестри леле!
Ђецу луду у тамницу, тамној сестри!
А тебе ми испушташе, благо сестри!
Владици те опремише, моја рано!
Кад ти дође на темелу, сестри куку!
Сестри куку гологлавој, леле брате!
Ту кукају удовице, прекукале!
Пиште мајке саморане, самојадне.
Богу би се ражалило, мој жалости!
А некмо ли не би тебе, мој Лазаре!
Па ти пође у владике, сестри куку!
Да му кажеш наше јаде, јад је мене!
Ал' не даше два џелата, Бог их клео!
Но ти главу уграбише, гласни брате!
И браћу ти објадише, браћо рано!
Ама ти се чудит' није, мој Лазаре!
Ти си тамо браћу нашао, брацка фало!
Старјешине, младе момке, ставна браћо!
Ти си мудар и паметан, дивна дико!

Тамо ћеш им начин наћи, брате Лазо!
Подај што је за којега, мој Лазаре!
Ако буде у сватове, дивни свате!
Голубу ћеш барјак дати, брате Лазо!
А Васиља на муштулук, сестри куку!
А Миђуна првијенца, прва браћо!
Ш њиме Сима за џилита, молим ти се!
А Илију за ђевера, мој Лазаре!
А Андрију за војводу, фало браћо!
Метни Ћетка старог свата, ставна браћо!
И још ћу се молит' вама, браћо моја!
Да ви кума обирате, бирна браћо!
И Шћепана ви узмите, моја срећо!
Јер је Шћепан занатлија, моја дико!
У њега су млади момци, ваљаће ви!

6.

Моја муњо с ведра неба, Андро брате!
Моја сабљо под оковом, Станко брате!
Мој кућни темељниче, мој Васиљу!
Мој лијепи челебија, Шуњо ра̂но!
Кад вас сестра вгледат' ћаше, гледна браћо!
А то сестри дика бјеше, дико браћо!
Е ти мјесто дивно бјеше, дико Андро!
Код војводе и срдара, Андро рано!
И то браћи дика бјеше, брате дико!
Е на тебе чудо бјеше, чуд је мене!
На плећима оклоп бјеше, ох је мене!
На глави ти сарук бјеше, сабљо Андро!
Све то браћи дика бјеше, сестри леле!
Него ћу се молит' тебе, Андро брате!

За Јокицу за нашега, Андро рано!
Да нам тамо не застоји, мој Јокиђа!
Луде су му старјешине, тавној мене!
Овце су му без чобана, мој Јокица!
А планине без пандура, мој пандуре!
У дому му млада влада, мој владару!
А у ње су ђеца луда, зна Јокица!
Страх је мене и бојим се, сестри леле!
Да ти ђецу не остави, куку мене!
Да ти темељ не упушти, ох је мене!

По томе га понесу цркви на носила, и за њиме покајнице туже и лелечу.

7.

Ђе си ми се подигао?
Мој соколе!
С тобом иде брата доста,
Братско крило!
Ал ти гласи допадоше?
Наш делијо!
Ђе се земља узнијела,
Ук је нама,
Да те Турци не преваре,
Бог их клео!
Да ти овце не појаве,
Пеик Перко!
Па окупи браћу твоју,
Куку браћи!
Ел гледају злу биљегу,
Зло је њима.

Ђе не каза њима ништа,
Брате Перко!
Па се јесу препанули,
Пеик Перко!
Ђе им идеш без оружја,
Ружо Перко!
Чуде ти се племеници,
Пеик Перо!
Млоги твоји љубавници,
Мудра главо!
Ђе им идеш, а не збориш,
Зборна главо!
Па питају браћу твоју,
Ок наш брате!
Ђе сте Перка оправили?
Куку брате!
Без пусата и оружја,
Ружо моја!
Мајка поче проговарат':
Њојзи празно!
О делио синко Перко,
Мене леле!
Колико те браћа зову,
Синко Перко!
И тебе се много чуде,
Јад је чуо!
Што им ништа не кажујеш,
Куку синко!
Ђе те мајка опремила,
Куку мајци!
Без оружја делинскога,
Мој делијо!

И сама се мајка чуди,
Јад је чуо!
Ђе је сина опремила,
Куку синко!
Ал' се није научила,
Јад је чуо!
Да је чедо не упита,
Куку мајци!
Јел за мајке добар бјеше,
Добро моје!
А за браће уздан бјеше,
Брате рано!
Па се јутрос зачудише,
Јад их чуо!
Што с' учини, што с' огради,
Граде брате!
Ђе им оде без питања,
Били јадни!
То је сваком необично,
Куку нама!
То је сваком на те жао,
Ја жалосна!

Док се чита опијело копају му гроб једни а једни разговарају његову чељад и породицу. Пошто поп изађе из цркве, пушти по два човека да чувају оне покајнице, сестре и остале сродне, које лијепо зачину да над њим протуже, и у ономе јаду да се која не убије и огребене, да га не искрваве. Она што најљепше зна китити, сједе му више главе, а остале све редом око њега, па почне овако иза гласа најприје:

8.

Што си ми се положио? мој делијо!
Што нијеси на ногама? нама празно!
С овом браћом на дивану, дико наша!
Или си се посилио, силна главо!
Ђе ти браћа дворе граде, граде брате!
Тавне дворе без пенџера, Перко брате!
Биће тебе необично, очи моје!
Кућа ти је необична, куку брате!
Но се чуде браћа тебе, брате Перко!
Што превари младост твоју, много јадне!
Без никаква миловања, мили брате!
Кад то коме виђет' ћаше, јад ме виђе!
Ћаше браћи вазда рећи, нарекло ме!
Јадна оног обичаја, браћо моја!
Што смо млади и крилати, братска крило!
Ђе ће сваки окапати, куку брате!
Свак је на те помислио, мили брате!
Да ти смрца није мила, мили јаде!
Прије рока и земана, црна земљо!
Што привати добра наша? Бог те клео!
Од постања до нестања, стала с јадом!
И још не би нигда сита, не било те!
Што привати добра доста, куку нама!
Нашу браћу и стричеве, куку браћо!
И лијепе родитеље, куку роде!
И банове капетане, кам да ми је!
И пастире свештенике, пала с јадом!
Наше сестре и невјесте, куку нама!
И осталог добра доста, куку добро!
И сувише очи наше, очи Перко!

Што извади мајци очи, куку мајци!
И саломи крила браћи, куку брате!
И поруши сестру твоју, сестри леле!
Снаје ти се порушиле, пеик Перко!
На те често погледују, дико Перко!
Кад ћеш коју загрлити, кам да им је!
Еле си их научио, ук је њима!
Сваког свога милујући, мили брате!

Онда устану људи и покајнице дижу, браћа и рођаци дођу и на носила мртваца из цркве изнесу на гроб, и они га метну у гроб, и крионицама покрију, па се убију шакама и изгребу по образу, а други прискоче те их из гроба извуку, и гроб напуне земљом. После ту пију ракије, једу крува, зобљу панаије, — кољива — а кад се мрси, једу и меса и пију вина. А мајка или сестра, снаха или родица почне тужити:

9.

Јел' ти саде необично, брате Перко!
У земљици под каменом, ками нама!
Што остави мајку твоју? мајци ками!
Лиш осталог добра свога, добра главо!
Што ошиша сестре своје, брате рано!
Сломи браћи радовање, братска рано!
Без пребола до вијека, куку брате!
Ти пеливан братски беше, пеик Перо!
Од поточи први вазда, први јаде!
Од пандура буљубаша, наш соколе!
А племенска узданица, ук ти мајци!

Сиротно је племе наше, брате рано!
Без такије соколова, соко Перо!
Тамо ћеш ти доста наћи, за јад нама!
Соколова под крилима, крило наше!
Да их почнеш јадовати, у јад ми је!
За три данка без престанка, стала с јадом!
Не бих добра изјадила, била јадна!
Што их можеш упазити, ук је нама!
Што од крви утекоше, брате рано!
Све од братства браћа твоја, брате Перко!
Сад су неђе у свијету, куку мене!
Па их јадна заборављах, у јад за ме!
Глајућ тебе под оружјем, ружо моја!
Све крајеве уватио, братска рано!
Све си јаде поновио, нови јади!
Жива срца обранио, рано Перко!
Без пребола до вијека, пеик Перо!

После иду дома, и путем све кукају овако:

„Куку Перко, очи извађене!
„Куку брате, крило саломљено!
„Куку брате престрижени!
„Коме ће ти свијетло оружје?
„Да ти тамни у сиротну двору,
„Као твоје у земљици лице."

Кад дођу кући, изнесу покојника ођело и оружје пред покајнице и над њим бију се и гребу, па снахе протуже овако:

„Куку добро миловање!
„Ко ће снаје миловати?
„Ко л' им прстен саковати?

„Кога ли ће дочекати
„Из путова далекије?
„Ко л' им милос донијети?
„Ко ли снаје даровати?
„Како си нас научио.
„Ал' с' уздају снаје твоје!
„Да ћеш нама долећети,
„Под оружјем свијетлијем,
„Кућна врата заћенити
„И свијех нас обрадоват',
Ружо дивна!"

Сестре и родице.

Куку брате, рано наша,
Наше очи извађене!
Наше добро изгубљено!
Ко ће сестре разговорит'?
Ко ли којој начин наћи?

Од свакога разговора,
Роде брате!
Сестре су ти на удају,
Ук је нама!
Без такије соколова,
Соко роде!
Ми смо добро изгубиле,
Куку нама!
Од братинског миловања,
Мили брате!
Доста ће нам на ум панут',
Пала с јадом!

Ко ће сестре разговорит'?
Горе им је!
Ко л' их у род дочекати?
Јад их чуо!
Ти заклетва наша бјеше!
Биле јадне!
Кад ти сестре дома пођу,
Брате рано!
Свашто иде са земаном,
Куку мене!
И небесни милосници,
Мили брате!
И земаљски благи данци,
Добро моје!
Сестра ће те често гледат',
Јад је виђе!
Кад ћеш доћи на биљегу,
Биран брате!
Како си је научио,
Ук је мене!
Милос сестрам донијети,
Ками нама!
Лиш остале браће наше,
Брате рано!
Њима ћу се привијати,
Брате Перо!
А у тебе доста уздат',
Ук је мене!
Нећ ли сестре обрадоват',
Рано моја!

Па онда мајка затужи, и разговара кћери, синове и снахе овако:

Станте мало, ђецо моја!
Ћаше мајка јаде казат':
Свако ће се разговорит',
Куку синко!
Држат' вољу за невољу,
Јаок мене!
Своја браћа са младости,
Очи моје!
И оруж'јем свијетлијем,
Мој соколе!
Своје носит', твоје глати,
Јаок мајци!
Ће ти тамни у дворове,
Куку синко!
То су мајци виши јади,
Јад јој и јес!
Него ране сина мога,
Куку синко!
Што се није научила,
Ох ти мајци!
Глат' оруж'је сина мога,
Ружо моја!
Ће му тамни у дворове,
Тамна мајка!
Него сину орашену,
Рано синко!
Поред стада по планина,
Стала с' јадом!
С тобом многи поредници,
Синко Перко!

Често тебе кликујући,
Куку мене!
Како своју уздаництy,
Ук ти мајци!
Кад је коме за невољу,
Јаох мене!
Од поточи и уранка,
Ране Синко!
Најпрвог те вазда вичу,
Први јади!
Све за горе мајци твојој,
Куку синко!

По томе ту ноће, и из кућах комшинскијех и од својте доносе ракију и свакојаког јела, као меса и сира, понуде, и разговарају ону чељад сиротну, и јутро у зору закукају и затуже по десетак жена, и тужећи крену из куће на гроб, па редом свака говори оно, што најпрва почиње.

Јутрос мајка уранила,
Рано Перо!
Погледала на све стране,
Стала с јадом!
Кад ће сина угледати,
Ук мој Перо!
Чекају те браћа твоја,
Брацка рано!
Кад ћеш браћи долећети,
Крило брацко!
Кућна врата засенити,
Куку браћи!

Јутрос ти се много чуде,
Јад их чуо!
Што те брате уставило,
Ук ти мајци!
Чекају те поредници,
Рано моја!
Да изгоним стадо твоје,
Стала с јадом!
Па се браћа потежила,
Брате Перо!
Ђе им јуче станак бјеше,
Стали с јадом!
С племенитом браћом млогом,
Млоги јади!
Је л' се куне мајка твоја,
Мање њојзи!
Да те јуче опазила,
Пала с јадом!
Међу браћом на дивану,
Дико Перко!
Под пусатом и оружјем,
Ружо моја!
Па ти иду да обиду,
Била јадна!
Да те није забољело,
Болан брате!
Е ти пеик вазда бјеше,
Пеик Перо!

На гроб кад дођу најпре пану браћа и рођаци и проплачу, па онда пану по гробу сестре, мајка и родице; а људи их држе, да се не гребу и не бију, и

да косе не чупају и не стрижу. После која је најгласнија овако протужи:

Што си ми се придоцнио?
Дуги јади!
Чуде ти се браћа твоја,
Брате рано!
Први твоји поредници,
Брате Перо!
Је л' те није на биљеги,
Била јадна!
Како си се научио,
Ук је нама!
Пријед рока и земана,
Куку мене!
Од поштења и уздања,
Ук ти мајци!
Добро мудар и разуман,
Рано моја!
Је л' без неке није тебе,
Куку мене!
Но се јесте потежиле,
Перко дико!
Пријед зоре дораниле,
Рано Перо!
Да те молим и закунем,
Дико наша!
Да ми јутрос проговориш,
Куку мене!
Што те тамо заустави,
Ук ти мајци!
Ал' те ране оборише,
Боре брате!

Да нам кажеш и наредиш,
Нарекло нас!
Што ти хоће за понуда?
Дуги јаде!
Зар се јеси посилио?
Силна главо!
Ђе си дворе саградио,
Граде брате!
Без провора и пенџера,
Пеик Перо!
Што не кажеш браћи твојој,
Брате рано!
Јер је данас не обично,
Очи моје!
Студно доба од године,
Куку мене!
Да ти зима не науди,
Ук мој Перо!
Браћа су се замислила,
Мили јаде!
Што им не ћеш проговорит',
Горе им је!
Штогођ браћи наредити,
Нарекло ме!

После сестре закукају:

Куку брате, добро моје!
Моје очи извађене,
Моје добро изгубљено,
Моје сунце огријано,
А сад ти је потамњело!

Па онда ките ту гроб шапцима, наранчама, и по једну киту — грану зелену — наките и наресе свакојаким црним крпицама, и шишају сестре и родице косе, оне витице до ува, те мећу на истој кити. Отоле се врате дома, и кадгођ им дођу покајнице, доране им оружје покојниково, и на њему туже.

Гдјекоја удовица за мужем, метнувши руке међу кољена, кука и овако:

Што ће ова црна кукавица?
Без долазка и примака,
Куку мени!

У Луштици за короту пошљу жену одмах кад јој муж умре у пашу за стоком за једну годину.

ТУЖБАЛИЦА

једне Будванке над пок. Г. Јаковом Вицковићем, властелином Будванским, кад је на сред куће мртав лежао пред 50—60 отличнијех лица.

Обасјало жарко сунце,
Сунце куме!
На огњиште угашено *),
Дом ти јадан!
Када засја тад и зађе,
Зло ми јутрос!
Тебе видећ, лелек чујућ,
Леле куме!

*) Значи ископала му се кућа, јер је био јединак у мајке и један јединити од ове фамилије.

Кроз сву Будву жалећ тебе,
Жље да ми је!
Сакри зраке у облаке,
Виђ' о Боже!
Просу росу мјесто суза,
Аох леле!
Мјесец стаде за горама,
Горе мени!
И даница на истоку,
Дични брате!
Лелек чују, припитују:
Што је јутрос?
Да над Будвом сунца нема,
Дична дико!
Но кад чуше, заухнуше,
Ух ти у дом!
Да си нама преминуо,
Трипут куку!
Кући стожер угасио,
Властелиње!
Стару мајку уцвилио,
Мајки леле!
Сву господу без дивана,
Мудра главо!
А краину безъ науке,
Њојзи аох!
И у црно обавио,
Зашто куме?
Него си се изодио,
Пристоји ти!
И рс људки оборио,
Куку куме!

Прекрстио гојне руке,
Дивна дико!
Очи црне затворио,
Очни виде!
Брацка уста завезао,
Брацка фало!
Што не треснеш снагом твојом,
Снажни куме!
Што господу не разбереш,
Сваштознанче!
Како си се научио,
Мудра главо!
И од суза не отареш,
Кам да им је!
Што угаси гласну кућу?
Кући леле!
Но господству име смаче,
Куку кући!
Саморану мајк' остави,
Њојзи празно!
Без поздрава и целива,
Зло јој јутро!
Без подпора и нуђења,
Мајци леле!
Укиде јој добро јутро,
Зло јој јутро!
А умаче добар вече,
зла јој вечер!
Мили дозив, сладки целив,
О Јакове!
Ко ће мајку наджививјети?
Жље да јој је!

Ко л' у црну земљу врћи?
Дом ти празан!
Што с' од смрти не отрже?
Кам да ми је!
Љуцком снагом мудром главом,
Кметска дико!
Или сабљом не обрани,
Бритка сабљо!
Али не хће ал' не мога,
Могла у јад!
Аох јадна, куд сам зашла?
Куку мене!
Много рекох, е не могох
Од жалости;
Ја те жалим, а не корим,
Знаш ли куме!
Немој на ме зажалити,
Имаш радшта!
Но прегори, и опрости,
Сад ал' икад!
Како мудар и научен,
Философе!
Свак' те плаче, сваки вели:
Куку брате!
Мртва љуби, свак говори:
Рај ти души!

ТУЖВАЛИЦА

једне Кривошинке, те је свог свекра мало прије него ће умријет' тужила, по наговору свог свекра, и тек што је тужбалицу свршила и исплакала се, почне и он од милине и жалости плакати, и мало ставши за руку стиснувши своју снаху уздахне:

Ђе си ми се опремио?
Свекре бане!
Тако диван и оружан?
Мој витеже!
Што л' с' ођелом наресио,
Дивни боре!
Ал' ћеш јутрос у градове?
Граде свекре!
Да с господом саборишеш,
Мудра главо!
Ил' у брацко кметовање,
Биран кмете!
Ил' за свата од сватова,
Дични свекре!
Што си очи затворио?
Зло ми јутро!
Мудра уста подвезао,
Мудри свекре!
Дуге руке прекрстио,
Снахи леле!
Круту снагу оборио,
Снажни громе!
Нити караш, нит' милујеш,
Зашто свекре!

Кутњу чељад не сабираш,
Кући празно!
Да им мудре сјете даваш,
Куку свекре!
Како знадеш и умијеш,
Ух је мени!
Неста кући домаћина,
Аох дому!
Четницима четовођа,
Мој четниче!
Све станове и темеље
Без управе!
И то ти се много чудим,
Чудо и јест!
Што те срце не забоље,
Добри свекре!
На синове и на снахе,
Њима празно!
На кумове, на другове,
Дружба јадна!
На биране побратиме,
Ах до Бога!
И на врсне пријатеље,
Јади њима!
И још ти се много чудим,
Врсни свекре!
Како ти се не ражали,
Снахи леле!
Сине и снахе оставити,
Стала с јадом!
Дивно видим и познајем,
Јад ме вијеђе!

Да ћеш тамо боље наћи,
Њима благо!
Дивно киту ђеце твоје,
Куку ђецо!
Бана оца, мудру мајку,
О мој свекре!
И два брата, оба бана,
Куку људи!
Они ће те дочекати,
(То знам) дивно!
За нас амо упитати,
Нама леле!
Дочекаће, пуштат' не ће,
Дични свекре!

На ови најпотоњи стих пуштује сузе и од плача не могући даље, упита свекра „је ли доста?“ а он стисну је мало за руку издахне.

ТУЖБАЛИЦА

једне Рисанке, саморане без икога у кући, за јединком сином трећи дан погреба испред куће.

Ево данас треће јутро,
Зло ми јутро!
Да те зовем и призивљем:
Синко Вуко!
Испред куће затрњене,
Ух ми вазда!

Не би ли ми долетио,
Мој соколе!
А ти ми се не озивљеш,
Крилат сине!
Траг ти не знам, јав не чујем,
Јад ме чуо!
Ођедох те, оружах те,
Мој делијо!
И цвијећем наресих те,
Мој цвијете!
Мајци пођe, пак не дође,
Мајци куку!
Брзо мајку заборави,
Зашто синко?
Озови се, кажи ми се,
Вријеме је!
Да разбереш мајку твоју,
Мајци леле!
Како си се научио,
Пуни доме!
Саморану без никога,
Куку ђецо!
Сва у црно без биљега,
Куку синко!
Ал' си пош'о у сватове?
Дивни свате!
За ђевера уз ђевојку,
Вило синко?
Ал' за сватског старјешину?
Пристоји ти!
Ал' у коло међ' ђевојке?
Мој делијо!

Да их бираш и тијераш,
Мој младићу!
Себе љубу, мајц' измјену,
Мајци празно!
Ал' рад мира у кметове?
Шјајни кмете!
Ал' с господом у дослуку?
Гранат боре!
Моја вило над вилама,
Дивна дико!
Мој соколе под крилима!
Мајци леле!
Мој стечниче и доношче!
Пунан доме!
Ја јадујем, ти не видиш,
Очни виде!
Ја јаучем, ти не чујеш,
Јад ме чуо!
Смрт т' уграби прије рока,
Бог је клео!
Црна земља сад т' ужива,
Њојзи благо!
Ђе је твоја крута снага?
Крути синко!
Рсом срзни, руком врзи,
Људски рсу!
Отреси се од земљице,
Синко Вуко!
Као соко од росице,
Мој соколе!
Не дотрчи, но долети,
Кам да ми је!

Саморану мајк' уђеши,
Вила у јад!
Али ти се много бојим,
Срце синко!
Да се мајци вратит' не ћеш,
Куку леле!
Ти су пути недоходи,
То знам дивно!
Него кукам, и кукаћу,
Жива док сам!

ТУЖБАЛИЦА.

Тужба сестре попа Марка Семарџића којега су Турци Никшићки на Омутић су три његова синовца на вјери посјекли 1848 године.

Пуста гласа, а зла часа,
Сестри тавној!
Што јој свану на уранку,
Брате рано!
Да си нама погинуо,
Јаох мене!
Русу главу изгубио,
Леле брате!
Су три ловца, три синовца,
Куку ђецо!
На превару и на вјеру,
Вјерни попе!
Од душмана Никшићана,
Зато знаће!

Који јаде таке граде,
Јад им у дом!
Наши момци са ускоци
Четоваће,
Осветиће, позледиће,
Сестра ране!
Ал' те више дићи не ће,
Аох брате!
Куку брате! пуна уста,
Ух ми јутрос!
Мој без мита пријатељу,
Сестри леле!
Мудра главо, сједа брадо,
Звјездо брате!
Моје сунце над свијетом,
Сунце попе!
Свецу слико, брацка дико,
Дични брате!
Густа коса као роса,
Жарко сунце!
Низ рамена разплетена,
Света магло!
Очешљана, расћетана,
Наш сједино!
Твоје очи, свете моћи,
Дуовниче!
Твоје грло, но умрло,
Наш анђеле!
Језик диван, Богу приман,
Чуј о Боже!
Дивне руке изведене,
Брацко крило!

Светом водом омивене,
Људска вило!
Страшне твоје богомоље,
Апостоле!
Дивни граде на олтаре,
Брацка дико!
Наш јаворе на саборе,
Мудра главо!
Мирокове у кметове,
Оштра сабљо!
Узданице на границе,
Наш соколе!
Сваштознанче, наш јуначе,
Аох попе!
Што хће станак са Турцима?
Попе! попе!
Што на вјеру пође њима?
Зашто попе?
Зар не знаде за те јаде?
Јад ме знао!
Да су Турци прекрници,
Бог их клео!
Вазда били нашој руци,
Да л' не знаде?
Од Лазара нашег Цара,
Ране љуте!
Српке мајке оцрнили,
Нама црно!
Зло биљежје, свуд мраморје,
Аох попе!
Међом колац гроб у долац,
Витезовах!

Сузе роне, прси бију,
Острижене;
Како Боже! трпјет можеш?
Вол̂а твоја!
Скутом тресни, земљом стресни,
Рајски цару!
Утоп' Турке у зле муке,
Невјернике,
И освети јадне Србе,
Божја правдо!
Нека под мач враг заплаче,
Ја кукала!
Злобно шјеме, Турско племе
Да не стане
С нашег краја и огњишта,
Бог их клео!
Српском сину нека врате
Ђедовину,
Да пријеклад, ђедов заклад
Он ужива,
А ти брате! Божје плате
У Божи дом.

Бијах сестра од три брата,
аох!
Од три брата ка' три краља,
аох!
А сад остах без ниједног,
аох!
Куку сестри безбратници,
аох!

Још бих нешто говорила,
аох!
Ал' не смијем говорити,
аох!
У туђем сам вилаету,
аох! и т. д. *)

НАРИКАЧА

у Кастелима жена којој се плати, за мртвацем да *нариче*. Грекојим мртвацима и пријатељи пошаљу по *нарикачу*, и тако их се може над једнијем повише састати. Свака у почетку својега нарицања каже ко ју је послао, па онда почне хвалу мртвоме, а најпослије заврши поздравом свима мртвима из оне куће од онога ко је њу послао.

ДАЋА.

Даће се обично дају три (и то у суботу вече и у недјељу ујутру): *четрдесница* (послије четрдесет дана), *полугодишњица* и *годишњица*. На даћу зову све сељаке редом од куће до куће, и обично овако почињу, „Дођите довече да споменемо мртве.“ Ту треба да дође и поп да очати кољиво. На даћи напијају: „За испокој душе брата (како му буде име; ако ли је женско, а оно сестре), Бог да му душу опрости!“ А остали сви у глас: „Бог да му душу опрости!“ На крсно име не иде из једне куће нигда више од једнога, а на даћу их може поћи и више. По варошима шаље се и хапсеницима јела и пића и свијећа (лојанијех). Годишњица се зове и *година*, а полугодишњица и *по године*.

*) Нарицала сестра Пера Томова под њим мртвијем у Котору 16 Јануарија 1854.

III.

ВЈЕРОВАЊЕ СТВАРИ КОЈИЈЕХ НЕМА.

ВИЛА.

Виле живе по великим планинама и по камењацима око воде. Вила је свака млада, лијепа, у бијелу танку хаљину обучена, и дугачке, низ леђа и прси распуштене косе. Виле ником не ће зла учинити докле их ко не увриједи (нагазивши на њихово коло или на вечеру или друкчије како), а кад их ко увриједи, онда га различно наказе: устријеле га у ногу или у руку, у обје ноге или у обје руке, или у срце, те одмах умре.

ВЈЕШТИЦА.

Вјештица се зове жена која (по приповијеткама народнијем) има у себи некакав ђаволски дух, који у сну из ње изиђе и створи се у лепира, у кокош или у ћурку, па лети по кућама и једе људе, а особито малу дјецу; кад нађе човјека гдје спава, а она га удари некаквом шипком преко лијеве сисе те му се отворе прси док извади срце и изједе, па се онда прси опет срасту. Неки тако изједени људи одма умру, а неки живе више времена; колико је она одсудила кад је срце јела; и онаковом смрти умру, на какову она буде намијенила. Вјештице не једу бијелога лука, и за то се многи о бијелим и божитњим

покладама намажу бијелим луком по прсима, по табанима и испод пазуха, јер кажу да оне на покладе највише једу људе. — Ни једној младој и лијепој жени не кажу да је вјештица, него све бабама. Кад се вјештица један пут исповједи и ода, онда више не може јести људи, него постане љекарица, и даје траву изједенима. Кад вјештица лети ноћу она се сија као ватра. Највише се скупљају на гумну; за то кажу да она, кад хоће да полети од куће, намаже се некаквом масти испод пазуха па рече: „ни о трн ни о грм, већ на пометно гумно.“ Приповиједа се да је некака жена, која није била вјештица, намазавши се оном масти, мјесто *ни о трн ни о грм*, нехотице рекла: *и о трн и о грм*, и полетјевши сва се испребијала које о шта. У Сријему се приповиједа да се онамо вјештице највише скупљају више села Моловина на некакоме ораху, а у Хрватској се опет приповиједа да се онамо скупљају на Клеку више Огулина. Приповиједа се у Сријему како је некакав човјек видјевши из постеље како му је из куће вјештица одлетјела, нашао њезин лонац с масти, пак се њоме намазао и рекавши онако као и она, прометнуо се и он у нешто и одлетио за њом и долетјевши на орах више Моловина нашао ондје много вјештица гдје се часте за златнијем столом и пију из златнијех чаша. Кад их све сагледа и многе међу њима позна, онда се као од чуда прекрсти говорећи: „анате вас мате било!“ У онај исти мах оне све прену куд која, а он спадне под орах човјек као и прије што је био. Златна стола нестане као и вјештица, а њихове златне чаше претворе се све у папке којекакијех стрвина. Жена која је вјештица, кад из ње изиђе онај

дух, лежи као мртва, и да јој човјек окрене главу гдје су јој ноге биле, не би се више ни пробудила. Кад виде у вече какога лепира гдје лети по кући, понајвише мисле да је вјештица, па ако се може, ухвате га, те га мало напале на свијећи или на ватри, па га пусте говорећи: „дођи сјутра да ти дам соли“. Ако би се догодило да сјутра дан дође каква жена да иште соли или какијем другијем послом, па још ако буде гдје нагорјела, онда се за цијело мисли, да је оно она синоћ била. Кад у каквом селу помре много дјеце или људи, и кад сви повичу на коју жену да је вјештица, и да их је она појела, онда је вежу и баце у воду да виде може ли потонути (јер кажу да вјештица не може потонути); ако жена потоне, а они је извуку на поље, и пусте, ако ли не могбуде потонути, а они је убију, јер је вјештица. Овако су истраживали вјештице и за Карађорђијева времена у Србији. Гдјекоји на бијеле покладе изврћу вериге наопако од вјештица. Гдјекоји у попрет метну какав рог, јер кажу да вјештица особито бјежи од смрада овога. Гдјекоји мрве јајиње љуске да се не би вјештице у њима могле возити преко вода. — Куд ће вјештица да у свој род.

ВУКОДЛАК ИЛИ ВАМПИР.

Вукодлак се зове човјек у кога (по приповијеткама народнијем) послије смрти 40 дана уђе некакав ђаволски дух, и оживи га (повампири се). По том вукодлак излази ноћу из гроба и дави људе по кућама и пије крв њихову. Поштен се човјек не може повам-

пирити, већ ако да преко њега мртва прелети каква тица, или друго какво живинче пријеђе: за то свагда чувају мрца да преко њега што не пријеђе. Вукодлаци се највише појављују зими (од Божића тамо до Спасова дне). Како почну људи много умирати по селу, онда почну говорити да је вукодлак у гробљу (а гдјекоји почну казивати да су га гдје ноћу видјели с покровом на рамену), и стану погађати ко се повампирио. Кашто узму врана ждријепца без биљеге, па га одведу на гробље и преводе преко гробова у којима се боје да није вукодлак; јер кажу да такови ждријебац не ће, нити смије, пријећи преко вукодлака. Ако се о ком увјере и догоди се да га ископавају, онда се скупе сви сељаци с глоговијем кољем (јер се он само глогова коца боји): за то говоре кад га спомену у кући: „на путу му броћ и глогово трне" — јер су и бротњаци покривени глоговим трњем —), па разкопају гроб, и ако у њему нађу човјека да се није распао, а они га избоду онијем кољем, па га баце на ватру те изгори. Кажу да таковога вукодлака нађу у гробу и он се угојио, надуо и поцрвењео од људске крви („црвен као вампир"). Вукодлак долази кашто и својој жени (а особито ако му је лијепа и млада) те спава с њоме, и кажу да оно дијете нема костију које се роди с вукодлаком. А у вријеме глади често га привиђају око воденица, око амбара житнијех и око чардака и кошева кукурузнијех. Кажу да све иде са својијем покровом преко рамена. Он се може провући и кроз најмању рупицу, за то не помаже од њега врата затворати као ни од вјештица.

ПОСВИЊИТИ СЕ.

Какогођ што се код Срба човјек *повампири*, тако Турци приповиједају да се код њих *посвињи*. Приповиједају да су некаква бега, који се посвињио, тражили по свињама, па га нијесу могли познати, док му нијесу опазили прстен на предњој нози.

ВЈЕДОГОЊА ИЛИ ЈЕДОГОЊА.

Човјек из којега у сну изиђе дух (од прилике као из вјештица). Оваки духови по планини извањују дрвета те се њима бију између себе, н. п. Бокески с Неаполитанскима, па који надвладају они род од љетине привуку на своју земљу; они и онако ломе горе и ваљају велико камење. Кад умре човјек за којега се мисли да је једогоња, ударе му глогово трње под нокте и ножем црнијех кора испресијецају жиле испод кољена, да не би могао излазити из гроба (као вампир) — Јак као једогоња.

СТУХАЋ.

По Херцеговини приповиједају да се стухаћи (као виле или ђаволи) налазе по великијем планинама и по камењацима, и имају на ногама гужве од људскијех жила, да им се ноге не клизају по страни и по камењу; кад се коме прекине гужва, а он ухвати човјека и извуче му жиле из ногу, те начини другу,

---

МОРА.

Мора људе у спавању притискује. Гдјекоји приповиједају да је мора вјештица која се покајала и зарекла да не ће више људи јести, него их само ноћу у спавању притискује и дихање им зауставља. Гдјекоји опет мисле да је дјевојка која ће постати вјештица док се уда. У Црној Гори они које мора притискује и дави, кад лијежу спавати, мећу пружен појас поврх покривача. У Грбљу има читава молитва коју онај којега мора дави ваља да очита прије него легне спавати. Ево те молитве:

Мора бора! не прелави
Прек' овога бјела двора,
Е су на њем тврди кључи
Од нашега Сиодора,
Сиодора и Тодора
И Марије и Матије
И сестрице Левантије,
Која нема приступишта.
Прек' овога б'јела двора,
Ни камена каменица,
Ни вјетрушна вјетруштина,
Ни наметна наметница,
Ни удова удовица,
Ни мађиона мађионица,
Докле не би пребројила
На небу звијезде,
На гори листове,
На мору пијесак,
На кучки длаке,

На кози руње,
На овци вуне,
На вуни длаке;
А ка̀д би то пребројила,
Вратилом се опасала,
Заштикалом поштапила,
Ушла у јајску љуску,
Утопила се у морску пучину,
Тринка јој тракули,
Врагу јој глава,
Све јој козе враг однио,
Млеко јој се несирило,
Него рекла: јаох!
Јаох јој дала Лена, плена
И Марија Магдалена. Амин!

Приповиједа се да је некаквога чојека тако морила мора да већ најпослије није могао заспати, и досади му се код куће живљети, него узјаше на свога бијела коња и побјегне у свијет, не знајући ни куд ни камо; али му је и то било за луду, јер и на путу како би склопио очи, одмах мора нањ. Идући тако по свијету дође на конак некакоме терзији. Кад послије вечере терзија узме свој посао и стане шити, гост му се потужи како га мори мора, „него" вели „док ти још радиш, лећи ћу овдје крај тебе, не бих ли могао мало заспати." Потом се покрије гуњем и легне, како заспи одмах га мора притисне, и кроз сан стане викати и као отимати се. Кад терзија то чује, он дигне свијећу да види како се гост мучи, кад тамо, а то по његовом гуњу којијем се био покрио миче се велика бијела длака тако брзо као змија кад трчи. Кад терзија то види, он својијем но-

жицама, које су му се у руци десиле, длаку пресијече, и како се она престане мицати, гост се одмах ућути, а тако је спавао мирно док ујутру сунце није огријало. Кад се пробуди, захвали Богу што је тако спавао и опоравио се, па одмах потрчи ка коњу да га види и намири, кад тамо, а то коњ у кошари лежи мртав. Пошто му терзија приповједи како га је мора давила и како му је он длаку на његову гуњу пресјекао, онда дознаду да му је коњ био мора која га је притискивала и морила. Кога притискује мора, треба да стави за врата од оне собе гдје ће спавати метлу наопако, кад пође спавати.

НОЋНИЦА

Као некаква авет која човјеку *ноћу* кад спава чини пакост каку, н. п. кад су у какога мушкарца тврде сисе па га боле, каже се да га ноћнице сисају.

КАРАКОНЏОЛА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу).

УСУД.

(Овај се натпис такође нашао на празноме листу).

СУЂЕЊЕ.

Од *суђена* се не може утећи. Народ наш мисли да је свакоме човјеку суђено што ће му се у вијеку догодити и каком ће стрти умријети, и да се човјек

од суђења не може сачувати. Тако се приповиједа да је некакав цар имао кћер, за коју му некакав гатар или пророк каже да ће је ујести змија и да ће јој од тога бити смрт. Цар чувши то начини кћери својој двор од стакла, у који се ни мрав није могао увући а камо ли змија, и из њега је нигди није пуштао на поље. Кад царевој кћери дође суђен дан, она здрава читава заиште грожђа да једе. Слуге јој одмах донесу велики грозд, у којему је унутра била сакривена мала змијица која је уједе и зада јој суђену смрт.

Нема смрти без *суђена* дана. — Када мени *суђен* данак дође.

СРЕЋА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу).

КУГА.

Срби кажу да је куга жива као жена (то особито доказују они који су лежали од ње). Многи кажу да су је виђали гдје иде завјешена бијелом марамом; а гдјекоји приповиједају да су је и носили, т. ј. она нађе човјека у пољу, или срете гдје на путу, а гдјеком дође и у кућу, па му каже: „ја сам куга, већ хајде да ме носиш тамо и тамо“ (куд она хоће). Онај је упрти на кркаче драговољно (јер већ њему и његовој кући не ће ништа учинити), и однесе је без икаке муке (јер није тешка ни мало) кад му каже. Куге имају преко мора своју земљу (гдје само оне живе), па их Бог пошље амо (кад људи зло раде и много гријеше), и каже им колико ће људи поморити;

али и њих много пропадне од паса; за то кажу да се врло боје злијех писа. Кад куга мори, онда јој слабо говоре куга, него *кума* (као да би је с тим омилостивили), нити смију у вече оставити неопране судове, јер она дође ноћу у кућу те гледа јесу ли судови, лијепо опрани, па ако не буду, а она све кашике и чанке изгребе и отрује. (Кад куга мори, гдјекоји на њезино име и краду, јер плашиви људи не смију да изађу из куће и да гледају ко је и шта, кад се што чује или пси кад залају). Купи као *куга* ђецу. — Не избива као куга из Сарајева.

ВРЗИНО КОЛО, ГРАБАЦИЈАШ.

Срби приповиједају да гдјекоји ђаци, кад изуче дванаест школа, отиду (њих 12) на *врзино коло* (да науке доврше са свијем и да се закуну) и ондје некакву особиту књигу чатећи нестане једнога из међу њих дванаест (однесу га ђаволи или виле), али они не могу познати којега је нестало. Људи из Хрватске приповиједали су ми да под Велебитом има село *Врзићи*, и више њега на врх Велебита мјесто које се зове *Врзино коло*, на коме виле играју. Који је ђак био на врзину колу, он се послије зове *грабанцијаш*, и иде с ђаволима и с вилама те води облаке у вријеме грмљаве и олује и туче. Грабанцијаши су сви издрпани, за то се рекне за човјека у подеранијем хаљинама да је као грабанцијаш, као и за онога за којега се мисли да је врло учен, да је био и на врзину колу.

РЕПАЧ.

Репач се у Боци зове човјек који се роди у крвавој кошуљици и с малијем репом. Кажу да је репач много јачи од другијех људи особито кад се наиједи: у онај мах (веле) још да му се реп напне, могао би би надвладати десет људи као десетеро мале дјеце.

ХАЖДАХА, ХАЛА И ЗМАЈ.

За халу се мисли да има од хаждахе особиту духовну силу те лети и води облаке и град наводи на љетину. За змаја пак мисли се да је као огњевит јунак, од којега у лећењу огањ одскаче и свијетли. Хало несита! Бори се као хала с берићетом.

ЧАРАТАН.

Човјек који се роди у *марчаној* свијећи (луни), па прије него је крштен пријеђе преко њега мачка или друга какова погана животиња. За то послије остане несрећан, те не може имати никакога заната нити постојанога посла, него се смуца којекуда, и својом мајсторијом, игром и шалом људе забавља и вара и новце од њих мами, али му ни ови новци не могу бити пробитачни, него како дођу тако и отиду.

МАЂИЈОНИК.

Мађојник је мало налик на вјештицу, али се не може као она претворити у другу животињу, него

носи уза се различне маћије, као н. п. игле без ушију, сиједе длаке из главе, осјечене нокте, пређу која је сагрињала, црну вуну и т. д., па кад хоће коме да науди, он зна које од овијех маћија ваља саставити и на какво зло намијенути (и за то игле без ушију не ће нико узети кад је гдје нађе). Приповиједа се да су гдјекоји овако замаћијани људи по молитвама свештеничкијем (испод' петрахиља) избљували све оне маћије којима су замаћијани, па најпосле и само своје срце.

АВЕТ УТВАРА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу).

СРЕБРНИ ЦАР.

(Нашао се такођер у рукопису на празноме листу).

IV.

ПОСТАЊЕ ГДЈЕКОЈИЈЕХ СТВАРИ.

КОРЊАЧА.

Срблљи приповиједају да је човјек (прије него је корњача на свијету била) умијесио погачу и испекао кокош, па сјео да једе, а у тај час рупи кум његов на врата, а он онда брже боље метне кокош на погачу па поклопи чанком, и тако сакрије од кума. Кад кум отиде, а он устане опет да дохвати кокош и погачу и чанак да једе, али се оно све (кокош, погача и чанак) претворило у корњачу (што је сакрио од свога кума). И тако постане корњача.

КУМОВСКА СЛАМА.

Оно што Нијемци на небу зову Milchstrasse (млијечни пут) Срби приповиједају да је постало овако: кум у кума украо бреме сламе, па како га је носио слама испадала и просипала се путем, онако Бог оставио на небу за вјечни спомен.

КАИН И АВЕЉ.

Гдјекоји приповиједају да су оно Каин и Авељ што се види у мјесецу као некака сјенка, и да их је

Бог ондје назначио свијету за углед као превелики grијех што је брат брата убио.

КУКАВИЦА.

Срби приповиједају да је кукавица била жена и имала брата, па јој брат умръо и она за њим тако много тужила и кукала, док се није претворила у тицу (једни кажу да се брату досадило њено кукање и јаукање, па је он проклео те се претворила у тицу, а једни опет кажу да се Бог на њу расрдио што је тако много тужила за братом, кога је он био узео, па је претворио у кукавицу да кука до вијека), за то готово свака Српкиња којој је брат умръо, и данас оплаче кад чује кукавицу гдје кука. На великоме крсту који се мртвацу у гробљу удари више главе, ако мртвац има сестре, начини се кукавица од дрвета. — А једни приповиједају да је кукавица овако постала: кад је први пут умръо Лазар (у Витанији, Јован гл. XI.) сестре његове Марта и Марија завјетују се да ће кукати за њим док су живе, кад пак Христос Лазара васкрсне, он онда, да би њихов завјет остао, створи тицу, која ће мјесто њих кукати до вијека.

Кад кукавица изађе рано те кука по црној шуми, онда кажу да ће бити зло (оне године) за хајдуке; али кад кукавица кука по зеленој шуми, онда су хајдуци весели:

„Листај горо, кукај *кукавицо*, нек' се чини ора за хајдуке“. Ко први пут чује кукавицу да кука, ако је прије сунца, ваља три пута да рече: *за мојим*

злотвором! (т. ј. кукала). У нас се мисли да је кукавицу грјехота убити, али их у Дубровнику бију и једу и кажу да су врло добре за јело.

ВУКОВА МЕЂА.

Знаци од зида без креча и земље, који је ишао од Бијеле горе (више Грахова, преко Цуца, Кчевске планине, поврх Пљешиваца, преко Острога, планине Бјелопавлићске и Мораче доње) до Кучкога Кома. Од једнога краја до другога ове међе пријекијем путем има око четири дана хода; а кад би се ишло преко гудура и литица поред ње, било би много више. Од онога по којега се имену ова међа зове, ништа се више у народу данас не чује, осим што гдјекоји додају: међа *Вука махнитога;* него се приповиједа да је она овако постала: Била три брата и једна сестра, па сваки од браће хтио сестру да узме за се, а не могући се у томе између себе друкчије погодити уговоре, — један да презиђује планине, други да гради цркву на Дуке, а трећи да саставља ријеку Цијевну с Морачом, па који свој посао најприје сврши, онај да је узме. Трећи брат сврши свој посао најприје и узме сестру за се, од првога остане ова међа мало недовршена, а од другога у Бјелопавлићском пољу камење, које је вађено у Винићскоме хуму, па гдје стигне глас оне који су га вукли, да је Цијевна с Морачом састављена, ондје га и оставе.

ГАВАНОВО ЈЕЗЕРО.

Тако се у Лици зове Plattensee у Маџарској. Онамо се приповиједа да су, мјесто два анђела, Христос и свети Петар дошли пред дворе Гаванове. Кад је слуга казао да би им дао јагње али је у планини у овцама, они му рекли: „Ако ти је на срцу помишљење као што је говорење, сад ће јагње ту бити.“ И у тај се мах јагње ондје обри. — Пошто они рекну слузи да бјежи оданде у планину, ударе муње и громови, те дворе Гаванове сажегу и ондје постане језеро, у коме, веле, да и сад пијетли поју и звона звоне.

СВРАКА И ЉУДСКИ ТАБАН.

Како је постала сврака и зашто у људи табан није раван, у народу нашему приповиједа се овако:

Кад су ђаволи отпали од Бога и утекли на земљу, онда су и сунце однијели са собом, па га ђаволски цар набио на копље и носио на рамену. Кад већ земља протужи Богу да хоће сва да изгори од сунца, онда Бог пошље светог Аранђела, да гледа како да узме сунце од ђавола. Кад сађе свети Аранђел на земљу, а он се удружи с ђаволским царем; али се ђаволски цар осјети шта он хоће, па се добро узме у памет. Ходајући тако по земљи њих двојица заједно дођу на море и стану да се купају; а ђаво удари копље са сунцем у земљу. Пошто се мало прокупају, онда рече свети Аранђел: „Де да ронимо, да гледамо који може дубље.“ А ђаво му одговори: „Хајде де.“ Онда

свети Аранђел зарони, и изнесе у зубима пијеска морскога. Сад треба и ђаво да зарони, али се боји да му свети Аранђел дотле не однесе сунце. У том му падне на ум, те пљуне на земљу, и од његове пљуванке постане сврака да му чува сунце док он зарони и изнесе у зубима морскога пијеска. Како ђаво зарони, а свети Аранђел прекрсти руком море, те на њему постане лед од девет аршина дебео, па онда спопадне сунце и побјегне к Богу, а свраке стане крека. Кад ђаво чује сврачиј глас, онда већ види шта је, па се брже боље врати натраг. Кад горе, али се море заледило, не може на поље! Онда се брже боље врати опет на дно мора, те узме камен и њим пробије лед, па онда потеци за светијем Аранђелом! Онај бјежи, а овај за њим! Таман кад свети Аранђел корачи једном ногом к Богу на небо, онда ђаво стигне те му ноктима из табана у друге ноге ишчупа велики комад меса. Кад свети Аранђел дође са сунцем онако рањен пред Бога, онда заплаче: „Што ћу, Боже, овако грдан?“ А Бог му рече: „Ћути, не бој се, ја ћу наредити да сви људи имају тако на табану као малу долину.“ И тако Бог уреди те у свију људи постане на табанима у обадвије ноге као мала долина. И тако остане и до данас.

ЈАБУЧИЦА.

У нас се приповиједа да Адам ону јабуку што му је Јева дала да изије, није прождръо, него је

сажватао, па му стала у грлу, и отуда у људи да је постала *јабучица*, које жене немају (јер је Јева јабуку појела).

СТИДАК.

Ова трава (caucalis grandiflora Linn.) има бијел цвијет, у сриједи мало црвен; Срб̂љи приповиједају да је оно црвено од прије веће било, па сад сваки дан бива мање: јер већ нестаје стида међу људма.

ГОЛУБАЧКА МУХА.

Голубац су зидине од старога градића у нахији Пожаревачкој крај Дунава. У ономе крају постају у прољеће некаке мухе, које се развлазе не само онуда по околини него прелијећу кашто и преко Мораве у Шумадију, и онамо се зову мухе *Браничевке*. Мухе ове стоци тако досађују да кашто и цркава од њих, особито коњи и говеда, јер им навале у уста и у уши. Народ у нахији Пожаревачкој приповиједа да се ове мухе роје из пећине према Голупцу, излазећи у гомилама колико казан, па се послије растављају и по вјетру лете. Кажу да се оне роје више пута, али први рој да је најљући и за стоку најгори, а потоњи све да су слабији. Једни приповиједају да је неко од некуда из Србије тјерао некаку алу па је *стигао* у *Стигу* (и од тада остало име *Стиг*) и ранио је али се она опет отела и рањена утекла у ону пећину и ондје од ране липсала, па од ње оне мухе да по-

стају. Приповиједа се да су Нијемци ону пећину зазиђивали, али кад дође вријеме да се мухе роје, зид се провали сам од себе.

КАКО ЈЕ ПОСТАЛО ИМЕ ОБИЛИЋ.

Срби приповиједају да је Силни Стефан ловећи по Церу угледао на једном мјесту гдје се гране од дрвећа и доље савијају и горе увијају. Кад дођу на оно мјесто, а то дијете код неколико оваца ударило своју сјекиру у кладу па легло на леђа те спава: кад дихне из себе, онда се гране увијају, а кад повуче пару у се, онда се савијају к земљи. Кад то види цар, зачуди се, па пружи руку с коња да му узме сјекиру, али хоћеш! не може да је извади из кладе. Брже боље сјашу слуге и војводе с коња, огледају сви редом објема рукама да изваде сјекиру из кладе, али је ни један не може ни помаћи. Онда пробуде дијете и запита га цар: „Како ти је име?“ А оно одговори: „Милош.“ „Имаш ли оца и мајку?“ „Мајку имам, а отац ми је умръо.“ „А гдје ти је мајка?“ „Ето је тамо доље у селу код куће.“ „Ајде да нас водиш кући.“ „Не могу од оваца.“ — И тако га којекако намоле да потјера овце и да пође пред њима кући. Сад су они ради знати и видјети шта ће он радити са сјекиром, како ће је извадити из кладе; или ће је онако оставити. Кад Милош крене овце, а он узме сјекиру једном руком и заметне на рамо. Како дођу кући, Милош одмах остави овце и непознате госте, па замакне међу зграде да тражи мајку. Пошто цар сјаше с коња, пође и он за Милошем да гледа да му се гдје не са-

крије, кад погледа кроз брвна у једну зграду, а то ту мајка мјеси хљеб, а прибацила десну сису преко лијевога рамена, а лијеву преко деснога, те он остраг сиса. Онда цар рече: „Међер *обила* мајка родила *обила* јунака!“ — Цар узме Милоша од мајке и одведе га своме двору, и од тога се назове Обилић.

КРАСА.

У народу нашему приповиједа се да се змија у почетку свијета звала *краса* и имала је ноге, па пошто је Јеву преварила, Бог јој ноге узео и проклео је да се мора вући на трбуху и ко је год види да гледа да је убије и да се више не зове краса, него змија. У народу нашему за змију се још приповиједа да она и сад има ноге али их крије („крије као змија ноге“), и кад би се у процијепу припекла к ватри да би их показала; али ко би их год видио, одмах би умръо.

КРИЈЕСНИЦА.

Тако се у Хрватској зове она мала бубица што око половине љета ноћу лети и свијетли се, и у Србији се зове *свитац*, у Славонији *свиташька*, а у Дубровнику *свијетњак*. Онамо се приповиједа да су оживљене искре од кријеса и тако да су постале кријеснице.

ЈАСИКА.

Познато је да лист на јасици помало трепти готово без најмање вјетра. У овој пјесмици која се пјева уз часни пост стоји како је мајка Божија про-

клела јасику да нема рода никаквога и једнако да трепеће:

Ој на дјелу на голему
Млога грађа савезана,
Света црква саграђена,
У њој поју до два свеца:
Свети Петар и Никола,
Сестрице им отп'јевале:
Анђелија и Марија.
Слушала их Божја мајка,
Свако чедо умучкава
И по гори свако дрвце,
А јасике не умучка,
Већ јасика трепетала.
Љуто куне Божја мајка:
„Свако дрво уродило,
„А јасика не родила,
„Већ јасика трепетала
„У сред лета и без вјетра!"

СМРДЉИКА.

За ово се дрво приповиједа у Црној Гори да је негда рађало маслинама, па кад је некакав цар о њему објесио права човјека, онда га Бог проклео те је остало овако као што је сад.

ДУВАН.

Срби приповиједају да је дуван изникао из утробе проклетога Арије кад му је испала; и за то кажу да је грехота дуван пушити.

ДЕЧАНИ.

О постању манастира Дечана у народу нашему приповиједа се овако: Пошто је дечанскоме краљу отац извадио очи и објесио на концу више градскијех врата, он изиђе слијепу шетњу иза града (Призрена), па га опазио свети Аранђео и сажалило му се, па се створио у орла и долетио те украо његове очи изнад врата и *даровао* му их, и рекао „*одéчи очи*". Онда краљ прогледао, и на ономе мјесту начинио *Дечане*.

ЦАРИГРАД.

Србљи приповиједају да Цариград нијесу људи зидали, него да се сам саздао. Кажу да је некакав цар ловећи нагазио на мртву људску главу и прегазио је с коњем; онда му глава проговорила: „Шта ме газиш, кад ћу ти мртва досадити." Кад то чује цар, он сјаше с коња те узме ону главу и однесе кући; па је код куће сажеже, и оно угљевље од ње пошто се охлади, стуче у прах, па завије у хартију и остави у сандук. Послије некога времена отиде некуда цар, а његова кћи (која је била дјевојка на удају), узме кључеве па отвори сандук и почне по њему нешто преметати; кад нађе онај прах у хартији, види да је некакав прах, али не зна какав је, па онда метне прст на језик те покваси, па умочи у онај прах, и лазне мало да би дознала што је; по том га опет завије у хартију као што је и био, и остави у сандук, а она од тога часа остане трудна. Кад се послије стане истраживати и испитивати од куд и како,

дозна се да је од оне главе. Кад дјевојка буде на том доба, а она роди сина. Кад узме цар још онако мало дијете у руке, а оно њему одмах рукама те за браду! Онда цар заповједи, да донесу један тањир жива угљевља, а један дуката, да огледају чини ли то дијете из лудости или од своје воље. „Ако (вели) буде дијете лудо, оно ће потрчати с рукама и за угљевље, ако ли не буде, оно ће за дукате." Кад донесу пред дијете угљевље и дукате, а оно одмах рукама за дукате, а угљевљу ни мукајет. Цар већ види да ће оно да се испуни што му је глава казала. Кад буде дијете већ велики момак, онда га цар отјера у свијет, и каже му: „Да се нигђе не станиш, док не нађеш гдје су се два зла ударила." — Ходајући тај момак по свијету, кад дође на оно мјесто где је сад Цариград, нађе глогов трн гдје се око њега обмотала гуја, па гуја пеца трн, а трн боде гују; онда помисли у себи: „Ево ово су два зла," па пође у наоколо разматрати она мјеста; кад дође онако унаоколо идући, опет поблизу онога трна, онда стане, па рече: „Овјде треба стати." У који мах то рече, у онај се мах обазре, а то се од онога трна до његовијех леђа (куд је год он ишао), створио зид. И од тога мјеста до онога трна, кажу да ни данас нема зида у Цариграду (а да се он није обазрео и да није рекао: „овдје треба стати," зид би за њим нарастао до трна). Послије он ту постане цар, и од свога дједа отме царство.

КОТОР.

Ришњани приповиједају да је у стара времена кад је Рисан био главно мјесто у Боци био тор ондје гдје је сад Котор, па пошто Рисан пропадне у торе, почне се нови град зидати *код тора*, и назову га *Котор*. Више Котора у каменитој гори види се некака велика јама као пећина: онуда се приповиједа да је ону пећину био почео копати силни цар Стефан, да ондје гради град Котор, па му казала вила да то не чини, јер му ондје у оној врлети нема ни *броду пристаништа*, ни *коњу поигришта*, већ нека га гради даље крај залива. Цар послуша вилу и с помоћу њезином начини град Котор, и довршивши га са свијем позове на част многу господу и вилу. Кад се цар пред господом стане хвалити, какав је лијеп град начинио, вила га прекори да он то без ње не би могао учинити; цару на тај укор буде тако жао да удари вилу по образу, а она се на то расрди, те све изворе и студенце по Котору отрује и све госте цареве полуди. Кад Цар ту освету види, он стане вилу молити и једва је којекако намоли те му госте поврати од лудила, и очисти му од отрова само један извор иза јужнијех врата градскијех. И од тога кажу да је остало те су и сад, особито љети кад је суша, све воде по Котору мало *слане*, осим онога извора иза града на јужној страни. Казивали су ми у Котору да има и пјесма о овоме свему догађају, али ја нијесам могао никога наћи ко је зна. Овако се приповиједа и пјева да је Котор постао; али се мисли да су

име ово ондје донијели некаки Бошњаци који су се доселили из мјеста које се звало *Кошор*.

СКАДАР.

(Овај се натпис нашао на празноме листу. У књизи II. 26. пјес. на стр. 115. „Срп. нар. пјесама“ има знатна пјесма о „*Зидању Скадра*“, за коју је још *Гете* (Göthe) казао: „Einer der rüh rendsten Gesänge aller Völker und Zeiten“.)

БОГАТИ ГАВАН.

У манастиру Троноши, у Јадру, био је с десне сране код двери намолован го старац, којега су гује опасале, те га кољу и пију му сисе. Као што обично родитељи различне иконе по црквама и по манастирима дјеци тумаче, тако је и мени мој отац казивао да се онај старац звао *Богаши Гаван*, и да је поред свега превеликога богаства био врло тврд а немилостив, па га за то Бог онако осудио. (И ово се доста слаже с онијем што се о Гавану пјева и приповиједа по западнијем крајевима народа нашега). Кад сам **1846**. године (готово послије четрдесет година) био у Троноши и отишао у цркву, одмах сам очима тражио Богатога Гавана, али њега ондје више нема, него као што је црква за времена Карађорђијева арана и паљена, на његовом мјесту исписан некакав светац.

БАДАЉ.

Трава која се у Хрватској поред овога имена зове и *сјекавац* а у Лици *пасји сшриц*, зове се у

Боци бадељ. Лист ове траве бодљикав је, а коријен се за невољу у гладне године куха и једе. У Боци се приповиједа да у земљи под овом травом ко је срећан може наћи некакав драгоцјени прстен.

ЉЕСКОВА МЕЛА.

На којој би се лијесци нашла мела, под оном лијеском има гуја с драгим каменом на глави или још Бог зна каково друго благо поред ње (тако приповиједају, јер се ријетко налази на лијесци.)

ТРУСОВИНА.

У народнијем пјесмама спомиње се некака вода *трусовина* од које кад се ко напије и њоме се умије, омрзне му своја вјера и заборави свој род:

Под пазухо боцу *трусовине*,
У коју су биља од планине;
Е сам чуо, казивали су ми,
Да то јесте вода заборавна:
Ко с' умије и ко се напије,
Своја ће му вјера омрзнути,
Заборавит' своју породицу.

СЈЕНОВИТ.

У Грбљу се приповиједа да између великијех дрвета (букава, растова итд.) имају гдјекоја *сјеновита*, која у себи имају такову силу да онај који их посијече,

одмах умре или дуго година до смрти остане болестан; кад се ко боји да није сјеновито оно дрво које је посјекао, ваља да на пању његову живој кокоши осијече главу оном сјекиром којом је дрво сјекао, па му не ће ништа бити, ако би дрво и било сјеновито.

У Боци човјек сјеновит зове се онај који изгуби свој сјен па као луд тумара по свијету без сјена као и сјен без њега. С овијем се слаже и оно што се приповиједа и мисли да се при великијем грађевинама може сјен човјеку узидати па човјек послије да умре. На ово је налик и оно како су Мрљавчевићи Гојковицу живу узидали кад су Скадар градили.

ПЛЕЋЕ.

Многи људи у народу нашему проричу којешта из плећа од печена брава: чашица она одозго кажу да је кућа, и ако није врло дубока, кажу да је пуна кућа; оне жиле од чашице зову се *јулар*, и по томе се гледа како су коњи у домаћина; горњи крај оне кости, која је с једне стране из плећа израсла, зове се *шљеме*; и што је више налик на соху, да се на њега може што наслонити, то кажу да је кућно шљеме тврђе; испод чашице с оне стране с које је плеће равно, имају (ваљада на гдјеком плећу) мале јатице, као да је иглом убодено, неке се од њих зову *рака*, а неке *колијевка*: ако су ове јатице тако ниско од чашице да се не могу дохватити палцем, кад се пошљедњи његов глежањ намјести на крај, онда рака или колијевка неће у кући него у родбини или у селу. Све ово што је до сад казано иде само ономе

чије је бравче, т. ј. код кога се ојагњило и со лизало док није заклано. Доњи широки и танки крај зове се *поље:* ако је поље чисто кад се плеће погледа према себи, онда кажу да је мир; ако ли је мутно, онда кажу да је војска; и који су вјешти у томе казују још које је Хришћанска које ли Турска и која ће јача бити, као и много друго којешта. И ово се највише гледа у десно плеће, за то га одмах како се брав исијече, даду ономе за којега се мисли да је највјештији у том послу. Месо с овакога плећа не ваља глодати, него се очупа прстима. Кад хоће још ко други у њега да гледа, не ваља му га дати у руку, него се метне на трпезу, па га он узме. Чини ми се да и Арнаути гледају овако не само у плеће, него и у кобилицу од кокоши. По овоме се може разумети и оно што се каже кад кога одавно нема да се види:

„*Нема га ни у плећу.*“

КОПАЊЕ НОВАЦА.

Онуда се приповиједа да је ондје некако благо закопато, и да су гдјекоји којешта привиђали. У народу се нашему мисли да закопане новце, особито гдје их је много, чува нешто и да се не могу ласно ископати; многи приповиједају како су их у томе послу плашиле различне авети. Гдјекоји кажу да оно мјесто гдје су новци закопани, ваља у вече посути брашном, па ујутру од какве се животиње по њему траг нађе, онаку животињу ваља ондје заклати па ће се онда моћи новци ископати. Приповиједају како је

некакав човјек гледао из прикрајка гдје је други новце закопавао у земљу, па кад их закопа, а он преко онога мјеста баци виле рекавши: „Чувајте како сад тако до суда Божјега, већ ако ја да бих дошао по њих.“ Послије тога дође онај што је гледао из прикрајка, да новце ископа, али се у један пут од некуда обри велики страшан бик и навали на њега да га убоде, и он једва утече; по том доведе бика и закоље на оном мјесту, и новце онда ископа на миру.

V.

ЈУНАЦИ И КОЊИ ЊИХОВИ.

МАРКО КРАЉЕВИЋ.

Никакога Србина нема који не зна за име Марка Краљевића. Ја ћу овдје назначити о њему оно што се слабо у пјесмама налази, него се приповиједа. Приповиједа се, да је Марко био много јачи од осталијех садашњијех а јамачно и ондашњијех луди. У **72.** пјесми друге књиге („Турци у Марка на слави“) пјева се да је у његовом буздовану, којијем је он једном руком махао и њиме се бацао, било шездесет и шест ока; а ја сам у дјетињству гледао у Сријему у крчми манастира Крушедола гдје је Марко намолован како једном руком маторога вола држи за реп преко рамена и носи на леђима идући управо; у пјесми **67.** („Марко Краљевић и Муса Кесеџија“) пјева се како је узео у руку суху дреновину „са тавана од девет година“, па кад ју је стиснуо руком, она прсла на двоје на троје и двије капље воде искочиле из ње. Он без вина није могао никуд, и према јачини својој много га је могао попити да се не опије. За његова Шарца једни приповиједају да му га је поклонила некака вила, а једни опет да га је купио у некакијех кириџија: прије Шарца веле да је мијењао много коња, па га ниједан није могао носити; кад у некакијех кириџија види шарено губаво мушко ждријебе, учини му се да ће од њега добар коњ бити, и узме га

за реп да омахне око себе као што је остале коње огледао, али се оно не дадне ни с мјеста помаћи; онда га купи у кириџија, излијечи га од губе и научи вино пити. За смрт Марка Краљевића различно се приповиједа: једни веле да га је негдје у селу Ровинама убио некакав Каравлашки војвода Мирчета златном стријелом у уста, кад су се Турци били с Каравласима; други казују да му се у таковоме боју заглибио Шарац у некакој бари код Дунава и да су ондје обојица пропали; у крајини Неготинској приповиједа се да је то било у једној бари ондје близу Неготина испод извора Царичине; ондје има и сад бара и зидине од старе цркве, за коју говоре да је била начињена на гробу Маркову. Трећи кажу да је у такому боју толико људи изгинуло да су по крви попливали коњи и људи, па Марко онда пружио руке к небу и рекао: „Боже, што ћу ја сад!“ На то се Бог смиловао и некакијем чуднијем начином пренио и њега и Шарца у некаку пећину, у којој и сад обојица живе: он забодавши своју сабљу под греду или је ударивши у камен легао те заспао, па једнако спава; пред Шарцем стоји мало маховине од које помало једе, а сабља све помало излази испод греде или из камена, па кад Шарац маховину поједе и сабља испод греде или из камена испадне, онда ће се и он пробудити и опет на свијет изићи. Једни говоре да је он у ту пећину побјегао кад је први пут видио пушку и пошавши да је огледа (да ли је истина да је онака као што се приповиједа) пробио из ње сам себи длан, па онда рекао: „Сад не помаже јунаштво, јер најгора рђа може убити најбољега јунака.“

МИЛОШ ОБИЛИЋ.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу).

РЕЉА КРИЛАТИЦА.

(Такођер на празноме листу).

ВИСОКИ СТЕФАН.

Тако се у народу зове син кнеза Лазара, који је послије Косовскога боја у Србији владао и који је зидао манастир Манасију. У народу се нашему приповиједа да је Високи Стефан по смрти оца својега побјегао у Московску, па послије неколико година одонуда с војском преко Маџарске дошао у Србију и с Турцима се био и надвладавши их и претјеравши преко мора бацио за њима свој буздован у море говорећи: „Кад овај буздован изишао на сухо, онда се и Турци вратили амо!“ а буздован одмах сам изиђе на бријег; у том му се анђео јави говорећи: „И ти можеш и коњ ти може, али ти Бог не да.“

Гради, кнеже, биће ти за душу
И за здравље *Високом Стевану*.

СИБИЊАНИН ЈАНКО.

Осим онога што се у нашијем народнијем пјесмама пјева о Сибињањин-Јанку и о његову нећаку Секули, ја ћу овдје да кажем само шта се о њима приповиједа. Високи Стефан идући с војском из Московске у Србију дође у Будим на конак, и ондје Маџарска господа видећи га онака висока и лијепа зажеле

имати од њега порода, и у разговору запитају га да ли би се у војсци његовој могао наћи добар ждријебац да опасе њихову кобилу да би и они запатили тако лијепијех коња, а он им одговори: „Би, за што не би!“ Кад буде у вече они му пошаљу лијепу дјевојку да ноћи с њиме. Кад се он стане изговарати, каже му се да је он то обрекао учинити; тако он дјевојку прими и преноћи с њоме, и сјутрадан у јутру на растанку даде јој прстен и рече јој, ако роди мушко, да му надјене име *Јанко*, ако ли роди женско, *Јања*, и пошто дијете одрасте да му да онај прстен. Одатле се он крене и отиде у Србију, а дјевојка послије девет мјесеци роди двоје и мушко и женско, и по његовој наредби надјену мушкоме име Јанко а женскоме Јања. Пошто Јанко мало поодрасте и стане се с дјецом играти, гдје се скаче, он отскаче, гдје се рве, он обара, гдје се камена меће, он одмеће, гдје се трчи, он утјече; за то му стану дјеца завидјети и као подсмијевајући му се говорити да он нема оца него да је копиле. Кад се то Јанку досади он једном навали на своју матер да му каже ко је његов отац; на то му мати даде онај прстен, а кад он уњ загледа и проучи шта се на њему пише, он рече: „Мећер сам ја једнога син“ и за то је послије ишао у Србију и био се с Турцима као тражећи своју очевину. Јања се уда а роди сина *Секулу*, који је у народнијем пјесмама понајвише са својијем ујаком. Приповиједа се да су их Турци један пут тако разбили да се нијесу могли вратити правијем путем у Маџарску, него да су некуда преко Србије и преко Херцеговине само са дванаест људи побјегли у Дубровник; и да су их Дубравчани ондје

обојицу изморовали и да се је говорило да два љепша човјека ондје нијесу дошла.

ЗМАЈ ОГЊЕНИ ВУК.

(И овај се натпис нашао на празноме листу).

ТРОЈАН.

Овако се зову зидине од старинскога града наврх Цера (више Дворишта). Онуда се приповиједа да је у оном граду био некакав краљ *Тројан*, који је сваку ноћ ишао у Сријем те љубио некаку жену или дјевојку; зато је ишао ноћу што дању није смио од сунца да се не растопи. Кад би дошао к својој љубазници, натакли би коњма зоб, па кад би коњи зоб позобали и пијетли запјевали, он би пошао натраг и до сунца би дошао у свој град. Једном муж или брат његове љубазнице повади свијем пијетлима језике да не могу пјевати а коњма у зобнице мјесто зоби наспе пијесак. Кад се краљу учини да би већ било вријеме ићи, а пијетли још не пјевају, он запита својега слугу јесу ли коњи позобали зоб, а слуга му одговори да нијесу још (јер је само пипао рукама одоздо), и тако се задоцни; кад већ види шта је, он узјаше на коња па побјегне к својему граду, али га у путу стигне сунце; онда он брже боље сјаше с коња, па утече под пласт, и сакрије се од сунца, али (његовом несрећом наиђу говеда те разбуче пласт, и ондје га сунце растопи.)

ДУКЉАН.

У Црној Гори и онуда по околини приповиједа се да је *цар Дукљан* у Морачи у виру под Везировијем мостом свезан у синџир, који једнако глође, и уочи Божића таман да га преглође и свијет да ужди, а Циганин сваки по једном удари *маљем* (великијем чекићем) у наковањ те притврди. Од Везирева моста до зидина од негдашње *Диоклеје* које су у куту између Зете и Мораче (гдје се ове двије воде састају) и које се сад онамо зову Дуке нема више до неколико сахата.

ПОРЧА ОД АВАЛЕ.

(И овај се натпис нашао на празноме листу).

ШАРАЦ.

(Такођер на празноме листу).

ЈАБУЧИЛО.

(И тај се натпис нашао на празноме листу).

ТАМНИ ВИЛАЈЕТ ИЛИ САМО ТАМА.

Приповиједа се како је некакав цар дошавши с војском на крај свијета, пошао у *тамни вилаеш* гдје се никад ништа не види, не знајући како ће се натраг вратити, оставе ондје ждребад од кобила да би их кобиле из оне помрчине извеле. Кад су ушли у тамни вилајет и ишли по њему, све су под ногама осјећали некако ситно камење, а из мрака нешто по-

виче: „Ко овога камења понесе, кајаће се, ако не понесе, кајаће се.“ Гдјекоји помисли: „Кад ћу се кајати за што да га носим?“ а гдјекоји; „Дај барем један да понесем.“ Кад се врате из таме на свијет, а то оно све било драго камење; онда они који нијесу понијели стану се кајати што нијесу, а они што су понијели, што нијесу више. Ваљада се на ову таму и оно мисли гдје се пјева:

Па се носе по Косову равном,
Док на *тапу* починуло сунце.

VI.

ЖИВОТ.

СЕЛО.

У Србији су велика села која имају око сто кућа, а има села и од 15 кућа, али их највише има од 30 до 50 кућа. По брдовитијем мјестима тако су куће раздалеко да је село од 40 кућа веће од Беча н. п. у једном потоку стоје неколике куће, па онда (гдјешто по сахата или читав сахат далеко) у другом неколике и т. д., па се све зове једно село (докле год његова земља држи, које се врло добро зна; тако људи из два села могу бити сусједи). А по равни (као н. п. по Мачви и по Браничеву) доста су честе куће по селима, али опет нијесу у реду, као н. п. по Сријему и по Њемачкој, него растркане (као и по варошима по Турској) по пољу. За владања кнеза Милоша по Србији брат његов Јеврем нагонио је Мачване особито по селима око путова да граде куће у ред, а то се по том почињало и у Шумадији, али сад о том већ не мисли нико више. Онамо се човјек под владом Турском могао преселити из једног села у друго кад му је драго било, нити му се требало јавити ономе спахији из чијега је села полазио, ни ономе у чије је долазио, кућу своју могао је продати или раскопати а вотњака и винограде могао је долазити те брати сваке године, а спахији давати десето; а у оном селу гдје је долазио, могао је начинити кућу по пустој земљи гдје му

је драго било, и себи крчити њиве и ливаде, и садити вотњаке и винограде колико му је драго било. Кад би спахија дошао у село да купи главницу, и стао из тефтера звати све сељаке редом по имену, онда би му сељаци казали: „Тај се оселио“, или „Овај се доселио.“ По равни, особито по голетнијем мјестима, врло су куће рђаве: понајвише покривене су кровином или лубом; али по бреговитијем мјестима има кућа врло лијепијех и тврдијех; многе су подзидане каменом, а понајвише су покривене даском (шиндром); соба нема свуда, него се зими понајвише грију код ватре, а спавају по вајатима, и онако у кући; димњака нема готово нигдје по селима (осим у Мачви поред Саве и у Браничеву гдјешто око Дунава и на Влашкијем земуницама), за то се кашто пуши у гдјекојијем кућама да хоће очи да испадну од дима. У Србији само око Сокола сједили су Турци у неколико села, а по осталој земљи сједили су по селима само Срби а Турци по варошима; а у Босни има и Турскијех и Кршћанскијех села.

КУЋА.

(Овај се натпис нашао на празноме листу).

ЗАДРУГА.

По тријесторо чељади слушао сам у Србији да се налази у једној кући; али су ми у Далмацији у Косову показивали човјека из села Рињана, по презимену Трифуновића, који има шездесет и двоје чеља-

ди, међу којом је тринаест жена с мужевима и двије удовице. О Божићу и о крсном имену и кад кога жене састану се сви у кући, а онако живе по планини и по пољу, а старјешина понајвише у млину. Ова кућа има око хиљаду и четири стотине коза и оваца, до педест говеда и четрнаест коња, и плаћа на годину двадесет и један талијер траварине и око тридесет талијера у име десетка.

КУЋНИ СТАРЈЕШИНА.

Кућни старјешина влада и управља кућом и свим имањем; он наређује дјетиће и момчад куда ће који ићи и шта ће који радити; он продаје (с договором кућана) што је за продају и купује што треба купити; он држи кесу од новаца; и брине се како ће платити харач, порезу и остале дације. Кад се моле Богу, он почиње и свршује. Кад има каквијех гостију у кући, старјешина се сам с њима разговара, и он с њима руча и вечера: у великијем кућама, гдје има много чељади, најприје поставе на једној софри старјешини и гостима (којијех у таковијем кућама има готово сваки дан), а на друго дјетићима и момчадма која раде у пољу, па онда вечерају жене и дјеца. Старјешина није свагда најстарија годинама у кући: кад отац остари, он преда старјешинство најпаметнијему својему сину (или брату или синовцу), ако ће бити и најмлађи; ако се догоди да који старјешина не управља добро кућом, онда кућани изберу другога. Старјешина се зове који управља којим селом (*сеоски старјешина*), т. ј. кнез или

кмет какав) или читавом нахијом. У вријеме Црнога Ђорђија сваки је војвода био старјешина у својој кнежини, а Ђорђије је био старјешина у свој Србији.

ЈЕЛА.

(Овај се натпис нашао на празноме листу).

КНЕЗ.

Под владом Турском у Србији свака је кнежина имала свога кнеза, који се ради разлике од сеоскијех кнезова звао и *оборкнез*, *вилаетски кнез*, на некијем мјестима *башкнез* и *велики кнез*; гдјекоји од оваковијех кнезова, особито по онијем мјестима куда се нијесу претресали због ратова, имали су и царске берате и звали су се *бератлије*. До нашијех времена највише су се налик на старе кнезове одржали Рашковићи у Староме Влаху и Карапанџићи у Крајини Неготинској. Кнештво Рашковића почело је пропадати како су два патријара наши из Пећи избјегла с народом у државу Аустријску, и по том мало по мало до данас је пропало са свијем. Карапанџићи су се одржали до времена Карађорђијева. Приповиједа се да су они имали такови ферман да на Крајину Неготинску не смије Турчин наступити с поткованијем коњем. Да речемо да је ово само народна приповијетка, или је истина да у Крајини Неготинској нијесу Турци судили ни управљали, него кнез, који је сједио у Неготину; он је купио и порезу и остале данке од народа, па новце колико је било одређено давао

је бегу, који је долазио из Цариграда и сједио у Кладову, а бег их је слао у Цариград. Оваковн кнежински кнезови по Херцеговини се данас зову *војводе*. Кнештво је ово остало од оца сину, као војводство у Херцеговини данас што остаје, и баш кад би Турци какога кнеза окривили и погубили, опет су му сина (или ако сина нема, брата) на његово мјесто постављали. Што је год везир хтио од народа да иште или народу што да јави, или је народ имао што од везира да иште, то је све бивало преко овијех кнезова; кад је долазио нови везир, ваљало је да га кнезови с кметовима дочекају с добро дошао (и у оваквијем догађајима везири су им кашто поклањали бињише). Порезе је паша ударао на нахије, па су их кнезови између себе разрезивали на кнежине, а по том сваки кнез у својој кнежини с кметовима на села, а кметови са сељацима на људе. Кнезови су, понајвише с Турцима, порезу купили и паши предавали; кнез је имао уза се и по неколико пандура; он је кашто и судио људима за којекаке ситнице, али их могао натјерати да пристану на његов суд; дужан је био кад је год требало за људе из своје кнежине молити се код Турака, и за то је ваљало да је рјечит и слободан. Сви су оваки кнезови били сељаци и у домаћему животу слабо су се разликовали од осталијех сељака. Колико сам ја за времена Турскога виђао кнеза Јадранскога и гдјекоје из нахије Шабачке и испреко Дрине, носили су плаветне чохане чакшире и од такове чохе ћечерме, гдјекоји са сребрнијем пуцима, за појасом по два пиштоља и нож, сврх свега тога куповни гуњ, на ногама црвене чизме и на глави фес одоздо од зноја мало улијепљен; само су Ка-

рапанџићи седили у вароши и били прави варошани. Оваквјех кнезова било је до скора и у Срему и у Банату и у Бачкој, особито како су Срби с Патријарима из Србије амо пребјегли. Вршачки оборкнез Арса умръо је нашега времена. И за времена Карађорђијева у свакој кнежини био је поред војводе оваки кнез, али је војвода био прави господар, и кнезовска је власт била готово још мања него под Турцима; али кад су се посланици слали у Цариград или на каке друге разговоре и договоре с великом Турском господом, свагда су се кнезови звали, и још с додатком из које су нахије. За времена Милоша Обреновића по кнежинама су били кнезови као и под Турцима, само што су не само порезе и остале данке купили, него и народу у свачему судили и заповиједали и народ им радио, и што им је мјесто паше Милош био господар, а и нахије су имале по главнога кнеза, који је био над свима кнежинским. Кад су се послије поставиле судије по нахијама и они су се звали кнезови н. п. кнезови суда Биоградскога, кнезови великога суда и т. д. И сам Милош првијех година својега владања звао се и потписивао *врховни кнез,* докле га његови писари и друге удворице нијесу наговорили да се назове *књаз.* Милош готово на свршетку владе своје укине имена *кнез* и *кнежина* у Србији са свијем а кнежинске старјешине назове капетанима, нахијске сердарима или некако још друкчије, а кнежине срезовима, и тако овијех имена у народу онамо нестане са свијем. У Црној Гори у свакоме племену има кнез, за којега се може рећи да је по господству у земљи трећи; први је сердар, иза сердара је војвода, а иза војводе кнез. И онамо

ово кнештво остаје од оца сину као и сердарство и војводство. Осим кнеза од кнежине свако је село у Србији имало свога сеоскога кнеза за којега се може рећи да је био од данас до сјутра, и осим гола имена да више ништа није имао; у многијем селима само су онда постављали кнеза кад је ваљало порезу купити, а послије га нико није кнезом ни звао. За времена Милошева укине се име и овијех кнезова и мјесто њих остану само кметови. У Сријему, у Бачкој и у Банату по паорији сеоски су кнезови још и данас: онамо обично села или општине (и по варошима, н. п. у Вуковару) избирају кнеза сваке године па он у договору с кметовима управља сеоскијем пословима.

КМЕТ.

У Србији су се кметови звали знатнији сељаци; оваковога кмета од прије нити је могао ко закметити ни раскметити, него ко је био поштенији и паметнији а особито рјечитији од осталијех сељака, био је кмет. Кметови су се скупљали на различне договоре како сеоске тако и кнежинске и нахијнске и на такове молбе и одговоре ишли су Турцима. Кашто су сељацима и судили за којекаке распре кад би их парци позвали, као н. п. кад се породице дијеле или кад стока једнога потре љетину другога. За владања кнеза Милоша Обреновића кметове стане постављати већа власт, и тако сад свака општина има око три кмета, међу којима је један најстарији, и који се старају у општинској кући, која се зове судница, и сељацима

суде за којекаке ситнице, па које парце не могу намирити оне шаљу нахијнскоме суду. Осим тога они купе порезу и предају одређенијем старјешинама, објављују сељацима уредбе и заповијести од веће власти и пазе да се оне извршују, и могу кривцима, особито немирнима и који не ће да раде него се скитају, ударити до десет батина, одређују људе на државни или општински посао и т. д. Они имају од пореске главе по цванцику плате на годину (али свака пореска глава не даје то свакоме кмету, него по толико за сву тројицу).

У Црној Гори кметови се зову судије које парци изберу да им што пресуде; оваковијех кметова бива обично по 12 са сваке стране, и свака страна своје избира, па докле кметују дотле се и зову кметови.

У Босни се зове кмет сељак који сједи на туђој земљи и у туђој кући. Онамо врло мало има људи по селима коју имају своју земљу и своје куће, него су оваки кмети. Од овијех кмета нијесу господари спахије, него читликсахибије, које се онамо зову *аге*. Кмети плаћају агама како се погоде н. п. ако су агини волови и он да сјеме, онда му кмет од љетине даје половину, а кад су волови кметови, трећину, и т. д. Прије свега спахија од љетине узме десетак, по том се извади сјеме, било агино или кметово, па онда кмет и ага дијеле остало по погодби. Кмет је дужан агинско однијети у варош агинској кући макар гдје било. Према погодби од жита кмет даје аги и од осталијех ситница, а нешто и у новцима. Готово сваки ага има у овоме селу особиту кућу за себе, у коју излази љети, понајвише пред јесен, на теферич, и онда су га кмети дужни особито слушати,

а и осим тога кад им што заповједи, не могу му одрећи. Који ага има много кмета онај има и по селима своје *субаше*, којима кмети ваља особито по нешто да дају. Ага може својега кмета са своје земље и из куће кренути кад му је воља, пошто сабере посијану љетину, а и кмет по правди могао би оставити агину земљу и кућу кад му је воља, али је то њему теже, јер н. п. ако је ага велики господар, не смије други да му кмета прими преко његове воље. У Босни има људи и Турскога закона који су оваки кмети.

ВОЈВОДА.

1) Пораниле три Српске *војводе*
Од Косова уз кршно приморје:
Једно бјеше од Прилипа Марко,
Друго бјеше Реља од Пазара,
Треће бјеше Милош од Поцерја. —
Мудар бјеше *војвода* Момчила. —
Град градила три брата рођена,
До три брата три Мрљавчевића:
Једно бјеше Вукашине краље,
Друго бјеше Угљеша *војвода*,
Треће бјеше Мрљавчевић Гојко. —

2) У Херцеговини и у Црној Гори старјешине од кнежина или племена зову се и данас *војводе*. 3) За Карађорђијева времена кнежине старјешине и управитељи звали су се *војводе:* оваки је војвода био н. п. Стојан Чупић у Мачви, Милош Стоићевић у Поцерини, Антоније Богићевић у Јадру, Хајдук Вељко у крајини Неготинској и т. д. 4) И данас у Биограду

Турци својега старјешину зову *војвода;* овај војвода Турке затвора и за мање им ствари суди, а за веће, гдје се тиче чистога суда, шаље и кадији, и кога нађе за право може избити. Првијех година Милошева владања оваки је војвода овако судио и Србима, али сад суди само Турцима. 5) Војвода у сватовима, које понајвише бива ујак младожењин:

Кума куми Дебелић-Новака
А прикума Новаковић-Грујa,
Старог свата Сибињанин-Јанка,
А ђевера Краљевића Марка,
А чауша Рељу Крилатицу,
А *војводу* Обилић-Милоша.

Овога обичаја у Сријему и у Бачкај и у Банату као и многијех другијех сад нема, и у Србији слабо, али у Херцеговини и у Црној Гори и онамо по приморју има једнако. 6) У Хрватској војвода се зове данас тумар, који иде на коњу.

КАПЕТАН.

У Босни су капетани старјешине и управитељи од градова и од њиховијех околина, и ово капетанство до сад је у њих остајало од оца сину. Оваки је од прилике био и Лека у Призрену. За времена Карађорђијева, пошто се војска била мало уредила, велике буљубаше назову се капетанима, а подручје оваковога капетана звало се срез, у коме је било неколико села и малијех буљубаша. За времена Милоша Обреновића капетанима се назову кнежински кнезови, а кнежине срезовима.

СПАХИЈА.

У Србији су били, а у Босни и у Херцеговини ваља да су и сад спахије најбољи људи за народ. Босански су бегови готово сами спахије од свијех онијех земаља, и готово сви имају своје куле и дворове по селима у Босни и у Херцеговини, и тамо сједе. Гдјекоји још имају стара Српска подријетла, н. п. Љубовићи, Видаићи, Бранковићи, Вилиповићи, Тодоровићи и т. д., али опет не спомињу радо да су кад Србљи били, премда ни данас не зна Турски ни од стотине један, него говоре Српски као и остали Србљи. Спахије узимају *десетак* од жита и у новцима од ожењенијех глава (око два гроша) *главницу* (у име десетка од поврћа и од осталијех усјева и другијех ситница). Спахије обично иду у јесен и зими по својим селима, те купе главницу и десетак. Они немају нигдје својијех намјесника по селима, нити је обичај да им се што ради. Кад спахија дође у село, он одјаше код каквога газде, гдје је пространа и лијепа кућа, па му сви сељаци дају за јело што треба. Слабо који спахија иде по селу да гледа колико је који набрао, него пита, н. п. „Е Радоица! колико си ти ове године набрао кукуруза?“ Ако Радоица рече да је набрао 20 товара, а он пита његова сусједа јели то истина; ако сусјед каже да јест, а он онда рече: „Е море на твоју душу.“ Ако ли Радоица одговори да је посијао доцкан, па убила слана кукурузе, или да је поплавила вода, или побила туча, па није набрао ништа, онда спахија (тјешећи и себе и њега) каже: „Даће Бог до године.“ Осим поменутога десетка и главница

давала се спахијама на винограде *шулумина*), на свиње *жировница* (по коју пару од свакога свињчета по колико му се каже да их ко има). на кошнице ко их је држао, од сваке по онолико пошто је онда ока меда, или десету кошницу ко их много има, по нешто на воденице и на казане; али се на многијем мјестима и од овога по нешто узимало у главницу, која за то није била свуда и свагда једнака. Многи се сељаци погоде са спахијама, па им плаћају осјеком на годину: тако су н. п. Тршићани (гдје сам се ја родио) плаћали своме спахији на годину 10 гроша од ожењене главе, па више ништа (ту му је и главница и десетак за све).

ЧИТЛУК САХИБИЈА.

Читлук се у Србији зове оно село које осим спахије има још једнога господара. Господар од читлука зове се Турском ријечи *читлук-сахибија*, људи који седе на његову читлуку, његове су *чифчије* или (као што се у Босни говори) *кмети*, а он је њихов *ага* или *господар*. Које село нема читлук-сахибије до само спахију, ондје је земља сељачка, од које су давали спахији десетак на оно што на њој роди; а које је имало читлук-сахибију, он је говорио да је земља његова, али се опет знала баштина свакога сељака и он по правди није могао ни од једнога узети ништа од ње, већ ако кад би кака породица замрла са свимјем. Куће пак и остале зграде све су биле сељачке, које су они сваки по својој вољи могли

градити и премјештати, и ако би се из села иселили, продати, а и саму земљу ако се је ко нашао могли су продати са онијем теретом као што су је они држали. Читлук-сахибија је узимао од жита деветак, а у име деветка од поврћа и од сијена Тршићани (гдје сам се ја родио) давали су му на пореску главу по пет ока граха, по једну оку тежине и на кућу по јуњгу масла: осим тога беглучили су му љети у пољу, и то од прије највише у недјељу, а послије кад је зулум већи настао, и у друге дане, па не само љети него и зими, кад би му што затребало, н. п. сјекли и носили дрва. Док се беглучило само у недјељу, читлук-сахибија је хранио сељаке, и то врло добро, и младеж је на беглук ишла радо као на мобу, а послије су му беглучили о својој храни и аратосиљали су се беглука. За чудо је да читлук-сахибија у Тршићу (а ваља да тако и по другијем мјестима) није узимао ништа од вина ни од жира ни од воденица ни од казана, као да су његове биле само њиве и ливаде. Гдјекоје су читлук-сахибије имале по селима и своје куће, у које су излазиле с породицом љети на теферич и зими у лов; а гдјекоје и онако без својијех кућа често су у село долазиле, и свагда су их сељаци морали хранити. Гдјекоје су најпослије биле почеле своје чифчије и бити и глобљавати. Читлук-сахибије су своје чифчије чувале и колико је који могао браниле од осталијех Турака; за то у чифчије великога господара није смио нико дарнути, баш и кад би који што скривио. Тако је н. п. у Рађевини у селу Брасини био неки поп Петар (од старине Гаговић из Пиве, али су га ондје због особите хитрине и плахости звали *фишеком* и *фишековићем*),

који је једног Турчина на путу тукао нацаком а на једнога је код манастира Троноше пуцао из цевердана, па му опет нико ништа није смио учинити, јер је Брасина била читлук Ибрахим-аге Видаића. Приповиједа се да су од прије и Хришћани многи, особито у Староме Влаху, имали своје читлуке, па им Турци на силу поузимали пошто и за што, и у Херцеговини још се само гдјекоји налазе који су по коју кућу додржали којекако. Ја сам 1838 године био у Спљету с једнијем Херцеговцем из Мостара по имену Христом Периновићем, који је од своје куће ондје био добјежао што је имао неколико кућа од свога читлука, па Турци хтјели да им прода на силу, а он није хтио, него је вољео оставити своју и кућу и баштину и побјећи у друго царство. Може бити да су гдјекоја села још од старине имала оваке своје господаре, али су их највише Турци на силу у различнијем невољама почитлучили, н. п. кад какав човјек што скриви или га Турци за што обиједе па хоће да га погубе, он припадне какоме Турском главару: „Аман ага! не дај ме, твој сам и Божиј до вијека.“ По том ага рекне те га пусте и он остане његов чифчија. Кад се овако у какоме селу почитлуче неколике куће, остале сељаке ага нуди да му се продаду, па ако не ће, он им затвора стоку кад нађе на земљи онијех својијех чифчија, и глобљава их док му се најпослије и они не продаду. Ја сам запамтио како је Али паша Видаић 1803 године хватао Клупчане те везао и био док му се нијесу продали. Кад дахије у почетку овога вијека по смрти Хаџи-Мустај-пашиној обладају Биоградскијем пашалуком,

они се са својијем другарима и помагачима наметну свијем селима и за спахије и за читлук-сахибије, не питајући је ли које село имало прије свога читлук-сахибију, већ ако да је био пристао с њима, и по селима пограде ханове и у њих намјесте субаше, које су од сељака чиниле шта су хтјеле. За оно све што је овдје напоменуто како су у Србији читлуци постали и постајали, и влада је Турска држала да су они против царске воље; тако кад Јадрани на свршетку 1804 и у почетку 1805 године стану с Турцима уговарати како ће у напредак под владом њиховом живљети, одмах повичу да не ће читлука, и то им се прими, и за оне двије године (1805 и 1806), док је Јадар био под Турцима, ниједан читлук-сахибија није смио ни споменути да му је који пређашњи чифчија дужан што дати; тако и за владе кн. Милоша у Биоградском пашалуку од самога почетка ни један се читлук-сахибија није смио показати, а спахије су узимале своје до године 1832. Читлук-сахибије су и у Србији народу биле горе и теже не само од спахија него и од свију осталијех Турака, али су опет оне према Босанскијем читлук-сахибијама биле смиље и босиље. Онамо сељаци немају ни кућа својијех, него сједе као закупници у кућама својијех ага.

СУБАША И ПОЉАР.

(Обај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

КРЧМА.

Крчме су се у Србији, у Босни и у Херцеговини до скора готово само у пјесмама спомињале, а онако их није било нигдје у земљи осим гдјешто по варошима (као н. п. у Сарајеву) и у Србији поред Саве и поред Дунава или по планинама, куд нема села. Кад ко путује преко земље он иде на конак у село, гдје га застане мрак, пред најбољу кућу, па пита може ли ноћити, а домаћин му или ко други из куће каже: „Можеш, брате, с драге воље и добро дошао!" или му каже да не може, јер нема сијена за коње, или друго што, него га упути гдје може ноћити. Кад иде много људи заједно, а они се раздијеле по кућама. Сваки ће домаћин примити радо на конак свакога путника, угостиће га као најбољег свога пријатеља и познаника, н. п. ако се догоди да домаћин нема у кући ракије или друго што, а он отиде своме сусједу, или чак у друго село, те узме у зајам, и части госта. У гдјекојим газдинским кућама готово сваки дан има гостију, н. п. данас поп, сјутра калуђер, прексјутра Турчин или какав просјак и т. д. Гдје ко ноћи, оданде га ујутру не пуштају док не руча, а на ужину се свраћају путници опет тако по селима; доста пута се човјек сврати у какву кућу, да се напије воде или да запали лулу, а жене га пи-

тају да није гладан, и нуде га да сједе мало, да му даду што да поужина. Многи бегови по Босни имају уз кућу особити конак гдје дочекују госте; у таковом конаку може човјек бити ако хоће мјесец дана, даваће му једнако јело и за њега и за коња (без динара, осим ако што поклони слугама кад пође).

ОДИЈЕЛО.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празному листу.)

ЗАНАТИ.

(Нашло се такођер на празноме листу.)

ШЕГРТ.

Шегрти су у нас, особито у Србији и у Босни, као прави робови. Они носе воду, цијепају дрва (код гдјекојијех мајстора иду с коњем у шуму те и сијеку и доносе кући), ложе ватру, готове јело, перу судове, мијесе хљеб, перу кошуље, носају и забављају дјецу и запирају их кад се које испогани, перу собе и басамаке, чисте харове, и кошаре тимаре и поје коње и т. д. Кад који овако неколике године послужи, па дође у кућу нов, онда онај нови овога замијени, а онај стане тобоже радити (као н. п. у Сарајеву), замијењени шегрт иде пред њим пјешице (макар

било, као што и бива, из Сарајева у Цариград), па кад пред ханом мајстор сјаше с коња, шегрт ваља одмах да га извода, по том намири и надгледа као и код куће, па ујутру кад хоће да полазе, опремљена пред мајстора да га изведе. Кад шегрт дође на занат, мајстор му између осталога наука каже и то да није само занат н. п. код терзија скројити и сашити хаљину, него да је занат и ватру наложити и јело зготовити и т. д.

МУСЕЛИМ.

Гдје је кадија ондје има и муселим (који се гдјешто особито к истоку зове и *војвода*), па кадија суди, а муселим затвора људе и извршује оно што кадија пресуди, а доста пута муселими чине и без кадијна суда и што им је воља. Ни муселим ни кадија до нашега времена нијесу имали плате, него су своја госпоства још закупљивали, па им се ваљало старати од глоба и од мита да живе и за госпоства своја да плаћају.

ГЛОБА.

Судије и управитељи у Турском царству дојако су живљели највише од глоба: кад је ко убио човјека, слабо се је тражио крвник, него се искала глоба (крвнина): од прије само од онога мјеста гдје је крв учињена, а послије, да би више изнијело, и од дру-

гијех околнијех мјеста; крвнина је ова била најмање хиљаду гроша; па се она није плаћала само кад је ко убио кога, него и кад је човјек пао с дрвета или с коња те се убио, или се утопио у воду или умръо од зиме, или му макар шта било само кад се мртав нашао. Од крвнине није била мања глоба кад би се догодило да дјевојка роди; дијете по својој прилици ова је глоба постала што су се така дјеца највише мртва налазила, али се послије није питало, је ли дијете мртво или живо. Ово су биле као одређене глобе, које су се плаћале у друштву, али мањима, које су многи људи плаћали за себе, није било ни броја, н. п. кад ко што скриви или га обиједе да је скривио или што зло за Турке рекао; а оваке су се биједе често износиле на људе за које су Турци знали или мислили да имају новаца. Кад оваковога окривљеника ухвате и затворе, они одмах или му кажу да ће га погубити или му толико и толико штапа ударити ако не да толико и толико, или му кажу само да ће га погубити, па он послије сам преко својијех ваља да се откупљује, или га само баце у тамницу и метну синџир на врат и ноге у кладе, па још кашто и воду подљевају подањ, па кад му се то већ досади трпљети, он преко својијех обриче откуп и гледа да се избави.

КРВ И ОСВЕТА.

(Нашло се на празноме листу.)

КРВНИНА.

У Турској је крв Турска 1000 гроша, а Српска (и свакога другог Хришћанина) 1001 грош (тако приповиједају). Крвнину не плаћа само онај који је учинио крв, него све оно село (а кашто и више оближњијех села заједно) гдје је крв учињена (кад се крв учини у вароши, онда и Турци морају плаћати крвнину). Крвнина се не плаћа само кад човјек убије човјека, него и кад човјек умре на путу од зиме, кад падне с дрвета, или с кола, те сломи врат, или ода шта му друго он умръо, само кад га нађу на путу или у пољу мртва (такови се човјек не смије прије сахранити док не дођу Турци да га *чине ћеш*). Турци слабо траже крвника, него иштy крвнину; за то крвник доста пута утече у другу нахију док људи плате крвнину и мало позаборавe, па послије опет дође натраг, и нико му се не чини ни вјешт осим рода онога, кога је он убио (а с родом мора да се мири, јер ће убити и они њега).

ХАЈДУК.

Народ наш мисли и пјева да су у нас хајдуци постали од Турске силе и неправде. Да речемо да гдјекоји отиде у хајдуке и без невоље, да се наноси хаљина и оружја по својој вољи или коме да се освети, али је и то цијела истина, да што је год влада Турска боља и човјечнија, то је и хајдука у земљи мање, а што је гора и неправеднија, то их је више, и за то је међу хајдуцима бивало ка-

што најпоштенијех људи, а у почетку владе Турске јамачно их је било и од прве господе и племића. Истина да многи људи не оду у хајдуке да чине зло, али кад се човјек (особито прост) један пут отпади од људскога друштва и опрости се сваке власти, он почне особито један уз другога и зло чинити; тако и хајдуци чине зло и народу своме, који их према Турцима љуби и жали, али се и данас чини хајдуку највећа срамота и порута кад му се рече да је лопов и пржибаба. У стара су времена хајдуци, као што се и у пјесмама пјева, најрадије дочекивали Турке кад носе новце од даџије, али је то у наше вријеме слабо бивало, него дочекују трговце и друге путнике, а кашто ударе и на кућу коме за кога мисле да има новаца или лијепа руха и оружја, те га похарају. Кад коме ударе на кућу, па не нађу новаца а мисле да их има, они га уцијене па му одведу сина или брата, и воде га са собом докле им год он уцјену не однесе. Прави хајдук не ће никад убити човјека који му ништа не чини, већ ако да га наговори какав пријатељ или јатак. Макар била и само два хајдука, опет се зна који је од њих двојице харамбаша (старјешина), хајдуци љети живе по шуми и долазе јатацима те се хране, н. п. дођу коме на вечеру па им онај да што, те понесу у торбама што ће јести до сјутра на вече; а кашто их јатак намјести гдје у шуми па им носи и ручак и ужину. Кад дође зима, они се растану и отиду сваки своме каком пријатељу на зимовник, али најприје уговоре кад ће се на пролеће и гдје састати. На зимовницима гдјекоји леже дању по подрумима или по другијем зградама, а ноћу се часте и пјевају уз гусле, а гдјекоји прео-

бучени у просте хаљине чувају стоку као слуге. Ако који у одређено вријеме на рочиште не би дошао, друштво иде те га тражи, па ако би се догодило да јатак хајдука на зимовнику изда или убије, то сваки хајдуци гледају да освете макар и послије педесет година. Хајдуци у наше вријеме у Србији носили су највише чохане плаветне чакшире, горе чохане ђечерме и копоран, гдјекоји и доламу зелену или плаветну а поврх свега куповни гуњ; на глави или ћелепоше или фесове или свилене капе кићенке, од којијех су свилене ките висиле с једне стране низ прси, и које је осим њих слабо ко носио; врло су радо носили на прсима сребрне токе, а који их нијесу могли набавити они су мјесто њих пришивали сребрне крупне новце; од оружја имали су дугу пушку и по двије мале и велики нож. У Србији је за владе Турске готово у свакој кнежини био по један буљубаша (Турчин) са неколико пандура (међу којима је било и Срба и Турака), који су гонили хајдуке, а кашто кад би се хајдука много појавило и стали би често убијати и отимати, подизали су Турци и народ сав у потјеру и премда су гдјекоји људи у друштву тјерали и тражили а код кућа их по зградама и по шумама крили, опет се је кашто то догађало да су их хватали и убијали. Кога убију ономе пандури осијеку главу и однесу је у град, те се на коцу метне на бедем, а кога Турци жива у руке докопају онога набију на колац. А кад ни потјера не може ништа да им учини, онда Турци изиђу на *тефтиш*, т. ј. какав велики старјешина Турски изиђе с подоста момака у народ, па затвором, бојем и глобама нагони кметове и родбину хајдучку да се траже хајдучки јатаци и да се

хватају хајдуци (а осим тефтиша у хајдукову родбину и у жену и дјецу, ако их има, није нико дирао, него су код својијех кућа живљели на миру). Тефтиши су особито бивали послије ратова кад многи људи од страха Турскога побјегну у хајдуке. Кад се хајдук насити хајдуковања или га ко намоли и наговори да га га се окани, он се преда т. ј. поручи кметовима те му изваде од паше буру̀нтију, и онда опет изиђе међу људе, и послије тога нико му не смије споменути за оно што је хајдукујући учинио. Предани хајдуци послије понајвише бивају пандури, јер су се одучили од рада пољскога; само кнез не може бити онај који је био хајдук. Хајдуци држе свој закон, посте и моле се Богу као и остали људи, и кад кога поведу да набију на колац, па га Турци понуде да се потурчи да му опросте живот, он псује Мухамеда додајући. „Па зар послије не ћу умријети?“ Хајдуци се све држе за велике јунаке, за то у хајдуке слабо смије и отићи онај који се у се не може поуздати. Кад кога ухвате и поведу да набију на колац, понајвише пјевају иза гласа показујући да не маре за живот. И предани је хајдук свагда слободнији и отреснији од другијех људи, не да на се никоме, и сва̀к га се прибојава. Кашто по два и по три хајдука повежу и похарају много више људи; али кашто и они ударе на чудо гдје се не надају, н. п. за мога времена био је у Троношком прњавору неки Михаило Шишо, који је као момак ишао кашто уз Троношкога архимандрита Стевана Јовановића и имао је врло добро и лијепо оружје; неколико хајдука договоре се да му ударе на кућу и оружје узму, али Шишо то дозна и још у који ће дан ударити, па

наредивши шешану сакрије се за кућу у грах причаник; кад хајдуци дођу пред кућу, он потегне из шешане те једнога обори на земљу, па повиче: „Хај море удрите отуда!“ хајдуци остали онда прсну куд који и једва се састану послије неколико дана, а Шишо ономе убијеноме осијече главу и однесе Турцима те му даду челенку и бурунтију да може оружје носити свуда (и по варошима). Тако из народнијех пјесама познати Станко Црнобарац кад се 1805 године био одвргао у хајдуке, са шеснаест друга дочека у Троношкој планини уочи велике Госпође два трговца који су из Зворника носили рубу манастиру да продаду; кад хајдуци иза грмова повичу: „Предајте се! баците оружје! не гините!“ они то не послушају, него се стану бранити; пошто један од њих погине и другога, који дуге пушке већ није могао напунити него је бацио на земљу, погоди хајдука иза грма у малу пушку за појасом, он с другом малом пушком, коју је у руци држао, потрчи управо на хајдука: „На поље, курво, иза грма!“ па њега из пиштоља посред сриједе; хајдук падне, а он нагне у поток и утече; по том хајдуци чујући да из окола црквари гдјешто пуцају из пушака и вичу: „Хај море, шта је то?“ побјегну с рубом, а свога мртва друга оставе; трговац пак онај, коме је било име Илија, врати се из потока, те хајдуку осијече главу, па је однесе Турцима те и њему даду челенку и буpунтију као и Шишу. У Босни и у Херцеговини хајдуци се зову и Црногорци и њихови ускоци, који одонуд излазе те људе (понајвише Турке) харају и убијају, пак се опет враћају к својијем кућама. Тако су се звали и они јунаци нашијех пјесама који су од

прије, особито у XVI и XVII вијеку, излазили из Млетачкога приморја, те четовали по Турској крајини. И Турци имају хајдука, који се зове *кесеџије*, али су они коњици и не крију се онако као Српски, него иду и зло чине јавно. Оваки су хајдуци били у *крџалије*, као што је казано у рјечнику код ријечи ове.

ОКЛЕШТИНА.

Тако се у Црној Гори зове она плата што се даје онијема који се за другога куну. Онамо се људи не куну као у нас, него они који се заклињу посједају у цркви испред олтара обрнувши се амо у цркву, а они којима се заклињу стану преда њих, те један између њих, који овај посао најбоље зна, узме крст у руку, па онима што сједе стане говорити или управо рећи проклињати их, н. п. „Ако сте ви то учинили па нама кажете да нијесте, да Бог да вам се окамени у жени дијете, у крави теле, у овци јагње, у земљи сјеме!“ и т. д. а они што сједе све ваља да вичу: „Амин! да Бог да!“ Кад овај с крстом изговори све онда је заклетва свршена. Овако се онамо не само куну људи за оно што управо не знаду, н. п. сељаци за какога свог сељака да није што учинио, него и они који ишту заклетву одређују поименце који да се закуне; кашто се одреди и то колико ће они који се заклињу довести мушке дјеце и посадити у цркви поред себе. Који се оваковом клетвом оправда од чега, онај ваља према имању своме да плати оклештину онима који су се зањ заклињали.

ЛИЧИТИ.

У Дубровнику викати као телал, н. п. кад ко што изгуби или нађе. Ондје је обичај кад ко што изгуби или нађе, да да слијепцу коју крајцару те викне по свијем улицама шта је изгубљено или нађено, и ако је што нађено, каже се гдје је, него онај чије је да дође и да донесе биљегу (т. ј. докаже) и да узме; ако ли је изгубљено, да донесе и *да узме нањежбу*. За времена републике био је одређен човјек који је овако личио, и звао се *здур*. У Црној Гори личити крв на кога, т. ј. казати да ју је он учинио (т. ј. убио човјека).

ЗАКЛЕТВЕ.

У нас се људи куну онијем што им је најмилије или најсветије н. п. сестра се куне братом (жив ми брат! или: тако ми жив брат!), мати сином, родитељи дјецом, дјеца родитељима, Богом (тако ми Бога, или: Бога ми!), душом, животом, здрављем, вјером, самртном свијећом, причешћем, црквом или земљом и небом и ватром, а јунаци и коњем и оружјем:

Десница ми не усала рука!
Добру коњу грива не опала!
И бритка ми сабља не рђала!

СОК.

У Црној гори *сок* зове се онај који пронађе лупежа који је што украо или како друго зло учинио. Кад се онамо коме што украде, он објави шта ће дати ономе који му лупежа пронађе (и ово што му се даје зове се *соцбина*). Сок да се не би с лупежем без невоље омразио и да би се ствар тајно свршила, пошаље какога човјека те му каже да неко зна да је он то и то украо, већ нека иде те се мири на лијепо с покраденијем. Овај човјек којега сок шаље лупежу зове се *сокодржица*. Ако се лупеж поплаши, он иде те се с покраденијем намири, и тако се то сврши тајно да ни покрадени ни лупеж не знаду ко је сок, јер му соцбину од покраденога узме и однесе сокодржица. Ако ли лупеж мисли да се не може доказати, да је он то украо или се узда у се и у своје јако братство, он не ће ни да чује што му сокодржица каже; онда покрадени повиси соцбину, а сок ако је за цијело увјерен да је оно прави лупеж украдене ствари, он му опет пошаље сокодржицу. Ако ли лупеж и опет не призна, онда покрадени још повиси соцбину, и тако је повишује три четири пута, да кашто соцбина изиђе већа него што украдена ствар вриједи. Најпослије сок ваља да изиде и пред кметовима да докаже да је онај на кога он говори заиста оно украо; ако он то докаже, онда лупеж ваља да плати осим покрађе и остале све трошкове; ако ли не докаже онда сок ваља да плати.

МАЗИЈА.

У Србији су до скора кашто *вадили мазију*, т. ј. кад на каквога човјека реку да је што украо, а он се одговара да није, онда узваре пун казан (или велики котао) воде, па у ону врелу воду метну комад врућа усјала гвожђа (или камен), а онај на кога веле да је украо, засуче рукаве, па објема рукама извади оно гвожђе из воде. Ако он не буде украо оно што на њега говоре, не ће се ожећи ни мало; ако ли буде украо, изгореће му руке (ја не знам ни једнога који је вадио мазију да се није ожегао, а знам двојицу што су им руке изгореле: Панту Стаменићу из Јадра из села Тршића, а и Митру Туфекчији из Рађевине из села Мојковића).

ПОБРАТИМ.

У нашијем старијем требницима (србуљама) има особита молитва која се чита кад се ко с ким побратими, и по томе би се могло рећи да је у стара времена побратим много више значио него данас. Црногорци се још братиме у цркви, и нешто им поп чита, а најпослије љубе крст. У Србији пак побратими постану на различне начине: 1) кад ко у сну у какој невољи рече коме: „Да си ми по Богу брат!“; 2) кад ко на јави побрати кога у какој невољи; 3) кад ко побрати кога у цркви, и то највише чине жене и дјевојке: кад се разболи жена или дјевојка, онда избере каквога момка, и оде с њим манастиру или цркви каквој, те јој ондје *метне крст* (чини ми се на главу, па веже каквом марамом), и поп јој или калуђер

очита молитву; по том ако она оздрави, онда онога момка зове братом, и он њу сестром (мени се чини да је ово Бугарски обичај, јер сам ја то први пут видио у Биограду код Бугара); 4) гл. дружичало; 5) кад се једно од *једномјесечића* жени или удаје, онда друго не смије бити код куће (него га пошљу куд у друго село), нити смије јести од онијех јела што се готове за свадбу. Кад једно умре, онда метну у путо једну ногу мртвога а друго живога, па онда оно живо дозове каквога момка (с којим се пази) и рече му: „Да си ми по Богу брат, пусти ме (или одријеши ме).“ Онда онај отвори путо и пусти га, и то су послије *побратими* (ово само гдјешто чине жене које много гатају и гатању вјерују); 6) многи се прозову побратими, а нијесу се побратили никако; тако Србин кад не зна имена коме, а он га зовне: „Еј! побратиме!“ — Како год што се човјек у сну или на јави побрати (осим цркве), тако се може и *посинити и поочити*, а жена *посестрити* и *поматерити*.

VII.

ИГРЕ.

БАНАЊЕ.

Кад хоће дјеца да се банају, најприје се договоре до колике ће године *женити трљу*; онда узме свако свој штап по средини, па ударају окомице у земљу и тако редом бацају штапове с једнога мјеста; које најдаље баци оно је цар, а које најближе, оно је *трља*. По том трља покупи све штапове, па да свакоме које је чији, а свој метне попријеко пред цара тако близу, како га цар стојећи управо може дохватити својим штатом, онда цар баци жмурећи свој штап те удари трљин (ако ли *умаши*, онда он буде трља, а трља цар), па онда сједе; гдје се царев штап устави, ондје мора трља свој штап да замјести (т. ј. да га измакне), па онда сви редом бацају (не жмурећи) и погађају у трљин штап: сваки треба дотле да бије у трљин штап (и трља мора једнако свој штап да замјешта), докле не *умаши*; а кад умаши, онда му трља узме штап и баци у *суво грожђе* (т. ј. на страну), па онда остали сви бацају тако редом, а цар на пошљетку, и он бије док двапут не умаши. Онда трља покупи све штапове из сувога грожђа, па он погађа свим штаповима редом у свој штап; чијим штапом погоди, онај буде трља, а кад погоди царевим штапом, онда цар буде трља а трља цар, ако ли свима штаповима умаши, онда покупи

све штапове, па да свакоме које је чији, а свој метне пред цара као и најприје, па погађају опет на ново. Други пут (т. ј. друге године царовања) цар има три *маше* (т. ј. погађа у трљин штап док трипут не умаши), трећи пут, четири и т. д., а трља други пут сједе на *бадало* (т. ј. оно мјесто гдје ударају штаповима кад их бацају) кад погађа у свој штап; трећи пут се примакне колико може скочити, а четврти пут колико је дуг кад пружи руке. Кад изиграју онолико пута (или кад један цар онолико година царује), до колико су погодили да жене трљу, онда га жене, т. ј. стану сви у ред један за другијем, па се раскораче те трља прође четворошке између њиховијех ногу, а они га сваки удари по једном шаком или дрветом (како погоде најприје) по задњици.

ВИНО.

Један од играча метне преда се на земљу своју капу као да би што поклопио њоме, и то се зове *вино*. Остали играчи облијећући око њега гледају да би му који капу својом ногом отјерали испред њега, па ако је који отјера онда пристану и други те је ногама тјерају преко све равни; онај облијећући око своје капе чува је и брани ногама: ако кога од играча који пође да му капу отјера удари својом ногом, онда онај ваља да метне своју капу на земљу и да је брани, а он иде међу остале играче. Ако онај који капу брани не смије од ње да се одмакне него се све изнад ње обрће, онда му се други потсмијевају говорећи да сере у вино.

ГАВРАЊЕ.

Игра у којој један баци свој штап у висину а други га својим штапом погађа.

ГАЂАЊЕ У НИШАН.

(Овај се натпис нашао на празноме листу.)

ГОНЕТАЛИЦА.

Игра у којој се прстен крије у руке, а игра *прстен* игра се у Црној Гори овако: Пошто један сакрије прстен свима у руке, запита једнога гдје је прстен, а онај пруживши руку на онога у кога мисли да је прстен, рекне му: удри ме за тога (по имену.) Ако прстен буде у онога, погађач га узме, те га он крије; ако ли не буде, онај га удари туром по руци, па тако пита даље другога редом, док се прстен не нађе.

ЗЕЦ.

У овој игри чини ми се да се један зове *кадија* један *зец* а остали су *ловци*. Кадија сједи а ловци пред њим сви жмуре док се зец не сакрије. Како ловци од кадије отиду да траже зеца, кадија стане викати: „К мени, зејо!“ Ако га ни један не ухвати него он дотрчи кадији, онда је он опет зец; ако ли га који ухвати, онда је онај зец а он иде међу ловце.

Ја сам се ове игре играо још на свршетку прошлога вијека и колико се опомињем чини ми се да се овако игра.

ИЗ КОЛА КУЧКЕ.

Играчи стану у коло и ухвате се за руке, а један који се зове кучка стане у сриједи, којега они из пријеваре бију понајвише туром (оплетеном марамом) говорећи му :„Из кола, кучко !“ Кад кучку који удари она наваљује ондје да продре из кола гдје је рука пуштена те га ударила, пак гдје продре онда онај који је руку пустио ваља да иде у коло мјесто кучке.

ЈАСТУК.

У војводству по варошима. Кад се игра јастука, играчи се ухвате у коло, а једно стане унутра с јастуком, па пред кога баци јастук, с онијем се пољуби, па онда оно из кола узме јастук, а оно се ухвати на његово мјесто у коло и т. д.

КЛИС.

У овој игри има *коњ* (дрво као штап), *палица* (као пола штапа), *клис* (дрво мало краће од чеперка, задјељано са све четири стране) и *трлица* (шумната грана). Играчи се подијеле на двије стране, па се хватају у штап која ће грана играти, онда ударе коња у

земљу, па један, од стране онијех што играју, баца клис од коња и одбија палицом, а они други сви (од оне друге стране) чувају подалеко с трлицама и *трле* (т. ј. сметају клис да не иде далеко, и гледају не би ли га како прије ухватили него падне на земљу), па одонуд погађају клисом (с онога мјеста гдје падне клис) у коња; и онај што баца клис, чува палицом да не погоде у коња, кад који погоди у коња, или кад клис дотјера ближе коња него што је палица дугачка, или кад га *утрле* (т. ј. ухвате док није пао на земљу), онда они што су трлили, дођу те играју, а ови иду те трле; кад се не погоди у коња, него клис падне даље од коња него што је палица дугачка, онда онај мјери палицом од клиса до коња, и колико буде па̏лӣцâ онолико броји ко́ңâ. Кад већ изиграју онолико коња у колико су се погодили да се играју, онда им (онима што трле) баци клис трипут с коња, па прислони палицу уз коња, те је они обарају клисом; ако у та три пута не утрле клис, или не погоде њим у коња и не оборе палицу, онда им баци пошљедњи пут (опет из руке) *ја̀лицу*: па онда гдје падне клис, узјашу сви оне што су надиграни и јашу их до коња.

КРМАЧА.

У овој игри *крмача* се зове око три прста дугачко и подебело дрво (од прилике као пократак врањ). Играчи ископају у земљи повелику јаму, па око ње у наоколо (око два три корака од ње) толико мањијех јамица колико је њих. Велика она јама у сриједи зове

се *казан*, а оне мање у наоколо зову се *куће*. Кад се стану играти, сваки играч стане код једне куће (обрнувши се ка казану) и метне у њу крај од свога штапа; један с поља крмачу тјера штапом и хоће да је сатјера у казан, а остали сви ваља то да бране и својијем штаповима да је одбијају. Онај који тјера крмачу зове се *крмачар*. Кад који дигне свој штап да одбије крмачу онда крмачар гледа не би ли прије њега метнуо свој штап у његову кућу, па ако то учини онда он остане на кући и онај који је остао без куће иде те гони крмачу. Ако крмача кад је крмачар удари штапом погоди кога од играча у ногу од кољена доље, онда кажу да га је *опарио*, и у један пут сви повикавши: *опара мијена*, брже боље мијењају куће, у којему мијењању и крмачар гледа не би ли свој штап метнуо гдје у кућу прије другога, па који остане без куће, онај гони крмачу. Ако би крмачар сатјерао крмачу у казан, и онда куће мијењају као и прије. У Шумадији гдјешто крмача се у овој игри зове и *буца* а гдјешто и *гуца*.

КУПА.

Гомила од четири ораха. Такове гомиле намјесте дјеца (свако по једну) у ред према себи, па бију редом *ојнаком* с једнога мјеста, те их обарају (играју се купе). Кад који коју купу обори, он је и узме; ако један обори све у један пут, он их све узме; ако одовуд не оборе све купе, а они бију одонуд с онога мјеста гдје се кога ојнак уставио, ако и тада остане

још која купа необорена, а они онда догетну опет сваки још по једну, па на ново бију.

ЛОНЧИЋ.

У Сријему. Дјетиња игра. Велике дјевојке посједају малу дјецу, па више свакога стаҹе по једна, онда једна која *нема лончића*, дође коме дјетету и метнувши му прст на главу пита:

„По што вино виново?
По петак по шестак?"

а кад она која стоји више дјетета, одговори: „По то ти га и не дам", онда потрчи једна на једну страну, друга на другу око дјеце, па која прије дотрчи к дјетету оне је лончић, а она га друга себи опет тако тражи даље.

ЛОПТА или ТОП.

(Нашло се у рукопису на празноме листу.)

ЉАГАЊА.

У Бачкој.

(Нашло се тако у рукопису.)

МЕТАЊЕ или БАЏАЊЕ КАМЕНА.

Камена се међу момци двојако: *с рамена* и *омашке*.

НАВЛАЧКАПА.

Дјетиња игра у Сријему. Посврате дјеца капе једну на другу, па се онда око њих ухвате за руке и *навлаче* се, које ће их оборити; па које навуку, те их обори, оно се мора натрћити, а друго четворо узму најмање дијете за ноге и за руке па његовом задњицом бију у задњицу онога натрћенога (тако би се готово могло рећи да је теже ономе којим бију, него ономе кога бију).

НОЖАК.

(Нашло се у рукопису на празноме листу.)

ОД КОЛИКО.

(Такођер.)

ОПА ЦУПА ЛИЈЕВКЕ.

Играчи се ухвате један другоме за појас остраг. Који је први онај има у руци штап и поскакујући подвикује:

„Опа цупа лијевке,
Варај дупе, дијете!“

па се кашто обзире час на једну час на другу страну и штапом по ногама бије оне који за њим иду, а они се једнако вијају да их не би могао ударати: тако

се ова поворка једнако вијуга а доста пута својега коловођу повлачи куд он не би хтио. *Варај* овдје значи чувај, уклањај, као што се говори и *варакнути*.

ПАПУЧИЦА.

Игра у којој се скаче на једној нози преко намјештенијех трсака.

НА ТИ КАСА ЛИСА.

(Нашло се на празноме листу.)

ПАУН ПАСЕ, ТРАВА РАСТЕ.

(Такођер.)

ПИПАВИЦА.

Дјетиња игра. Дјеца се хватају са два прста једно друго одозго за кожу на руци говорећи ово:

„Пипавица пи̑па̑,
„На куле на виле,
„На медене колачиће,
„На свилене појасиће,
„Коме ред коња пасти?
„Моме брацу Радованцу.
„Зовите га на вечеру.

„Он нит' може вечерати
„Ни по кући погледати,
„Зучи, бучи, скочи цар на војску,
„И доведе плаву плавојку,
„Не ће плаве плавојке,
„Веће оће црну црнојку,
„Ајде шуга на војску."

Ко најпослије буде ухваћен за руку, онај ваља да иде да донесе на кркаче онога којега је пипавица прије послала на војску, т. ј. који је стајао мало даље од њих. Кад се дјеца у почетку каке игре погађају које ће најприје чинити оно што у игри ваља да чини онај који изгуби, н. п. ко ће најприје жмурити, онда једно као бројећи све редом говори:

„Пипавице, пипавице,
„На куле на муле
„На медене колачиће,
„Коме ред коња пасти?
„Моме брацу Радовану.
„Зовите га на вечеру.
„Ја не могу вечерати,
„Ни по кући погледати.
„Штаглац маглац,
„Кућњи рогљац,
„Теглица, тегли море на војску,
„Па доведи девојку,
„Лепу лепојку,
„Црну црнојку,
„Метните је под кола,
„Нек је кола сатру,
„У мекиње саспу,
„И два коња врана

„И четири плава,
„Од мора до мора,
„До белога Дунава.
„Шијуц.“

На коме се рекне *шијуц*, онај ваља да жмури. Мјесто овога говори се кашто и овако:

„Од Дунава до Дунава,
До два цара царевина,
Гусен гусеница,
Палипушка палипан,
Држ' се, секо, за катан,
Катан био ђулистан.
Клинчица, варчица,
Звецкац!“

Овдје жмури онај на коме дође *звецкац*.

ПОИГРАЈ ЛЕПИ ПАВЛЕ.

(Нашло се у рукопису на празноме листу.)

ПОЛЕТИШ.

У Црној Гори. Метнувши руке на кољена говори се: *лет лет*, у том старјешина рекне: „Полетје то или оно!“ ако рекне да је полетјело оно што може летјети, онда ваља сви да дигну руке, а ко погријеши, онај ваља да да залогу и т. д.

ПЛОЈКА.

Плојка се управо зове округла и глатка камена плочица, којом се у овој игри гађа у други исправљени камен, који се зове *циљ;* кад се почиње бацати зове се *чињати;* који чиња, обично рекне, *чињ* и *почињ;* који први чиња, вазда га добија; који задњи чиња, нигда га не добија! Која страна прије погоди 10 пута она јаше ону другу од једнога до другога циља (који су око 50 стопа раздалеко, па се бије плојком и од овуд и од онуд).

ПОПИК или ЧУГ.

Попик се штапом пустимичке одбија или сагони с *керђе,* други који су у трлу, *рече* га или *трле;* кад га укече, онда они дођу из трла те га одбијају а они га други рече.

ПРОВОЂАЧ.

У Црној Гори. Свежу једноме очи, па га други дирају, а он на питање (ко те тиче), погађа. Ако рекне на онога који није, онда га он ухвати за нос, те га обведе око свију другијех који сједе у колу, а кад погоди онда вежу очи ономе који је тицао те он тако погађа.

ПРСТЕН.

Прстена се играју уз месојеђе ноћу, и то је најобичнија игра у Србији и у Босни. Играчи се подијеле на двије стране, па онда један узме прстен и натакне (кријући од овијех осталијех) на један рогаљ од мараме, па онда помоли из руке сва четири рогља те један од оне друге стране узме два, а два остану њима; којима допадне прстен, они почну играти, т. ј. крити прстен. Метне се на земљу девет капа (или чарапа, ако нема толико капа), и десета марама, па онда један узме прстен у руку, и поткрије под све капе редом (а под једном остави прстен) и најпослије у мараму (марама та зове се *алва* или *завиштак)*. Кад онај тако све поткрије, онда они други питају један другога: „Ђе је твој *ишћил?*“ (т. ј. гдје мисли да је прстен), па један који је као старјешина међу њима, почне дизати капе и тражити прстен. Кад прву капу дигне, онда рече *амбар!* ако буде прстен у *амбару*, онда га они узму и крију; ако ли не буде, а он диже остале капе гдје мисли да нема прстена док не сатјера на двије па онда дигне ону гдје мисли да је прстен и рече: „*Ова наша*, (или *нек да ова)*.“ Ако ондје буде прстен, он га узме и крије као да га је нашао у амбару; ако ли не буде онај што крије, одговори му: „*А ова наша* (или *не да ова)*.“ Ако ондје буде прстен он га узме и крије као да га је нашао у амбару; ако ли не буде онај што крије одговори му: „*А ова наша* (или *не да ова)*,“ па узме прстен и броји два *коња* (т. ј. амбар и ону капу гдје је био прстен), па крије опет на ново. Кад онај нађе прстен послије амбара, онда му онај што крије броји све оне капе

што нијесу дигнуте и амбар и ону под којом је био прстен; ако ли нађе у првој послије амбара, онда кажу да је *убио патку*, и броје му сви десет коња. Кад онај *амбарне*, па не нађе прстена, одмах му овај што крије, метне завитак (а дотле га држи у руци) на оно мјест гдје је био амбар; кад који одмах однесе прстен у завитак, онда кажу *посрао се* (у завитак). Мјесто амбара може се казати *бош* (т. ј. празно), али кад се *бошка*, онда се дижу оне капе, гдје се мисли да нема прстена; па кад онај што тражи сатјера на двије капе бошкајући, онда су обје његове: ако ли нађе прстен бошкајући, онда се броје сви коњи, као и кад се убије патка. Под коју се капу један пут сакрије прстен она се други пут зове *погорелица* или *пожеглица*, и за то није слободно два пут засопце по једну капу сакрити, јер *погоре* сви коњи што су дотле били изиграни. Кад изиграју онолико коња у колико су погодили да се играју (највише се играју 100), онда се *карете* различно: једне (оне што су надигране) гаре, једне брију (ивером или каквим дрветом), једни траже устима прстен по мекињама или по пепелу, једни лају око куће или вичу што им се заповједи, од једнијех граде ћуприју, од једнијех крижају дуван и т. д. По варошима гдјешто крију прстен под филџане мјесто капа, и онда је много теже *ушићилити* (т. ј. погодити гдје је), а по неким мјестима, особито по Сријему по Бачкој и по Банату, крију прстен у руке (и то кажу да се играмо *прстенка*), али се то највише игра са женама, и ту нема *карета* никаквога, него само да мушкарци мијешају своје руке са женскима.

САЉЕВАЊЕ ЗВОНА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

СКОК.

(Такође на празноме листу.)

СЛИЈЕПИ МИШ.

У Шумадији тутмиш.

(Такође.)

ТИТРА.

Игра у којој се округли камичци бацају из руке у висину и дочекују опет на руку и хватају у руку. У Вршцу ову игру играју женска дјеца са пет камичака, а у Црној Гори играју је мушкарци с једанаест камена и дванаестим коњем.

ТРЕСКАВИЦА.

(Такође се нашло на празноме листу.)

ТРКА.

У Бродској регементи иду дјевојке и момчад у вече насред села, па потрчавши свако на своју страну гледају ко ће кога ухватити.

ЋЕРАЛИЦА.

Игра у Црној Гори као у Србији клис, само се баца с коња, који се зове *ћералица*, палица *лакат*, а клис *штичица*.

ЂУЛАЊЕ или ГРАБИКАПА.

У Лици. Игра која се у Црној Гори зове *грабикапа*. Играчи назначе на земљи једно мало коло, па око онога подалеко једно велико. Половина играча уђе у мало коло и сваки се начетвороножи, а од онијех што остану на пољу, сваки гледа да би уграбио капу коме од онијех што су у колу, а они то чувају и бране се ногама, ако који удари из кола ногом онога који хоће капу да му уграби, онда онај ваља да дође у коло, а овај иде на поље; кад који коме уграби капу, он с њоме побјегне управо к међи великога кола, а онај га чија је капа тјера: ако га до назначене међе стигне и ухвати, онда онај ваља да иде у коло а овај остане на пољу; ако ли га донде не ухвати, онда ваља на леђима да га носи од међе великога кола до малога, па онда опет да иде унутра.

ФЕН.

Игра у Црној Гори. Играчи сједну унаоколо а ноге ускакавчивши мало пруже унутра па бију туром једнога који је у колу, кријући туру, и додају испод кољена један другоме и вичући *фен! фен!* Код кога онај што га бију туру ухвати, онај ваља да иде у коло, а он сједе на његово мјесто. Овако се у Бачкој мјесто бију папучом, али не знам како се игра зове.

ФУС.

У Црној Гори. Игра у којој један другоме додајући запаљену сламку говори: „Фусо!" — лепе! — „Зови" — кога? — „Омрчена до тебе." У чијој се руци сламка угаси, онај је као надигран и надјену му ружно име. Оваку игру ја сам гледао у Србији још прије 60 година, и чини ми се да се зове: „*На ти каса лиса*" или: „*На ти каса лисице.*"

ХАЛКА.

У Сињу. Игра у којој млади момци трчећи на коњма погађају копљем у халку, која је особито за то начињена, и то се каже *трчати халку*. Неколико момака обученијех у народне своје хаљине (чакшире око растрижи везене златом, јечерма с илицима или токама, преко ње црвен појас, а по њој долама, плаветна или од какве друге боје, са сребрнијем пуцима

и шемшетима и остраг са шеритима и китама'), на глави у врху шири калпак од видре или каке друге фине коже с бијелом перјаницом) и са окованом у сребро сабљом усједну на добре, и што је могуће љепше накићене коње, на којима спријед и кубуре висе, па носећи сваки копље у десној руци, скупе се на мјесту одакле ће трчати халку, па станувши све по два и два у ред отиду по свога старјешину, који се зове maestro de campo: кад се овако пође, напријед иду халкарски момци, за њима један пјешице са округлијем штитом на прсима, а поред њега са сваке стране по један носећи уз прси у руци буздован, а за овијема се води накићен и с кубурама и сабљом наоружан коњ. Старјешина узјахавши на коња намјести се са својијем ађутантима, који поред њега јашу с голијем сабљама у рукама и у ономе истоме реду као што су дошли одведе халкаре на биљегу, одакле они један по један трчећи на коњу погађају копљем у халку. Кажу да је ова игра ондје постала 1717 године, пошто су Турци разбијени и оданде изтјерани.

ЦАР, ЦИГАНИН И ХАРАЧЛИЈА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

ЦИЦ КОЗА.

(Некаква дјетиња игра у Бачкој.)

ЧЕТВОРКА.

У Биограду.

ЧИГРА.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

ЧУЛА.

У Бачкој игра као у Србији крмача. Код чуле се јаме све зову *кућице*, а велика кућа у сриједи *салаш*; *шрља*, који тјера чулу, зове се *свињар*.

ШАПАЦ.

Некаква игра у Сријему.

ШПАРТА.

Некаква игра новцима.

VIII.

ЗАКОН ИЛИ ВЈЕРА.

ЗАКОН.

(Овај се натпис нашао у рукопису на празноме листу.)

ПОСТ.

И у Кршћина.

(И ово се тако нашло у рукопису на празноме листу.)

ПОПОВИ И КАЛУЂЕРИ.

У Србији попови до сад нијесу имали једнакијех хаљина, него су се носили као је који хтио и могао (као и остали људи, осим црвенијех капа); браду понајвише су имали, а гдјекоји су је и бријали, особито док су још млади. Онамо један поп држи по неколико села, па кад су свечари у ком селу, онда иде онамо сам, и носи кашто водицу по селима, као н. п. око богојављенија, чисте недјеље и т. д., а у осталијем догађајима (н. п. кад је ко болестан, кад се роди дијете и т. д.), кад коме затреба поп, треба да му иде кући да га зове; ако ли га не нађе код куће, а он треба да иде за њим по нурији да га тражи (тако може кашто човјек ићи за њим три дана докле га нађе). Кад су попови код своје куће, они раде сваке

послове домаће, н. п. ору, копају, крче, косе, цијепају прошће и т. д. као и остали сељаци; као што се приповиједа да је дијете казало попу кад га је видјело гдје враћа говеда: „Попо! зар и ти чуваш говеда?" А он му одговорио: „Е мој синко! те још да су моја!" Онамо су калуђери још старији од попова, јер су богатији и одјевенији, и боље разумију црквена правила, јер чешће чате у цркви и служе летурђију, а попови гдјекоји служе летурђију од године до године. У Црној Гори никакав поп нема браде, а и капе су им као у осталијех људи, и носе оружје као и остали људи, и тако се од осталога народа изван цркве ни по чему не разликују, а у цркви се и кад не служе разликују по томе што не скидају капа. Онамо и попови иду у чету и бију се с Турцима као и остали људи и као главари ваља да предњаче, а гдјекоји су и народне старјешине, н. п. војводе (као што је и за времена Карађорђијева у Србији било војвода попова, н. п. прота Матије Ненадовић у нахији Ваљевској, поп Филип у нахији Студеничкој, Рачански архимандрит Мелентије у нахији Сокоской био је управитељ од цијеле нахије, који се звао *комендат*). Данашњи попови наши у војводству а по њима гдјекоји већ и у Србији стиде се свога имена *поп*, и иштy да им се мјесто њега рече *парох* или *свештеник*.

МОЛИТИ СЕ БОГУ.

Срби се обично моле Богу три пут на дан: у јутру кад устану, у вече кад хоће да вечерају, и послије вечере кад хоће да спавају. У јутру се моле Богу кад

које устане, послије вечере кад које доспије да спава, а пред вечеру сви се моле заједно: мушкарци (по што се умију: јер се обично свагда пред јело умивају по рукама, а по варошима и послије јела, као и Турци) стану напријед а жене и дјеца за њима, и ни једно не смије престати ни сјести док старјешина не сврши. Они се не моле Богу једнако, него што које зна, оно и говори (шапћући, само старјешина може говорити мало побоље, да се чује), и што жели оно и иште (н. п. ја сам слушао како се моја мати моли Богу за мене и за мојега брата, да јој будемо живи и здрави и срећни. Тако сестра ако је спремила брата на војску, моли се Богу да јој здраво дође и т. д.); многи овако почињу: „Да се са страхом помолимо и поклонимо Господу Богу и Богородици, благоме Ристу и частноме крсту.“ Уочи недјеље и уочи великијех празника запале воштану свијећу и прилијепе за зид, па узме старјешина ватре и тамјана, те окади најприје свијећу (и икону ако имају), по том се окаде сви редом, и моле се Богу према свијећи. Осим тога Срби има обичај рећи: „*Боже помози*“ и прекрстити се, кад сједе за трпезу да једе, кад хоће да устане иза трпезе (али тадај каже: „*Бог да поможе и да наспори*“), кад хоће да се напије ракије или вина, кад хоће да леже спавати, кад хоће да узјаше на коња и кад кихне; кад што почиње радити, онда само рече: „*Боже помози*“ а не крсти се, тако и кад хоће да се напије воде, кад зијевне и кад уздахне, онда рече: „*Боже милостиви ти помози,*“ или „*Жива Богородице ти помози*“; а кад уговара што да ради, или да иде куда, онда рече: „*Ако Бог да*“ или „*Ако Бог да здравље,*“ и т. д.

МОЛИТВА.

Код Срба кад се које разболи, слабо траже љекара, него попа или калуђера да му чати молитву *малу* или *велику*: мала се молитва чати од главе, од гровнице и од другијех којекаквијех малијех болести; а велики, кад човјек није при себи, него бунца и плаши се. Мала је молитва до скора била у Србији за марјаш, а велика за грош, а сад ваља да су и оне поскупљеле.

ШКОЛА.

У данашњој Србији од прије до године 1804 ни у сто села није било свуда једне школе, него (који су мислили бити) попови и калуђери учили су по манастирима код калуђера или по селима код попова. Код свакога намастира било је по неколико ђака, па који су мањи, они су љети чували козе, овце, јариће, свиње, садили и пљели лук, ишли уз плуг, купили сијено, шљиве и т. д., а већи су ишли с калуђерима по писаници; а зими пошто би сви ујутру донијели дрва, и потом већи напојили калуђерске коње, а мањи почистили собе, скупили би се у каку собу (која се у Троноши звала *цагара*) те би им какав калуђер или ђакон показивао да уче *читати*, или би сваки учио код *свога духовника*. Многи љети забораве што зими науче, а тако су гдјекоји учили по 4 по 5 година, па још нијесу знали читати. Попови су обично имали по једнога или два ђака, који су такођер чували стоку, радили све послове домаће и носили водицу по селима. Ако ли би гдје у нахији

била (или постала) школа, онда људи из околнијех села воде дјецу *маћистору* и плате му на мјесец те их он учи. У школи су дјеца морала сједити и учити од јутра до мрака (само што отиду те ручају); а кад уче и чате, морала су (сва у глас тако викати чатећи свако своје) да се у школи ништа није могло разабрати. У школи се је учило по мало и писати колико је учитељ знао, а остале су све науке биле као и по манастирима. Како по манастирима и код попова, тако и по школама дјеца су почињала учити из рукописа (јер букварa није било), н. п. учитељ напише дјетету што ће данас учити, па кад оно научи, а он му напише друго и т. д. Кад који ђак тако из рукописа изучи *букавицу*, онда узме (славенски) *часловац*, кад изучи и пречита неколико пута часловац, онда узме *псалтир;* а који изучи и пречита неколико пута псалтир, онај је већ научио *сву књигу;* онда је могао бити, ако је ктио, поп, калуђер, маћистор, прота, архимандрит, ако је имао доста новаца, и владика. Какогод што је учитељ по својој вољи школу отворао, тако ју је и затворао кад му је била воља, па је ишао на друго мјесто, или се примао какога са свијем другога посла. Као што је ово овако било од прије у Србији, тако је и данас у Босни, у Херцеговини и по свему народу нашему под владом Турском, а слабо је боље и у Црној Гори, а до скоро и у Далмацији и у Хрватској. За владања Црнога Ђорђија у Србији биле су постављене школе готово по свима варошима и градовима а и по гдјекојијем селима. У Биограду осим мале двије школе (једна за варошку дјецу, а друга за Турску која су се била искрстила) била је *велика школа;* какове Срби никад до онда

нигдје нијесу имали. Она је постала 1806 године; у њој је први учитељ био некојии Иван Југовић (или Јован Савић), послије њега Миљко Радоњић, Лазар Воиновић, Глиша (не знам како се звао) и Симо Милутиновић. У велику су школу примали само момчад која су већ знала чатити и по мало писати, па су ондје учила на Србском језику историју свију народа од постања свијета до данас, географију цијелог свијета и статистику свију државa, права (чини ми се Римска), нешто мало из физике, начин како се пишу писма (свакојака), рачун, њемачки језик и „*правоучитељна преподавањја*.“ За те све науке била су три учитеља, и раздијељене су биле на три године. Са владом Црнога Ђорђија пропала је 1813 године и ова школа, и учење књиге било се повратило са свијем на старо. С почетком владе Милоша Обреновића 1815 године почеле су се школе у земљи опет множити и подизати тако да сад које по селима које по варошима има блицу 300 малијех школа, осим овијех у Шабцу, у Крагујевцу и у Неготину *полугимназија*, у Биограду *гимназија*, лицеум и трговачка и војничка школа и богословија. Трошак на мале школе и на учитеље плаћају општине, а на велике сав народ. За мале школе штампане су којекакве школске књиге, али су међу њима још једнако часловац и псалтир најглавније, и по њима се показује колико је дијете научило или шта учи, н. п. кад које ко запита: „Шта учиш?“ Оно одговори: „Часловац“ или „Псалтир“ или „Буквар“. У Сријему, у Бачкој и у Банату још одавно имају школе не само по варошима него и у свакоме селу, и учитељима свуда плаћају општине; али не само што су у њима часловац и псалтир главне науке,

него и друге поред њих наштампане школске књиге тако су рђаве, особито што се језика тиче, да се не ваља чудити што књижевници наши свога матерњега језика не знаду и што су га за ово сто година овако исквариди, него ваља хвалити Богу што је мало људи у школе ишло те није још много горе постало. У Карловцима је још одавно била богословија, а прије неколико година постала је и у другијем гдјекојијем епархијама, али се у тијем школама уче науке на данашњему Славенском језику како који учитељ зна. Године 1810. постала је у Сентандрији школа за учитеље, која је послије пренесена у Сомбор; у овој се школи науке уче тобоже Српски, опет како који учитељ зна; али ово све још очекује правога уредника и управитеља. У Царству Аустријскоме за сад је најбоља српска школа у Трсту, и то је хвала и дика њезиноме учитељу Димитрију Владисављевићу *).

---

*) Димитрије Владисављевић умръо је 1858. године. То је тај исти Д. Владисављевић, који је превео с њемачкога по А. Л. Шлецеру ваљану књижицу под именом: *„Приправа за историју свега свијета ради дјеце“*, а коју је прегледао и уочи смрти своје наштампао *Вук Стеф. Караџић*.

Животопис Димитрија Владисављевића, тог честитог и ријетког човјека у народу Српском, гледаће се скорим да се наштампа, и свијема пренумерантима те горепоменуте књиге као што је већ обећано на поклон даде, а тако исто даће се и свијема, овима који се на ову књигу: „Живот и обичаји народа Српскога“ пренумерирали.

Додатак.

(Ови „сватовски обичаји у Сријему," а тако исто и „дјевојачка врачања" требали су управо да дођу у овој књизи гдје им је мјесто, но будући да се они уз рукопис ове књиге нашли на крају приложени онако непреписани и непоправљени, они се ево ту на крају тако и штампају како се нашли.)

СВАТОВСКИ ОБИЧАЈИ У СРИЈЕМУ.

У Сријему код нашег народа обично бива да се момак с каквом дјевојком упозна прије годину дана или двије прије своје женидбе. Родитељи његови или ако их нема, његови старији које има ријетко му кад бране узети дјевојку коју је он заволео, а кад дође вријеме да се момак жени, онда од стране његове иде ко дјевојачкој кући (а тај се зове *наводаџија* или *проводаџија*) да пита, је ли слободно просиоцима у кућу доћи. Међу тијем просиоци ако нијесу из тога села одкуда је и дјевојка, чекају одговор у каквога сродника или познаника свога или проводаџијиног. Ако је и момак и дјевојка из једног села, онда просиоци иду у вече (али опет отиде проводаџија најприје да пита, је ли просиоцима слободно доћи), па ако му се каже да јесте, онда се он врати али ш њим иде и дјевојачки отац, мати, стриц или стрина. Кад у кућу дођу поздраве се обично овако: „Помоз' Бог, пријатељу!" а момак пољуби дјевојкине старије у руку, који сви чисто обучени дочекају госте, па их одмах понуде да сједну. Кад посједају почну разговор о обичнијем стварима, шта је

година донијела, о пословима и т. д., па онда ће тек рећи проводаџија ради чега су дошли, и захтјева да изведу дјевојку; дјевојачки отац и мати, или ако њих нема, ко други, кога дјевојка мјесто њих има, изиђу на поље, као да ту учине наредбу, па кад се натраг врате рекну: „У име Бога, сад ће наше дете доћи." За тијем подуго постоји док се врата отворе, а напријед иде каква дјевојкина снаха или млада стрина или комшиница ако никог из куће нема, „да изведе на углед дјевојку." За њоме иде дјевојка и носи ракије да послужи госте. Жена која је напријед ушла, пољуби прво девојачког оца и матер у руку и дјевојачке старије, па онда момачког оца и матер; дјевојка метнувши ракију на сто, учини то исто, па онда стану обе за вратима, дјевојка стидно обори очи у земљу, а просиоци је тако гледе. Онда ће рећи отац младожењин или ко би му мјесто оца био: „Е синко, ако ти се дјевојка допада, ти вади дар." Онда момак ако дјевојку зна и воли, или ако му се и незнана допада, извади дар пак метне на сто; ако му се пак не допада, одмах устане па изиђе на поље а за њим сви његови. Ако момак метне дар на сто, онда ће дјевојачки отац или ко буде мјесто оца, рећи: „Синко, ако ти се момак допада а ти пређи па узми дар." Ако је дјевојци момак знан или ако јој се допада, онда она пређе и узме дар, па пољуби у руку најприје момкове старије па онда своје, а за тијем изиђе на поље. Она која је њу у собу увела, пољуби такођер све у руку па и она изиђе за њом на поље. То исто учини и момак, па изиђе на поље. Ако је момак из истог села, онда он оде својој кући; ако ли није из истог села, онда иде оној кући у коју су дошли и че-

кали да им проводаџија донесе одговор, а старији о-
стану још да се разговарају, и да уговоре кад ћеду
од стране дјевојачке доћи да виде кућу момачку. Ти
који иду кућу да гледе, зову се *угледачи* или *угле-
ђани*; они су обично отац дјевојачки и мати, и још
ко из куће, и обично иду на уговорени дан момачкој
кући гдје их дочека проводаџија (а ту се нађе обич-
но још ко од комшија или родбине момачке). Ако су
и момак и дјевојка из једнога села, онда угледачи иду
у вече и ништа не гледе око куће, него иду управо
у собу, па се онамо часте. Али ако су угледачи из
другога села, онда они најприје зађу с проводаџијом
по кући момачкој, те гледају какве су стаје по авли-
ји, јесу ли пуни кошеви и амбарови, шта има у по-
друму, па онда уђу у кућу те гледају какво је покућ-
ство, завирују под оџак да виде има ли доста смока,
па кад им се допадне како је све у кући, онда тек
посједају око стола, а момак онда дође лијепо обучен
те их пољуби у руку па изиђе одмах на поље, а ови
се почну частити и часте се до мркле ноћи, па онда
се љубећи растану, уговоривши кад ћеду на *јабуку
(прстен)* доћи.

Од тога доба дјевојка се сматра као испрошена,
и не иде никуд из куће, него спрема дарове. Друга-
рице јој њене обично помажу шити, а уз то пјевају
сватовске пјесме, а тако се и по цијелом селу пјева
она и њезин војно у сватовскијем пјесмама.

На уговорени дан дођу *јабучари* или *прстенџије*.
Они се довезу на двојим колима; на једнима је све-
кар и свекрва, а на другима стари сват и старосва-
тица и с њима момак, па тако иду управо дјевојачкој
кући. Кад већ дођу, онда се прво дозове свештеник

да испита младенце, па кад то буде, онда се младенци дарују: младожења да невјести дукате, а она њему кошуљу, по том она изљуби ове у руку па изиђе на поље, и онда се почне гостба, т. ј. ручак. Кад печење дође на сто, онда дјевојка дарује свекра и свекрву кошуљом и преда дар за све у кући и у роду, а ови за уздарје дају по дукат, талијер или коју цванцику, а и стари сват и старосватица добију какви дар. И тако веселе се и пјевају, а кад пођу кући, онда дјевојкине другарице на домаћинским колима прате јабучаре пјевајући пјесме, али не сватовске, него какве друге народне. Дјевјојка сједи између свекра и свекрве, загрливши обоје, и тако их донекле испрати. Послије „јабуке“ иде ко од момачке куће дјевојачкој да уговоре кад ће и гдје ће руво куповати и кад ће сватови бити. Дјевојка сама са каквом женом из своје куће иде на уговорени дан те бира себи вјенчано руво. Она себи по вољи вјенчано руво избира, а они који од момачке стране дођу да руво плаћају, не кваре јој вољу. Руво буде обично свилено, ако не све, а оно барем кецеља, а двије мараме, једна, која се носи на врату, и друга, која се носи на глави, и прслук, то већ мора бити свилено и код најсиромашнијих, јер за лијепијем рувом и оружјем наш народ највише мари, и та тежња показује да му је некада могуће било носити свилу и кадифу, кићено оружје и ђердане.

Уочи онога дана кад имају сватови доћи, један момак од рода дјевојачка узме чутуру пуну вина, на чутури вијенац од шимшира и бршљана, за вијенцем пешкир, па иде и сазива дјевојке у сватове. У вече скупе се дјевојке (њене другарице) па телеишу цвијеће што ће сјутра сватовима дати, и ту пјевају

сватовске пјесме, а гајдаш им свира. Од момачке куће тога вечера дође један посланик на колима, који се зове *„крцкало."* Крцкало донесе ђевојци сандук, у што ће своје ствари понијети, и донесе живога ћурка за печеницу. Крцкала зову и *„раним гостом,"* и њега дочекају са грајом: „Ево крцкала! ево нашег раног госта!" јер онда кад крцкало дође, сигурно је да ће и сватови доћи; зато га онако радосно и дочекају и с њиме се као са добријем вјестником веселе.

Сјутра дан још нигдје ни зоре нема, а дјевојачки брат или ко најближи од рода донесе котао воде, сам наложи ватру, воду угрије и унесе у одају, гдје ће се дјевојка купати (он јој и корито донесе). Кад се дјевојка окупа и обуче вјенчану кошуљу, онда је њезине другарице чешљају и плету јој косе пјевајући најжалосније сватовске пјесме од опроштаја, као:

1.

Сад мајка Милку *) по коси љуби:
Ој косо моја, жалости моја,
Док сам те плела, нисам те клела,
Већ сам те плела пак те љубила,
А јутрос сам те другоме дала.

2.

Заспала лепа Милка мајци на крилу,
Мајка је буди, у очи љуби,
У очи љуби, тијо беседи:
Пробудите се, очице чарне,
Па погледајте на беле дворе,

*) Или како је име дјевојци.

На двору су ти кићени свати,
Свекрови редом стоје, дара чекају.
Али беседи Милка девојка:
„Свекрови, родитељи, опростите мени,
„Мајка ме тајом дала, нисам ни знала,
„Па сам јој за то јутрос заспала. *)“

3.

Устала лепа Милка да косу чешља,
Да косу чешља, да свате чека,
А свати редом стоје, дара чекају,
Њима беседи Милка девојка:
„Сватови моји, опростите мени,
„Била сам млада, луда, нисам ни знала,
„Колико дара девојка справља.“

Код момачке куће уочи свадбе у вече купе се сви сватови. Два момка на коњма лијепо окићенијем и и на њима пешкири, са чутуром накићеном вијенцем иду те зову сватовске госте; кад пред коју кућу дођу прихвати им се чутура, и домаћин или ко други наздрави за срећног весеља; домаћица веже на чутуру пешкир. Тако се сазивају гости из села тога вечера, а гостима на страни пошаље се на неколико дана прије у лијепој шареној торби погача и чутура пуна вина, окићена вијенцем и пешкиром. Чутура се остави; онда позвани умијесе другу погачу, налију

*) За ову пјесму кажу да је спјевала некаква мајка, која је своју шћер натјерала да пође за недрагог, па онога јутра кад су имали сватови доћи, дјевојка од жалости умре, те кад су сватови дошли, нађу је мртву на материном крилу, а мати је онда почела ту пјесму пјевати.

чутуру свога вина и вежу цешкир, и по свом каквом момку пошаљу чутуру натраг. Тако се исто зову гости и родбина из села на неколико дана прије са чутуром и погачом. Дјевојке код момкове куће телеишу цвијеће исто као и код дјевојачке пјевајући разне сватовске пјесме, а момци (другови младожењини) почну се скупљати. Кад буде вријеме вечери, онда иду скупљени сватови мушки (који се „*пустосватице*“ зову) са гајдама по кума те га на вечеру допрате. Кад допрате кума, иду по старог свата па по ручног дјевера, па по војводу. Кад се сви искупе и посједају по старјешинству око стола, онда се донесе кадионица и преда куму; тада сви устану, кум очита молитву: „*Оченаш*“, и окади икону, дода кадионицу даље, те сав сто (совру) окади, па посједају. Онда ето војводе (који никако не сједа за сто) са једном читавом просјеченом тиквом, која је дотле о греди висила, па дође прво пред кума. Кум знајући шта то значи, одмах руком у ћемер па извади који грошић и спусти у тикву, то учини стари сват и дјевер, и сви остали сватови даду по крајцару, по двије, па кад тако сви по нешто даду, војвода обеси тикву опет о греду, и тада се донесе вечера, ма весеље не траје дуго, јер сјутра ваља им рано устати и спремати се, особито ако је дјевојка из другога села. Сјутрадан кад ваља по дјевојку ићи, кум први дође са свирцем (гајдашем) на колима момачкој кући. Остали како виде да је кум отишао, иду један за другим, и тако се искупе. Како ко од сватовскијех старјешина дође, сједне за сто на своје мјесто. Кад су већ сви дошли, онда кум рекне војводи да доведе младожењу. На то војвода доведе младожењу, који има на глави шешир окићен телеи-

санцим шимширом или рузмарином и пауновим перјем. Кад младожења у собу уђе, он пољуби кума и старог свата у руку, па сједне међу њих баш испод иконе онако са шеширом на глави. Сад дођу дјевојке и раздају сватовима телеисано цвијеће, најприје сватским старјешинама по старјешинству, послије сватовима, а ови за уздарје бацају на калајлију по коју крајцару. Онда се донесе што за јело, те сватови нешто мало ручају. Док се ово збива гајде непрестано свирају, и дјевојке пјевају сватовске разне пјесме, као:

Накићен Ранко *) по двору шета,
Шета, не шета, често погледа,
Да би л' му мила мома и сама дошла.
Ваљда је луда да сама дође,
Него му иште кола седмора,
Кола седмора, коње седмаке,
Коње седмаке, момке једнаке.
Њојзи ми Ранко отпоручује:
„Могу ти наћи кола седмора,
„Кола седмора, коње седмаке;
„Али како ћу момке једнаке?
„Како је кога мајка родила,
„Мајка родила и одгајила,
„Онаке ћу ти свате довести."

Кад је вријеме да сватови пођу, онда кум заповједи војводи да зове момкове родитеље и сроднике, да се опросте и да благослове, на које војвода ове искупи и у собу доведе. Онда им кум рекне: „Кумови, родитељи, подајте своме дјетету благослов, а ти куме (окренувши се момку) пољуби оца, мајку и све

---

*) Или како је име момку.

старије у руку, и ишти благослов, и изљуби се са браћом, сестрама и родовима. Момак приступи оцу и матери, пољуби их у руку и рекне: „Благословите ме!“ и онда га они благосиљају. Момак све старије редом љуби у руку, а с млађима, који се такођер ту сви искупили, љуби се, а они сви у глас вичу: „Срећно ти било! срећно и благословено!“ Ту се и сузе радости пролију, и кум се праштa и љуби, и њему вичу; „Срећан пут! Срећно путовали и натраг се вратили!“ Свирац за то све вријеме свира сватовски, а гости који у кући остају пјевају:

Заран, куме, заран, стари свате,
Заран нама снаху доведите,
Да донесе сунце у рукав'ма,
У недрима сјајнога месеца.

Онда сједају на кола, коњма је дотле повезала мати момачка пешкире, а гдјекоја мајка у радости својој веже и кошуље. Момак сједне са кумом, па и свирац ш њима; за кумовским колима иду старосватска, дјеверња, пак војводина; свак има по једну, по двије дјевојке на колима, и те се зову „*енђебуле*“. У који мах сватови пођу, у тај мах пуцају пушке, и сватовске енђебуле почну пјевати:

Сватови уранили, пут изгубили,
Девојка руком маше да им пут каже:
„Овамо, гости моји, ово су двори,
„Ово су двори, ја сам девојка,
„Ја сам девојка вашега момка,
„И ја ћу с вама ићи и ваша бити.“

Неки почну ту пјесму и овако:

Зазвони звоно рано и рано,

Устала лепа Милка *) да косу чешља,
Да косу чешља, да свате чека,
А свати уранили, пут изгубили и т. д.

Послије путем пјевају разне сватовске пјесме, све за путовање сличне, као:

1.

Дунавом плови дрво зелено,
Дунавом плови, град га се боји,
Али беседи дрво зелено:
Не бој се граду, не ћу на тебе,
Не ћу на тебе, већ мимо тебе;
Већ мимо тебе у Сарајево,
По лепу Милку, моју девојку:
То није било дрво зелено,
Већ је то био наш војно Ранко.

2.

Сунце на небо, свати на друме,
Ручни девере на сунце маше:
Послужи тако, сунашце јарко,
У моје снаје руво од злата,
Да не покисне злаћено руво,
Да јој не клоне зелени венац
И бео паћео на русој коси.

Кад већ дођу близу села из ког је дјевојка, ту их дочекају двоја, троја кола дјевојачке родбине и другарица што су пред сватовима изашли; ови иду напријед, а сватови за њима, и тако дођу дјевојачкој кући. Кад посилазе с кола, иду управо у собу, напри-

*) Или како је дјевојци име.

јед младожења, за њим кум и остале сватске старјешине и сватови. На доксату их дочекају двије дјевојке са пуним калајлијама телеисаног цвијећа, с којим сватове даривају. Момку даду најљепшу грану рузмарина, а он је задјене за шешир који држи једнако на глави, па га само у цркви скине.

Кад у собу уђу, поздраве се са домаћинима, па сватске старјешине сједају за сто. Момак сједне с њима онако под шеширом испод иконе, с десне стране кум, са лијеве стари сват, а дјеверски свекар до њега.

Дјеверска свекрва и дјевер иду по дјевојку, која је у којој другој одаји са својим другарицама. Врата су забрављена, на вратима стоји дјевојачки брат или сестра, или који рођак, и не пушта унутра док дјевер за снаху не плати. Кад се погодба сврши, иду унутра да облаче дјевојку у руво вјенчано, и онда јој које њене другарице, које са дјевером дошавше дјевојке, докле она очино руво свлачи, пјевају:

Свлачи, девојко, руво очино,
Очино свлачи, наше облачи,
Очино руво старо и повештано,
А наше руво, руво венчано,
Наше је руво лепше од тога,
Руво је ово од војна твога.

Кад почне вјенчано руво облачити, које јој дјевер парче по парче додаје, онда јој пјевају:

Срећно ти било руво венчано,
Срећно ти било и благословено.

Кад јој дјевер вијенац на главу меће, онда пјевају:

Полети бео цветак од ника поља,
Па паде лепој Милки на русу косу,

Милка га смеће, цвет се намеће:
Не смећи мене, Милка девојко,
Нисам ја цветак од ника поља,
Већ сам ја бео цветак ручног девера.

По томе један брат рођени или нерођени узме дјевојку за руку, остали сви за њима, па иду у собу гдје су свати.

Кад дођу у собу, онда сватске дјевојке пјевају:

Изведи, брате, сеју за руку!

А њене другарице одговарају:

Извео би је, ал' ми је жао.

Ове прве прихвате:

Кад ти је жао, што си је дао?

Онда сви скупа почну пјевати:

Зет се и шура договарају
Преко сабора с чарним очима:
„Изведи, брате, сеју за руку."
Извео би је, ал' ми је жао. —
„Жао не жао, ти си је дао."

Потом се сестра са братом пољуби, а брат са ручним дјевером, па му онда сестру преда. Дјевер узме предату сестру за руку, па је води да љуби у руку кума, старог свата, свекра и остале старије.

Сад кум зове родитеље и сроднике дјевојачке, да дјевојки благослов даду, па да се на вјенчање иде. Кад ови у собу дођу, онда им кум рекне: „Сад благословите ваше дијете." Тада прво оца, матер, па остале сродне љуби дјевојка у руку, ови је љубе и благосиљају, свирац свира, а сватске дјевојке пјевају:

Благослов иште Милка девојка
Од родитеља и рода свога:

„Ој родитељи, роде, благослов'те ме,
„Благослов'те ме, не прокун'те ме."

Па оду на вјенчање.

Кад с вјенчања кући дођу, корито пуно воде стоји на кућински врати, редуше све око њега с варјачама, не даду ником прећи док коју пару у корито не баци.

Како уђу, одмах посједају за сто; женски свати са невјестом удругу коју одају. Донесу куму кадионицу, кум кадећи икону и совру очита „Оченаш." Младожења све под шеширом сједи (јер се стиди да му се очи не виде) између кума и старог свата. Он не једе чорбу са резанцима да му не би дјеца балава била (не једе ни невјеста. Кад печење на сто дође, онда се устаје у славу Божју. Запале се вјенчане свијеће, тамјаном се окади совра. Чутуре, кумовска, старосватска, дјеверска, војводска, домаћинска и њине погаче донесу се на сто, кум прво узме своју чутуру и наздрави: „За лепе славе Божје, за лепе молитве, наше вере, и братске слоге, за љубав и здравље кумова и пријатеља, наши младенаца," пак трипут сркне, и свати вичу: „Амин!" Кум даде чутуру старом свату, овај онако исто наздрави, па дода дјеверу, а овај даље. Кад кумовска чутура совру обреди, узме куме чутуру старога свата, наздрави ш њоме на исти начин, па је да старом свату, овај даље, и тако кад све чутуре сто обреде, гасе се свијећекоје се војводи предаду, а овај их остави у дјевојчин сандук, онда опет сви посједају.Сад иде мати дјевојачка те изнесе пред зета кокош и погачу, зет је пољуби у руку, а дар преда војводи. Затим иде отац дјевојачки, ако нема оца, оно ко јој је најстарији, носећи пуну чашу вина, и у чаши један новац, по могућству дукат, талијер, цванцику, па приступи зету и на-

здрављајући пружи му пуну чашу, коју зет прими и пошто таста у руку пољуби, напије се из ње кол'ко може, чашу врати а новац задржи.

Кад буде вријеме да сватови пођу, онда се сви сватови искупе у соби. Ту дође и невјеста на и родитељи и остали сродни да се праштају. Док ово траје, дјевојке разне пјесме пјевају, као:

Опроштај иште Милка девојка,
Опроштај иште од своје мајке:
Опрости мени, мајчице моја,
Опрости мени и благослови ме,
Ја сада идем у туђу земљу,
У туђу земљу, међ' туђе људе,
Да туђег оца ја оца зовем,
Да туђу мајку ја мајком зовем,
Да братим туђу браћу и туђе сеје.

И другу:

Сад мајка Милку по коси љуби:
Ој косо моја, жалости моја!
Док сам те плела, нисам те клела,
Већ сам те плела па сам певала.

Сватске дјевојке изађу прве па посједају на кола, и док се невјеста, кумови и пријатељи у соби још праштају, оне пјевају:

Исночи сјајна звезда из ведра неба
И лепа Милка из златна стола,
Из златна стола и бели двора,
Од своје мајке и рода свога.

Момак невјесту за руку изведе, как је на прагу тренут испод своје руке окрене, као да би се она за њим окренула, по том сједне она на кумовска кола, он на старосватска, а дјевојке пјевају:

Сунце је над заодом, оће да зађе,
Милка је на поеду, оће да пођe,
Најмлађи братац пред коњма стоји,
Десницом руком за узде држи,
А левом руком на сунце маше:
Лако, полако, сунашце јарно!
Док ми се мила сеја с родом изљуби,
С родом изљуби, с мајком опрости.

С том пјесмом и на пут пођу. Кад близу момачке куће дођу, утркују се мустулугџије који ће прије отрчати да јави да свати иду, овога чека пешкир на једној мотки у стреју пободен, ког овај скине, па опет отрчи сватовима. Кад се већ зна да сватови иду, онда све редуше изађу у доксат, па пјевају:

Мустулук, мајко, мустулукција!
Ој мустулукција, ди су сватови?
Осташе се на мору возећи,
Вовар беше лепота девојка,
Све сватове на венцу превезе,
Младожењу на златном прстену.

Сватови кров село иду полако, јер свака кућа изнесе вина у знак да се младијенцима радују. Сватови пјевају:

Изађи пред двор, мајко, [illegible]
Да видиш, иде ли лепи Пера, води л' девојку,
Води л' девојку за десну руку.

Невјести у кола даду једно дијете, које се зове „наконче“ Ово она пољуби, па окрене, опет пољуби, па окрене, тако трипут, онда га опаше комадом беза, и врати натраг. Сад иде свекар да скида снаху с кола, кум не да без новаца, а свекар јој онда да какав новац, често и дукат, па је скине с кола, и донесе пред

кућу, ту је дочека свекрва, да јој у уста комадић шећера, две плетенице под пазува и два стакла с вином у руке, то она унесе у собу и метне на сто, (многа свекрва своју снаху по платну у собу уведе). У соби дочекају невјесту неколико старијих људи, н. п. стричеви из куће, који комшија, какав кум или пријатељ, сједећи за постаљеним столом, које невеста све у руку пољуби. Кум, стари сват, дјевереки свекар, сви се разиђу, само остане ручни дјевер уз своју снаху.

Овако су дошли сватови момачкој кући, а дјевојачки пратиоци, почем су сватове донекле испратили, ту по обичају играли коло, сватове још с вином нудили, с дјевојком се опростили, враћају се кући пјевајући:

Пратила лепу Милку сва браћа њена,
Пратили су је до горе чарне,
А кад су били сред горе чарне,
Најмлађи братац у гору зађе,
У гору зађе, пута не нађе,
Једва га нађе и двору дође,
А од жалости за својом сејом,
За својом сејом Милком девојком.

А кад већ близу куће буду, онда пјевају:

Не радуј се, лепе Милке мајко!
Ми идемо, Милку не водимо,
Оде Милка с кићени сватови,
Већ носимо један бео ручник,
С којим те је она поздравила,
Да утиреш твоје сузе с њиме.

Гости се и код дјевојачке куће ту целу ноћ веселе.

Код момачке куће кад буде вријеме вечере, иде гајдаш са тако званим пустосватицама по кума, старог свата, дјевера и војводу (чиновнике сватске), те их на вечеру зову. При вечери кад год кум, стари сват, дјеверски свекар вино пију, сватови вичу: „Амин сватови! кум вино пије.“ Тако свима од њи. Војвода никако не сједи за столом, он све двори и гледи да је поредак у сватовима, а млада стоји за леђи кума и старог свата, једну руку једном, а другу другом на раме метнувши, и тако их двори.

Послије вечере ишту свати допуштење од кума да смеду играти с младом, али свекар или ко плаћа да млада не игра, ко од сватова хоће да игра с младом тај да више па игра, и то се обично игра кетуше. Кад буде вријеме младеначком спавању, кум да војводи очима знак, овај све сватове окупи у коло, које сам с дјевојком поведе, то се коло живо игра, играчи подвикују, говоре потскочице свакојаке, тако се одигра и два и три кола, па тек младе из кола не стане! То буде овако: врата су од собе отворена, војводи кад се учини да је сватове довољно забунио, кад буде спрама врата, он брже с дјевојком напоље, онда тек коло дигне вику као да совра не примјети да дјевојке нема. Међу тијем војвода одведе дјевојку у подрум или какву стају, тамо где је младеничка постеља, и дјевојкин сандук, и гдје већ момак чека. Ту на сандуку дјевојачком постави се она кокош печена и погача што је мати дјевојкина дала, и то њи двоје вечерају, а војевода их нуди и двори. По вечери, на реч војеводину, изује дјевојка момка, а момак дјевојци скине вијенац и расплете јој косу, распаше је, и војевода их у постељи покрије, па их затвори. Кад дође у собу,

он узме чашу пуну вина, па пред кумовима наздрави младијенцима, вино испије, а чашу о врата разбије.

Сутра дан у развитку рујне зоре избаци војевода пушку на младеначки врати, да их пробуди, онда иде војводиница те младу повеже и накити, па је изведе. Млада пољуби прво свекра у руку, од ког какав дар добије, па онда све старије а млађе у образе, па се нареди онда како ће кога звати н. п. свекра башом, дјевера златом и т. д., онда свима сватовима полива да се умију, а свој пешкир који је за то спремила, и који се зове „поливаћи пешкир" држи на рамену, и даје те се убрисују. Кад се то сврши, онда сватови ракијају, па иду са свирцем кумовској кући, старосватској дјеверској и војводској; свуда су појени и чашћени, свуда играју и пјевају. Близу пред ручак иде војвода са жеником куму, старом свату и дјеверу; војвода носи чутуру са вијенцем од шимшира, о ком виси по који пешкир.

Кад је код домаћинове куће ручак готов, онда сватови и свирац иду по кума, старог свата и дјеверског свекра. Ови сви носе „*част*" т. ј. питу у тепсији, на пити печена ћурка или гуска, печење је све покривено колачима тако званим „шакама", отмјенији људи зову их марвишима, а у Србији зове се „шушањ;" „част" је та покривена чистим пешкиром, на пешкиру придјевена грана дућанскога цвијећа. На капији млада у најлепше руво, што је од оца донијела, обучена са ручним дјевером дочека кума, који дође са својом женом или којом снахом, пољуби га у руку, и отпрати до доксата, па се враћа да чека старог свата, по кога сватови оду. За старим сватом дође дјеверски свекар а неко и од војводине куће, па се сједа ручати. Како

чорба дође на сто, устају сви на молитву, читају „Оченаш,“ окаде пред иконом и по свој соври, па ручају.

Кад изиђе печење на сто, онда се износе и „*части*.“ Прво се стави кумовска, старосватска, дјеверска, војводина, па од осталијех свата. Онда се опет нале вјенчане свијеће, и устаје „у славу Божју.“ Кад се то сврши, онда војвода доведе момка, који пољубивши најприје кума и старог свата у руку, сједне међу њих. Онда се момку предају дарови, н. п. ако му је каква удата сестра или тетка, ујна, кошуљу донијела, онда му се предаје. Дар се преда свирцу, а свирац га размота, дигне у вис и од прилике овако говори: „Сестра брату дар предаје: танану кошуљу, лепо навезену, амин сватови! Сестра брату дар предаје.“ Кад кошуљу пред момка метне, онда овај устане, и пољуби се са оном која му је кошуљу дала. Тако иду сви дарови момку. Сад иде свекрва и носи дарове за сватове. Прво дар куму, старом свату, дјеверу; војеводи и осталим пустосватицама по пешкир, али то све свирац раздаје, и онда много лакрдије проводи, од прилике овако: „Свима сватовима на глас, овом и овом свату (како му је име) даје се пешкир кроз плот увођен, са коцем набијани,“ и т. д.

Кад се то сврши, онда је иоле прилично вријеме па се онда износи сто на поље, свет се сгрне у дворану, гдје су сватови, и ту велико коло игра. Кад је већ вријеме да се опет у собу иде, онда се око стола игра „*Јастучића*“ а то је: ухвати се велико коло око стола, којвица са каквим одрнаним за тај случај добро окрпљеним јастуком луди се по колу, док на једанпут не баци јастук ма пред кога од чланова чиновника

сватских. Како пред истог баци јастук, клекне на њега онај, пред кога је јастук' с овим се пољуби, прими јастук, па средом кола иде да баци јастук пред онога кога воле. Докле онај средом кола иде, свирац свагда свира неку игру: јастук мајко јастучића." Кад се тако сво коло обреди, и на послетку младожења јастук добије, он по колу тамо амо тумарајући пред своју младу клекне на јастук, и она клекне, пак се трипут пољубе, а коло се трипут хитро окрене, пјевајући: „иса, Иса, јастучића." Кад се већ млада и младожења пољубили, онда ко дочепа онај јастук грува њиме, док на послетку из њега не почне летјети перје као снијег, онда сватови бјеже у собу.

Ту се до пред зору части, млада никако те ноћи не леже, него двори кума. Кад куму буде воља да иде кући, а та воља дође обично у свануће, онда сви сватови хитро на ноге скоче да пале „*машале*." А какве су то машале? Од кукуруза у масти упражени чокови, па на један од древета шиљак натакнути. Тако сви и млада прате кума кући пјевајући пјесму:

Повила се бела лоза винова,
Аман винова!
Око тога белог града Будима,
Аман Будима и т. д.

Код кумовске куће дуго се части, играју и пјевају; одандје отпрате старог свата и војводу, пак се врате домаћинској кући, и сватови се разилазе. Тога дана је дјеверска част, на ручак дође дјеверов отац и мати, а позове се још ко и од комшија, кумова и пријатеља; у зору отпрати се дјевер, и тим је сватско весеље свршено.

Петога или шестога дана мијесе се погаче, па се иде младиној кући да се њен род у походе зове. Кад се недјеља дана наврши, онда ево похођана. Обично дођу троје њих или петоро, брат и сестра, и које братово дијете. Они донесу погаче, плетенице и друге колаче и удатој по какав дар од куће, па се ту часте три дана, трећега дана оду кући.

Млада до прве суботе у вече не иде никуд из куће, ни на сокак. У прву суботу у вече иде да пере дјеверу ноге. Она иде са заовом или с ким из куће. Кад опере свекру дјевеверском ноге, он јој по коју крајцару баци у котао. Ту се вечера, пјева и весели до неко доба ноћи. У прву недјељу у јутру иде млада лијепо накићена и обучена са новим тестијама и обраницом први пут на воду, њу води које женско из куће. У први правник води се нова млада у цркву. Нова млада свакога кога сретне љуби, старо у руку, младо у лице; кад дође на извор на воду, ту сваку водоношу пољуби. Нова млада лијепо обучена и накићена, кад њени старији иду из цркве, дочека их на сокаку и у руку их пољуби, а тако и све старе људе и жене који имају онуда проћи.

ДЈЕВОЈАЧКА ВРАЧАЊА У СРИЈЕМУ.

ШТА ТРЕБА РАДИТИ ДА СЕ СУЂЕНИК У СНУ ВИДИ.

I.

Уочи млада петка и недјеље, кад дјевојка вечера први залогај хљеба, умочи у со, метне у уста, мало прожваће па извади из уста у десну руку да остави суђенику; из руке тај залогај спусти (све да не спазе други) у кецељу и даље вечера. Кад вечера узме своју кашику, виљушку и нож (то све мора вечерајући употребити, макар само хљеба натакла на виљушку, ако ништа друго нема) предене у кецељу, па кад пође спавати узме огледало, огледи се и рекне: „Сјајно огледало као што сад мене показујеш те се лепо видим, тако ми у сну мом покажи мога суђеника.“ По том и огледало предене у кецељу, к том узме чунак и чешљеве, све метне у кецељу, замота и спусти на јастук гдје ће спавати, па стане пред икону те се моли Богу како зна, и онда кад већ у кревету буде метне ону кецељу под главу, прекрсти три пут мјесто под главом, опет очита молитву какву зна (понајвише „Оченаш“), и рекне: „Ја се теби молим Господи а Ти заповеди оном који ми је суђен, да ми дође на сан, ако је преко воде, ево му чуна и весла (чунак и кашика); ако је преко шуме, ево му сикире (нож); ако је трња и камења, ево му вила (виљушка), нека дође, ево му хљеба и соли да заједно једемо, чешљева да се очешљамо, огледала да се огледамо, па заједно на венчање да идемо.“

II.

Уочи млада петка и недјеље увати дјевојка паука, метне га у калем, са обе стране затисне калем лебом, па кад пође легати, спомене све свеце, прекрсти мјесто под главом три пут и рекне: „Пауче, ти се пењеш високо и по земљи, потражи мога суђеника па га доведи мени на сан; ако га доведеш, ја ћу те опет у јутру пустити да милиш по свету; ал' ако га не доведе́ш, ја ћу те удавити“.

III.

Кад дјевојка награди ткање, она тка а никад не мери колико је откала, па кад дотка, оног истог вечера метне то немерено платно под главу, моли се Богу, прекрсти три пут мјесто под главом и рекне: „Боже, који је мој суђени, пошљи га на сан, да премеримо ово платно, да у јутру венчаницу кројим њему и мени.“ По том легне на десну страну, и нипошто ни с ким ништа не говори, и ма да је ко шта пита, неће одговорити; у јутру кад се пробуди, само се чува да што не рекне док се не прекрсти и да у прозор не погледа. (Тако раде и код онијех другијех врачбина).

IV.

Кад дјевојка млад мјесец види (нов мјесец) али случајно, она стане одмах, прекрсти се, очита молитву какву зна у три пут, пак рекне мјесецу: „О сјајни месече на небу! ти видиш сву земљу и на

земљи оног који је мени суђен, учини да га и ја у сну видим, ма да је где у свету, опет он стоји на оној земљи коју ти видиш, а ја те земље узимам ево да метем под главу." Потом се сагне, узме прстима испод десне ноге земље, пак метне под главу кад стане легати, а дондје све на себи носи, онда прекрсти мјесто трипут, моли се Богу, легне на десну страну, ни с ким не говори и т. д.

V.

Дјевојка уочи младе недјеље даде скоро удатој дјевојци, т. ј. млади под вијенцима (кад тој по удаји дође прва млада недјеља) свој уплетњик, а ова га веже на своју косу, кад стане легати, и рекне: „Мој венац девојкин (по имену) уплетњик да ја под мојим венцем снијем уз кога ће стајати и венац предевати."

VI.

Кољива са вечерња уочи Тодорове суботе наручи дјевојка каквој баки да јој из цркве донесе, а она тај дан ништа не једе, у вече кад стане легати, моли се Богу у заборавак пред иконом кућевног празника, па онда мете кољиво под главу, прекрсти трипут мјесто под главом, легне на десну страну, ни с ким не ће говорити, већ се непрестано како зна Богу моли, док у молитви и не заспи.

VII.

Уочи младе недјеље, петка или вторника мете дјевојка седам сребрнијех цванцика под главу и моли се Богу, прекрсти оно мјесто под главом трипут, и рекне: „Од Бога суђени, не закасњавај више, већ дођи макар на сан да ове новце пребројимо, да за њи венчано руво идем купити.“

VIII.

Дјевојка уочи младе недјеље или петка оде у шуму при заласку сунца, па на којн бршљан бацило је залазеће сунце зрак, ондандје ускине грану, савије увијенац и рекне: „Сунашце на заоду! као што ти овај венац сада видиш, тако јасно и лепо дај да и ја у снуноћас видим онога који ми је од Бога суђен.“ Потом мете вијенац на главу и рекне: „Зелени вјенче, ту ћеш се осушити, ако не доведеш мог суђеног да те скине.“ Онда главу повеже марамом, да ко вијенац не спази, у вече моли се Богу, и тако с вјенцем на глави легне спавати.

XI.

На духове кад је црква зеленом травом посута, први дан на служби кад се први пут клечи, узме дјевојка мало траве испод десног кољена десном руком; други пут опет тако, трећи пут опет, онда од свега док се још клечи, савије вијенац, натакне га на десну

руку, тако га изнесе из цркве, пред црквом мане вијенцем на све четири стране свијета, говорећи у себи: „Богом суђени! ма где да си, пођи брзо за овим венцем, јер ће венац увенути а моје лице прецветати." Кад дође кући, вијенац обеси о икону, у вече га мете под главу, заклињајући суђеника, да дође док вијенац увенуо није.

ИМЕНА ГГ. ПРЕНУМЕРАНТА.

Ада.

Гдн. Драгутин Дадић, учитељ Српски кн. 1.

Арад (Alt-Arad).

Господа: *Ђ. Ј. Животић* VII-мо школац, кн. 10. — *Душан Ђермеков* V-то школац. кљ. 10. — Александар Петровић, ученик V. гим. разреда у Араду. Свега кн. 21.

Баваниште.

Гдн. *Пера Мильковић,* богослов, кн. 4.

Баја.

(Од Г. *Милана Андрића,* правника.)

ГГ. трговци: Лазо Атанацковић. — Ђуро Атанацковић за синове: Стевана, Тошу и Лазу. — ГГ. Милан Андрић, правник. — Васо Урсић, правник. — Мито Благојевић. Свега кн. 5.

Бијела Црква (у Банату).

Herr Michael Novakovits, k. k. pensionirter Steueramts-Controlor. кн. 1.

Бањалука (у Босни).

(Од Г. *Василија С. Пелагића,* професора и управитеља бањалучке богословије.)

Господин *Василије С. Пелагић,* професор и управитељ бањалучке богословије, за сиротне ученике у бањалучкој богословији, кн. 10. — ГГ. *Ђорђије Делић* за сиротне ученике у бањалучкој богословији кн. 5. — *Јово Кнежић,* за сина Алексу и ћерку Савку кн. 2, и за сиротне ученике кн. 3. — *Јово Пиштелић* за синове Саву и Никицу кн. 2, и за сиротне ученике кн. 3. — *Петар Митровић,* помоћник у бањалучкој богословији за себе кн. 1., а за сиротне ученике кн. 3. — Преч. Г. *Прото Трифун Јунгић,* парох бањалучки кн. 2. — ГГ. *Васо Јакшић* за сина Тодора кн. 2. — Тодор Пиштелић за ћерку Љепосаву. — Јевта Адамовић. — Саво Сурутка. — Риста Спаијћ. — Јанаћ Ђ. Зита. — Спасоје Бабић. — Јова Окановић. — Јова Библијћ. — Васиљ Наумовић. — Преч. Г. поп Симо Ескија. — ГГ. учитељи основних школа: Прокопије Трифуновић. — Тодор Малешић. — Риста Митриновић. — Димитрије Јакшић. — Никола Ненадовић. — Лазар Кневић. — Михаил Ђурковић. — Саво Пиштељић. — ГГ. ученици богословије бањалучке: II. разреда: Митар (Душан) Вучковац. — Голубовић. — Јова Клепић. Свега кн. 54.

(Од Г. *Косте Угринића.*)

Г. Јово С. Билбија, трговац. кн. 1.

Биоград.

(Од Г. *Ђорђа Р. Пантелијћа* I. секретара министарства правде.)

Господа: Јован Мариновић председник државнога савета. — Рајко Лешјанин Министер правде. — Филип Христић члан државнога савета. — Јован Гавриловић члан државнога савета. — Алекса Романовић началник Мин. правде. — Ђ. Р. Пантелијћ I. секретар. Мин. правде. — М. Дамјановић II. секретар Мин. правде. — Панта Срећковић професор у великој школи. — Сава

Сретеновић I. секретар Мин. просвете и црквени дела. — Ђорђе Петровић председник касац. суда. — Јован Илијћ члан касац. суда. — Никола Крстић члан касац. суда. — Јеф. Барлов члан касац. суда. — Ст. Вељковић члан касац. суда. — Матија Матић члан касац. суда. — М. Ковановић члан касац. суда. — Сава Грујовић члан. касац. суда. — М. Прајзовић секретар касац. суда. — М. Бучовић секретар касац суда. — Ђорђе С. Симић. — Милосав Протић члан апелац. суда. — А. Ј. Ђурић члан апелац. суда. — Мил. Лешјанин члан апелац. суда. — Павле Спасић секретар апелац. суда. — Лука Сарић столон. у Мин. унутраш. дела. — Стеван Јовановић рачуноис. гл. Контроле. — Стеван Рајичевић фактор држ. књигопеч. — *Иван М. Мрк. Вуковић,* члан суда Црноречког а родом из Јадра из Велика села послао за 1 књигу 2 дуката ц. — Панта Савић I. писар. Мин. правде. — М. Поповић I. писар у Мин. просвете и цркв. дела. — М. А. Јоксимовић члан суда окруж. Подринског. — Теофило Спасојевић члан суда оруж. Подринског. — Коста Денић члан суда окруж Подринског. — Љубомир Јовановић рачуновод. суда окруж. Подринског. — Коста Радовановић практ. суда окруж. Подринског. — Цветко Јездић трговац у Лозници. Свега књ. 36.

Бауцен (у Саксонији.)

Књижарска трговина Смољара и Пеха, књ. 100.

Беч.

(Од стране *краљевске дворске канцеларије Хрватско-Славонске.)*

Пресвијетла Господа савјетници: Огњеслав Утјешеновић — Острожински. — Ливије Радивојевић. — Господа дворски тајници: Стјепан Вочинчић. — Ђорђе Крестић. — Господа дворски перовође: Данило Станковић. — Др. Наполеон Шпун-Стрижић. — Иван Маршо. — Пероводни пристав: Господин Иван Живојновић. — Господин Др. Валтазар Богишић, чиновник на ц. к. дворској библиотеци. Свега књ. 9.

Његово високопреосвештенство Господин *Михаил Феодоровић Рајевски,* митровани прота код Руске посаобине у Бечу и кавалер многијех великијех ордена Рускијех, књ. 15. — Бл. Господин Феодор пл. Демелић. — Гдн. Блаж Јурковић, ц. к. подпоручик у гарнизону Коморанском. — Гдн. Велимир Барбарић, ц. к. чиновник при касационом суду. — Пречасни Гдн. Др. Јован Мали, префект у Пазманеуму Бечком. — Господин Јовановић, секретар барона Сине. — Господа: Богољуб Секулић, ђак. — Аксентије Мародић, академички вјештак. — Јоца Николић, Брођанин. — Васа Булић, медицинар. — Коста Бошковић, правник. — Андрија С. Јаковљевић, правник. — Josip Šlintner, učenik VIII. gimn. razreda u Zagrebu. — Šiketanc učenik VIII. gimn. razreda u Zagrebu. — Сергије Томић, реалац у Бечу. — Stephan Kućak. Госпођица Софија Алексић. — Г. Пера Видаковић, родом из Санада. Свега књ. 33.

Бечеј Српски.

Српска школа, у комисију, књ. 10.

Босанска Градишка.

(Од Г. *Василија С. Пелагића,* професора и управитеља бањалучке богословије.)

Високопреч. Г. прота Стојан Угреновић. — ГГ. Петар Љубишић, учитељ. — Јово Љубоје. — Божо Љубоје. — Сима Стефановић. — Лазар Мостић. — Сима Пиштељић. — Алекса Вуић. — Стојан Стојнић. — Илија Чолаловић. — браћа Лука и Васо Савићи. Свега књ. 11.

Будва.

(Послао Г. *Вуко Верчевић,* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Високопреч. Гдн. Гаврил Руцовић, протопресвитер и парох Будвански. — Преч. Гдн. Лазар Давидовић, парох Браицки. — ГГ. трговци: Јован Анђеловић. — Костантин Маркићевић. — Преч. Гдн јереј Митар Ковачевић. — ГГ. Лазар Верчевић. — Јоко Тановић. — Ђуро Ђаконов Зец. Свега књ. 8.

Будим.

Благородни Гдн. Максим Луданћ, жупанијског судбеног стола савјетник, кн. 1.

Вараждин (у Хрватској.)

(Од Г. *Себастијана Жепића,* кр. професора гимназ.)

Бл. Господа: Францели Бартол, учитељ на реалци. — Павић Армин, кр. учитељ гимн. — Вежић Владислав, одвјетник у Вараждину. — Ваљавец Матија, кр. учитељ гимн. — Бертић Ватрослав, мјерник у Вараждину. — Забравац Вјекослав, сатник у Вараждину. — Књижница кр. гимназије Вараждинске.
Свега кн. 7.

Велики Бечкерек.

Господин Александар Трифунац адвокат. — Гдн. М. Релић, економ у В. Бечкереку. — ГГ. Прока Поповић, чизмар, за сина Данила ученика VII. гим. разреда у Сегедину. — Коста Андријевић, ученик VII. гим. разреда у Сегедину. Свега кн. 4.

Вилна (у Русији).

Његова Екселенција Господин *Иван Петровић Корнилеф,* Попечитељ Виленскаго учебнаго округа, кн. 4.

Винковци.

(Од Господина *Фрање Шљерца,* професора.)

Пречасна Господа: Марко Јанковић, парох и професор. — Габро Бабић, професор вјеронауке. — Гдн. Фрањо Шљерац, професор. — ГГ. трговци: Мито Јанковић. — Стево Георгевић. — Јово Капамажић. — Грегор Јанковић. — Александар Ненадовић. — Јован Харабел. — ГГ. учитељи: Атан. Стојадиновић. — Илија Солтаковић. — Гдн. Валентин Јанежић пуковни лечник. — Господа ц. к. поручници: Перо Јовановић. — Стево Милојевић. —

Марко Дејановић, пуковни кројач. — Г. Мито Теодоровић, чизмар. — Г. Мијо Михајловић, чизмар. — Г. Урош Јанковић, ћурчија. — Г. Стојан Митровић, абаџија — Г. Васа Миросављевић берб. помоћник. — Г. Петар Стојановић, сапунџија. — Госпођа Марија Поповић, удовица. — Г. Васа Поповић, бојаџија. — Винковачка гимназија. — ГГ. ђаци Винковачке гимназије разреда III. Светозар Веселиновић. — разреда IV.: Јулије Домац књ. 2. — Пајо Стефановић. — Габро Мауковић. — Виктор Лаурић. — Ђорђе Павловић. — разреда VI. Јосип Марковић. — разреда VII. Адолф Албрехт. — разреда IV.: Стеван Георгевић. — Лазо Петровић. — Мирослав Радда. — разреда VIII.: Људевит Ејхбергер. — Анте Келлер. — Мијо Брашнић. — Ђока Милашиновић. — Разреда V.: Ђорђе Стефановић. — Светозар Кушевић. — Никола Поповић. Свега књ. 43.

Врдник манастир.

(Од Госпођице *Милице Стојадиновића.*)

Преч. Господин Данило Петровић, архимандрит. — Преподобни Господ. Самуило Јовановић, јеромонах. Свега књ. 2.

Врдник село.

(Од исте.)

Господ. Стефан Видаковић, трговац — Госпођица Милица Стојадиновића. Свега књ. 2.

Вршац.

(Од Г. *Симе Бакића,* учитеља Вршачког.)

Његово Високопреосвештенство Господин Владика вршачки Емилијан Кенгелац. — Високопречасни Гдн. прота вршачки Филип Трандафиловић. — Пречасна Господа: Нектарије Димитријевић, протођакон. — Бранко Стојановић, парох вршачки. — Ђорђе Вукашиновић, парох вршачки. — Ђорђе Радак, парох Средишки. — Бранко Кенгелац, парох Средишки. — Бранко Стојадиновић, парох Подпорњански. — Есеј Панић, парох Јабучки. — Стева Бошковић, капелан протин. — Корнелије Павковић, ђакон Месићки. — Господа: Тима Кнежевић, званичник у пензији. — Јоса

Г. Јорговић, бињежник. — Господа учитељи Вршачки: Ника Илкић. — Мита Акимовић. — Бранко Раић. — Гдн. Мита Ф. Поповић, правник. — Гдн. Ђорђе Токин варошки писар. — Гдн. Пера Стефановић изучени богослов. — Поштенородни ГГ. трговци: Гавра Е. Обрадовић. — Јоса Обрадовић. — Зарија Пантић. — Пера Е. Јовановић. — Лаза Милошевић. — Ника Поповић. — Александар Фрачка. — Паја Обрадовић трговац из Бокше. — Лаза Радак, — Фила Гердец. — Јоца Савић трговац из Јабуке. — ГГ. Јован Матеић, сапунџија. — Ника Богдановић, опанчар. — Јоца Богдановић, опанчар. — Јоца Миљков, чизмар. — Пера М. Мариновић, сапунџија. — Пера Ковачевић, кројач. — Жива Теодоровић, касапин. — ГГ. економи: Васа Токин. — Вита Ђорин. Макса Ђорин. Свега књ. 40.

(Од „*Уредништва Вршачке Куле.*“)

Поштенородни ГГ. трговци: Никола Мештеровић. — Јован Остоић. — Данило Милошевић. — Ђока Д. Митрашин. — Коста Г. Обрадовић. — Тоша Г. Ђорђевић. — Тома Петровић. — Пера Формаћ. — Никола Теодор. — Лаза Е. Недељковић. — Бл. Гдн. Др. Михаило Деметровић, лечник. — Поштенородни ГГ. кабаничари: Божидар Теодор. — Коста Богосављевић. — Арса Токић. — Поштенородни ГГ. економи: Ђорђе Мештеровић. — Ника Мандукић. — Бл. Господа адвокати: Др. Ђока Милосављевић. — Тима Деметровић. — Светозар Пеша. — Бл. Гдн. Стеван Савић, бележник у Врањуцу. — Поштенородни ГГ. Мита Поповић, арендатор. — Светозар Мандукић, обручар. Свега књ. 22.

Вуковар.

(Од. Г. *Васе Марковића,* трговца.)

Господа: Светозар Кушевић, врховни жупан Сремске жупаније. — Павле Мачвански кр. суда Председник. — Ђорђе Контић, кр. суда Подпредсједник. — Господа присједатељи кр. суда: Ђорђе Ђорђевић. — Томо Хорвашић. — Милан Маринковић. — Лазар Руварац. — Гдн. Ђорђе Стојаковић кр. државни одвјетник. — Гдн. Јован Миковић, срем. жуп. вел. Судац, — Гдн. Димитрије Марковић, ср. ж. поч. Судац. — Гдн. Ђорђе Вуковић, ср. ж. поч. Судац. — Гдн. Риста Михајловић, кр. бињежник. — Гдн. Бранко Рогулић др., ср. ж. Под-биљежник. — Преч. Гдн. Кузман Станић парох. — Преч. Гдн. Илија Перкаћански капелан. — Господа од-

вјетници: Павле Грчић. — Симо Филиповић. — Миша Рогулић. — А. Пеичић Др. — Гдн. Ђока Поповић, спомоћник. — Гдн. Павле Војводић кр. чиновник. — Гдн. Јован Јовановић кр. чиновник. — Гдн. Павле Поповић, жупанијски чиновник. — ГГ. стр. трговци: Коста Михајловић стр. — Ђока Михајловић. — Јован Михајловић. — Димитрије Бирра. — Г. Аћим Радошевић, чизмар. — Г. Никола Поповић. — Гдн. Иван Рогулић, медицинар. — Г. Гавро Плавшић, гимназиста. — Гдн. Павле Георгијевић Др. из Зомбе. Свега књ. 32.

Гилад (код Чакове).

Г. Ђурица Т. Лазић, трговац, књ. 1.

Градац (Gratz).

(Послани из Градачког гарнизона од Г. *Љубомира Стаића,* ц. к. стражмештера у 29. пешачком полку.)

Пречасни Господин Платон Георгијевић, ц. к. војени свештеник у 29. пеш. полку. — Гдн. Сава Адамовић, правник. — Господа: Милутин Секулић, ц. к. подпоручник у 29. пешач. полку. — Јоан Надашки, ц. к. подпоручник у 14. коњаничком хузарском полку. — Миша Петровић, ц. к. кадет стражамештер. — ГГ. ц. к. фирери: Илија Станковић. — Прока Цветков. — ГГ. ц. к. фрајтери: Милош Филипов. — Теодор Урошев. — Лазар Литричин. — Г. Стеван Стефановић ц. к. војник у 29. пешачком полку. Свега књ. 12.

Господин Др. Грегор Крек, професор, књ. 1.

Дубица.

(Од Г. *Косте Угриновића.*)

ГГ. трговци: Теодор Ервaћанин. — Миша Чолак. — ГГ. ђаци: Манојло Хрваћанин, ђимназиста V. разреда новосадске српске ђимназије. — Мојо Хрваћанин, ђимназиста IV. разреда. — Светозар Ервaћанин, ученик V. разреда више реалке у Градцу. Свега књ. 5.

Дубровник.

(Од Госп. *Лазара Лучића.*)

Имераторско-Руски консул, колежски Савјетник, Господин *Константин* витез *Петковић,* књ. 5. — Царско-Отомански ген. консул Господин *Антун Пржић,* књ. 3. — Господин *Владимир Јонин,* Секретар при Руском консулству, књ. 5. — Његово сијатељство Господин кнез Нико Пучић, подпресједник саб. Далматинског. — Његово Сијатељство Господин кнез Медо Пучић, народни пјесник и списатељ. — Господа: Петар Будмани, списатељ. — Иво Др. Казначић, списатељ. — Фрањо Гргуревић, професор. — Пречасна Господа: Стјепан Скурла, каноник. — Антун Казали, пјесник. — Ловро Кукуљица, професор Богословије. — Петар Франасовић, парох у Трстеному. — Мато Водопић, парох у Лападу. — Иван Стојановић, парох. — Божидар Јанковић, православни парох. — Јово Новаковић, православни Свештеник и учитељ. — Племенити Госпедин Јеро Наталић, чиновнк при Окружном Суду. — Господа: Антун Мартекинић, чиновник при Окружном Суду. — Јово Милаковић. — *Браћа Бошковићи,* књ. 5. — Никола Путица. — Христифор Лучић. — Јово, пок. Пет. Опухића. — Милош Марић. — Михо Ковачевић. — Христифор Мичић. — Ђорђе Ник. Ковачевић. — Ђуро, пок. Ник. Ковачевића. — Јосиф Калик. — Јово Бравачић. — Петар Ђурасовић.— Петар Марић. — Ђорђе Гркавац за кћер Даринку. — Алекса Јевтановић. — Никола Милишић за сина Лука. — Михаило Комненовић. — Васо и Ђорђе Алексић. — Ђорђе Чучковић. — Петар Кнежевић. — Лука и Цвјетко Перовић. — Никола Дамјановић. — Јово Кнежевић. — Стјепо и Симо браћа Мариновићи. — Иво Л. Ђурић. — Славјанска читаоница — Српско-народна Училона. Свега књ. 65

(Од ГГ. браће *Бошковића.*)

ГГ. браћа *Бошковићи,* књ. 5. — *Српско-народна школа,* књ. 5. — Г. Ника Путица, књ. 2. Свега књ. 12.

Дужи манастир у Херцеговини.

(Послао Г. *Вук Верчевић* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Преподобни Гдн Мелентије Перовић, игуман манастирски и члан Мелџиза, књ. 2. — ГГ. Јанићије Перовић. — Прокопије Јанковић. — Јевстатије Гаћина. Свега књ 5.

Ђаково.

Његова Екселенција пресвијетли Господин *Јосип Јурај Штросмајер,* бискуп Сремски и Босански и витез многијех ордена, књ. 50.

Ђурђево (у Влашкој).

(Од. Г. *Андрије Јоановића.*)

Господа: Андрија Јоановић. — Милан Карацић. — Стефан Врапчевић. Свега књ. 3.

Ердевик (у Сријему).

(Од Г. *Аксентија Јанковића,* трговца.)

Преч. ГГ. Косма Лонгиновић, парох. — Глигорије Илијковић, парох. — Бл. ГГ. Јоан Ђорђевић, срезки лекар. — Гавра Миладиновић, бележник. — Лазар Лукић, срезког Суда Писар. — Госпиђица Мица Видаковић. — Поштенородни Господари трговци: Јоан Станковић. — Стеван Миатовић. — Јоан Крсмановић. — Аксентија Јанковић. — Г. Сима Миросављевић, лончар. — Г. Коста Мојић, економ у Бингули. Свега књ. 12.

Житомишљић манастир.

(Послао Г. *Вук Верчевић,* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Високопречасни Гдн. Серафион Перовић, архимандрит манастирски и почастни ордена обдарник. књ. 2.

Загреб.

(Од Г. *В. Јагића,* гимназијалнога професора и члана југослав. академије.)

Господин Др. Фр. Рачки, предсједник југосл. академије. — Господин Ђ. Даничић, секретар југосл. академије. — Краљевска

велика гимназија Загребачка. — Господа кр. гимн. професори: В. Бабукић. — J. Мацун. — Фр. Брадашка. — Фр. Мајкснер. — Иван Кучек. — В. Јагић, гим. професор и члан југосл. академије. — Гдн. Петар Зоричић, кр. реални професор. — ГГ. Ђаци: гимназије Загребачке осмошколци: Милан Шлосер. — Тушкан Грга. — Гимназије загребачке шестошколци: Иван Малин. — Мирослав Дворшћак. — Верниħ Роберт. — Жугчић Стјепан. — Врбанић Ђуро. — Краљевић Томо. — Ковач Драгутин. Свега кн. 19.

(Од Г. *Петра Корака,* официјала намјестничкога вијећа.)

Господа: Мато Месић, професор на правостолној академији. — Др. Петар Матковић. — ГГ. Књижар Загребачки, *Галац,* кн. 20. — *Петар Корак,* официјал намјестничкога вијећа, кн. 8.
Свега кн. 30.

(Од. Г. *Сава М. Мартиновића,* капетана Црногорског.)

„Звезда", друштво Српске омладине. — Преч. Гдн. Марић, каноник. — Гдн. Јосип Турели, равнатељ. — Гдн. Ђ. Дежелић. — Гдн. Ј. Живковић. — ГГ. Мијо Крешић, грађанин. — Црнадак, трговац. — Гдн Михаил Јуришић, правос. свећеник. — ГГ. Ђуро Гавела, трговац. — Александер Зденчај. — В. Диздар, трговац. — Арсеније Јовић. — Велимир Гај. — Гдн. Крсто Петровић Његуш. — Гдн. Перо Срдарев Мартиновић за сина Мила. — ГГ. Димитар Гутеша. — Пав. Ђорђевић. — Пав. Чавловић. — Иво Мартиновић. — Гдн. Саво Батрићевић Његуш. — Фердо Гај. — Фрањо Шиц. — Ф. Вуксановић. — Гдн. Паво Врањешевић, кр. чиновник, за сина Душана. — Г. Е. Арешић. — Гдн. Крцо Петровић Његуш — ГГ. Радован Мартиновић, богослов. — Петар В. Мартиновић. — Станко Вукасовић. — Никола Вучковић. — ГГ. правници: Милан Хацић. — Гавро Ђурђевић. — Лука Марјановић. — Анте Вуковарац. — Јоан Муачевић. — Гавро Јовановић. — Матија Босанац. — Никола Куглер. — Мијо Ткалчић. — ГГ. Крсто Н. Ђурчија. — Јован Јовановић, гостионичар. Свега кн. 41.

Čitaonica gr. katoličkog sjemeništa u Zagrebu. — Gospoda: Pajo Leber, bogoslov III. godine, кн. 2. — Гдн. Фрањо Старчић, богослов надбискупије Загребачке. — Čitaoničko družtvo u kr. pl. konviktu. Свега кн. 5.

Задар.

(Од високопреч. Г. *Герасима Петрановића,* архимандрита и члана консис.)

Високопреч. ГГ. Архимандрит Крчки Јеротеј Ковачевић. — Архимандрит Консистор. Герасим Петрановић. — Протопресвитер. Дамјан Доброта. — Преч. ГГ. Јеромонах Амвросије Колунџић. — Јован Јавор, парох Скрадински. — Антоније Радуловић, парох Брибирски. — Бл. Господин Божидар Петрановић, савјетник намјестничкога вијећа у Задру и витез руског ордена св. Ане II. реда. — ГГ. Сава Драгишић, трговац Скрадински за синовца Саву. — Василије Бједов, доброст. Скрадински. — Симеон Лалић, доброст. Скрадински. Свега књ. 10.

Земун.

(Од Г. *Васе Василијевића,* трговца.)

Библиотека Српска. — Господа: Петар Јовановић, ђ. к. мајор и каваљер. — Милош Радојчић, Др. медицине и физикус. — Јаков Миланковић, Др. медицине. — Игњат Сопрон, типограф. — ГГ. трговци: Стеван Јоксимовић. — Алекса Д. Јовановић. — Светозар Л. Јовановић. — Максим Костић. — Василије Василијевић књ. 2. — Г. Јован Пециковић, златар. Свега књ. 12.

Карловци (Горњи).

(Од пречаснога Господина *Николе Беговића,* проте.)

Заводи: Славна читаоница народна — Кр. Гимназија. — Српска школа. — ГГ. трговци: Констант. В. Барако. — Живојновић Михаил. — Драгосавац Драгосав. — Крек Александар. — Живојновић Коста. — Бањанин Дане за синовца Ђуру. — Господа официри: Бунчић Јово, ц. кр. пуковник. — Стипановић Перо, ц. кр. капетан. — Беговић Перо, ц. кр. капетан. — Родић Јосип, ц. кр. надпоручик. — Пречасна Господа свјештеници: Живковић Нико, катихета. — Прица Симо, намјестник у Корјеници. — Грбић Миле, парох из Подлапаче. — Грбић Јово из Босне. — Живковић Радивој из Садиловца. — ГГ. Српски учитељи: Боровица Лазо из Садиловца. — Грбић Исо, из Крбавице. Свега књ. 20.

Карловци (Сријемски).

(Од Г. професора *Јована Живановића.*)

Господин Јован Пантелић, директор, за гимназију. — Господа професори: Павле Кречаревић. — Ник. Пеклар. — Лука Зима. — Јос. Житек. — К. Радуловић. — Сава Стојшић. — Гдн. М. Николић, надпоручник. — Г. Јован Поповић, трговац. — Г. Јован Марковић, агент. — Пречасни Гдн. Сава, игуман Кувеждински. — Г. Фрања Радуловић, трговац. — Гдн. Александар Тедић, лекар. — Јован Павловић. — Гдн. С. Живковић, капетан, — ГГ. ђаци: Данило Шорак. — Стев. Јаношевић. — Петар Радуловић. — М. Адамов. — Ђ. Крстић. — Мита Смољановић. — Јован Борјанов. — Живан Николајевић. — Ђорђе Шајновић. — М. Кајгановић. — Т. Стојановић. — Никола Косановић. — Борић. — Мудринић. Свега књ. 30.

(Од Г. *Мите Недељковића,* ученика VII. гим. разреда.)

Преч. Господа: Ђорђе Војновић, протосинђел. — Иларион Руварац, синђел. — Исидор Коларовић, архимандрит Ковиљски. — Јустин Болић духовник и Митрофан Павловић намјесник Ковиљски. — Бл. Господа: Стеван Ристић, адвокат. — Др. Милош Раић, народ. секретар. — Преч. Господа: Самуило Пантелић протођакон. — Данило Петровић, архимандрит раванички. — Сава Орловић, патр. Капелан. — Танасије Поповић, протојереј карловачки. — Васо Константиновић и Ђорђе Поповић свећеници Карловачки. — Васо Николајевић, свећеник голубиначки. — Бл. Господа: Стево Лазић и Васо Пасковић, професори. — Вилип Мариков, надпоручник. — Александар Барајевац, варош. полицај. — Јеладија Петковић и Гавро Мишковић, варош. канцелисте. — Павао Хајалер, варош. наредник. — Јосиф Радуловић, медик. — Високопоштовани ГГ. грађани: Ђорђе Станковић. — Александар Остоић, за синовицу Софију. — Коста Павловић. — Светозар Јанковић. — Александар Радовановић. — Јевто Балтовић. — Илија Д. Павловић. — Тошо Чакић. — Арсеније Ранковић. — Арсеније Нинковић. — Александар Јовановић. — Јосиф В. Поповић. — Васо П. Маринковић. — Јован Д. Јовановић за синове Ћиру и Стевана. — Кузман Јанић за Емила Мијајловића. — (Гђа Софија Јанић за Софију Недељковић.) — Јован Д. Клисарић. — Никола Чакић. — Ђорђе Илић. — Јован Поповић Тадић за ћер Јулку. — Младен Симоновић, реалац. — Глишо Терек, приправник. — Андрија Јов. Шешеринац. — Гавро Павловић. — Младен Радуловић, гимназијалац. Свега књ. [illegible]

Кесинц.

(Од Г. *Ђорђа Јовановића,* учитеља српског у Темишвару.)

Г. Герасим Дабић, трговац. кн. 1.

Кнез (у Банату).

Преч. Гдн. Никола Николић, парох, кн. 1.

Кикинда (велика).

Гдн. *Ђорђе Радак,* адвокат, кн. 10

Котор.

(Послао Г. *Вук Верчевић,* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Поштенородни ГГ. трговци: Спиро Бјеладиновић. — Шпиро Квекић. — Саво Мариновић за синове Павла и Јована. — Дамјан Мариновић. — Филип Мартиновић за кћер Јованку. — Шпиро Огњеновић за сина Стефана. — Шпиро Петровић. — Петар Рамадановић. — Стефан Радивовић. — Браћа Стојковићи. — Александар Вулић. — Гдн капетан поморски Томо Липовац. Свега кн. 12

(Од преч. Г. *Вука Поповића,* свештеника и катихете на ц. к. реалним школама.)

Високопречасни Гдн. Архимандрит Арсеније Чурлић викар Боко-Которски и почаст. члан консисторије. — Пречасна Господа: Хрисантије Николајевић игуман Бањски. — Вук Поповић, ц. к. катихета. — Високоучени Господин Јосиф Перичић, управитељ ц. к. реалне гимназије. — Поштенородни ГГ. трговци: Филип Мартиновић. — Ристо Милић. — Гдн. Филип Радичевић, тајник слав. сената Црногорског. Свега кн. 7.

Кула.

(Скупио Гдн. *Ђена Павловић,* лицејиста.)

Преч. Господа свештеници: Максим Јанковић. — Лазар Максимовић. — М. Лазар Трифуновић. — Госпођа Дафина Пав-

ловића за кћер Софију. — ГГ. Петар Часар. — Стева Поповић, учитељ. — ГГ. трговци: Александар Кириловић. — Александар Станковић. — Арса Јовановић. — Танасија Кириловић. — Гавра Лукић. — Г. Радослав Чолак, Сомборац, трг. помоћник.

Свега књ. 12.

Кумане (код Меленаца).

Поштенородни Г. Кузман Борјанов (Weinschankspächter), за сина Јована. књ. 1.

Лаћарак.

(Од Гђице *Милице Стојадиновића.*)

Госпођица Драгиња Петровића, књ. 1.

Липова.

(Од Г. *Ђорђа Јовановића,* учитеља српског у Темишвару.)

Г. Илија Ђорђевић, чизмар, књ. 1.

Љубљана (Laibach).

Herr Karl Dežman, Custos des Landesmuseums in Laibach, књ. 1.

Мајдан (у Босни).

(Од пречаснога Господина *Николе Беговића,* проте.)

ГГ. трговци: Зурнић Перо. — Браћа Живковићи. — Јефтановић Нико. — Г. Маринковић Дионисије, учитељ. Свега књ. 4.

Манастир Бездин.

(Од. Преч. Г. *Јосифа Максина,* јерођакона манастира Бездина.)

Преч. Господа: Арсеније Стојановић, јеромонах. — Коста Ишванеску, парох Секусићки. — Јосиф Максин, јерођакон. — Бл.

Господин Антоније Мункач, доктор Печкански и Station Бездински. — Г. Миливој Радин, искушеник. — Г. Јова Алексин, кројач мунарски.
Свега кн. 6.

Манастир Грабовац.

(Од Г. *Јована Бољарића,* под-учитеља Сачког.)

Преподобни отци: ГГ. Николај Бошњак јеромонах. — Севастијан Добрић, јеромонах. — ГГ. Лазар Бошњак, старатељ и тутор школе. — Јефто Комадиновић, учитељ Сачки, за унуку Милеву. — Земљедјелци: Георгиј Пауновић за свога сина Стевана. — Васа Берић. — Стако Мијатовић за своју дјецу: Драгу и Стеву.
Свега кн. 7.

Манастир Ходош.

Пречасни Гдн. Самуило Брашованов, јеромонах, кн. 2.

Мостар (у Херцеговини).

(Послао Г. *Вук Верчевић,* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Његово високородије Росиски конзул, Господин Алексије Кудрјавцев, кн. 2. — Његово високородије Господин Јован благор. Капо-д'Истрија, секретар Росиског консолата. — Његово Високопреосвештенство Архијериј Митрополит Херцеговачки, Господин Прокопије, обдарен Султанским орденом Меџидије IV. степена, кн. 2. — Високопречасни Господин Архимандрит Јоаникиј Памучина, обдарен царско-Росиским орденом св. Анне III. степена и напрсним крстом. — Преподобни Гдн. Леонтије Радуловић, јеромонах манастира Дужи и Ефимер Мостарски. — Пречасна Господа пароси: Милутин Говедарица. — Петар Божић. — Преподобни Гдн. Дионисије, јеродјакон Митрополитски и граматик. — Господа учитељи: Јован Перовић. — Василије Ивезић. — Алексије Чокорило.
Свега кн. 13.

Нова Градишка.

(Од Г. *Косте Угринића.*)

Г. Андрија Шеатовић, трговац, кн. 1

Нови сад.

(Од Г. *Александра Гавриловића,* професора.)

Гимназијска библиотека. — Пречасна Господа: Андрија Монашевић, парох и катихета гимназијски. — Јефта Вукадиновић, бивши професор гимназијски а сада парох у Врбац и тамошње младежи катихета. — Гдн. професор *Александар Гавриловић,* књ. 20. — Господа: Димитрије Јосић, учитељ IV. глав. разреда. — Лазар Илијћ, учитељ IV. глав. разреда жен. — Јован Угљешић, III. разреда жен. — Григорије Барумовић, гимназ. професор. — ГГ. ђаци гимназијски: разреда VII.: Милан Јовановић. — разреда VI.: Алекс. Мушицки. — Светозар Искрић. — Разреда IV.: Мат. Јовановић. — Коста Шијачки. — Мојс. Хрваћанин. — Разреда II.: Димитрије Николић. — Разреда V.: Коста Бањац. — Стев. Јефтић. — Јован Максимовић. — Јован Марјановић. — Душан Перишић. — Димитрије Сечански. — Сим. Стојшић. — Богољуб Милетић.

(Скупљени преко ђака *Милоша Карапанџића.*)

Пречасни Господин Максим Папић, прото жабаљски. — Преч. Гдн. Дим. Миклушевић, парох жабаљски. — Преч. Гдн. Стев. Кирић, парох Фелдварски. — Преч. Гдн. Милош Папић, спомоћник проте Жабаљског. — ГГ. Стеф. Радосављевић, учитељ Жабаљски. — Сава Поповић, учитељ. — ГГ. трговци Жабаљски: Петар Сарајлић. — Богољуб Папић. — Г. Алекса Алексић за кћер Јелену. — Г. Јован Анђелић VII. разреда гимназијалнога ђак. Свега књ. 52.

(Од Г. *Дана Јов. Прице.*)

Госпођице Српкиње из Лежимира и љубитељке читања: Бранка Казимировића. — Мара Поповића. — Госпођа Дафина Зинђифа, Румљанка. — Високоучени Господин Ђорђе Поповић, уредник *„Напредка* и *„Данице“.* — Господин Милан Димитријевић, професор. — Гдн. Павао Себишановић, филозоф. — Гдн. Дане Јов. Прица. Свега књ. 7.

Осијек.

(Од Г. Др. *Васе Атанасијевића,* првог градског физика.)

Православна осјечко-српска црква за своју библиотеку. — Преузвишени господин граф Петар Пејачевић вировитички,

славне жупаније вировитичке Велики жупан, ц. к. Коморник и дјејствителни тајни Савјетник, Властник реда царс. аустр. Леополдовог, и реда Исусовог светог оца Папе. — Високородни господин Теодор Срета Радосављевић, витез посавински, ц. к. Ђенерал-Мајор, славне тврђе Осјека заповједник, Властник реда царск. аустр. Леополдовог и пруског црвеног Орла, Командер саксонског Албрехтовог и Спаситељевог грчког, затим отоманског реда Меџидије и Крста за војене заслуге. — Веленожни Господин Марко Тајичевић, краљев. Жупанијско-вировитичког судбеног стола Предсједник. — Високородни господин Барон Данило Рајичић, бриньски. — Поглавита господа: Стефан Величковић, кр. жупан. вировитичког судбеног Стола Подпредсједник. — Давид Миланковић и Матија Бајић, вировитичког судбеног Стола Савјетници. — Лазар Давидовић, слав. жупан. виров. Поджупан. — Стефан Ђурђевић, слав. жуп. вир. средоточни Судац. — Милош Миланковић, слав. жуп. вир. велики Судац. — Петар Георгијевић, слав. жуп. виров. благајник. — Петар Малић, слав. жуп. виров. Одвјетник. — Коста Крестић, слав. жуп. виров. Рачуноиспитатељ. — Васа Аргировић, слав. жуп. виров. Писмохранитељ. — Милан Атанасијевић, слав. жуп. вир. зачастни биљежник. — Јоца Живановић, жупан. судбене Канцеларије Равнатељ. — Петар Атанасијевић, истражни Судац. — Никола Живановић, градски старјешина. — Пајо Коларић, градски старјешина. — Матија Стојановић, градски старјешина. — Васа Атанасијевић, градски велики биљежник. — Јован Нешковић, градски Благајник. — Анта Јовановић, први градски подбиљежник. — Александро Лужински, градски земљомјер. — Пречасни господин Јован Јаношевић, православне осјечко-српске парохије Администратор. — Поглавита господа одвјетници: Стефан Недељковић. — Анте Стојановић, — Исидор Исајловић. — Никола Видковић. — Поштенородни господари: Димитрије Тајичевић, трговац и градски заступник. — Павле Радановић, трговац. — Јован Тајичевић, трговрц. — Глиша Аргировић, трговац и градски заступник. — Марко Аксентијевић, трговац и градски заступник. — Паја Радојичић, трговац. — Јован Гавриловић, трговац. — Јоца Мороквашић, трговац. — Александро Ђорђевић, трговац. — Јоца Марковић, трговац. — Коста Девић, трговац. — Васа Радановић, иконом. — Станко Петровић, грађанин и гостионик. — Јоца Вајин, — грађанин и гостионик. — Ђока Лазић, епитроп. — Васа Харшањи, епитроп. — Благонадеждни Андрија Милић, петога гимназијалнога разреда ученик. Свега књ. 47.

(Од Г. *Паје Радојчића,* трговца.)

Поштенородни ГГ. Васа Пауновић, марвени трговац. — Јован Апостоловић, чизмар. — Ђоко Николић, пиротехник, за сина Александра. — Коста Ђекић, абаџија. — Леша Муачани, опанчар. — Јоцо Баин, грађанин. — Теодор Сенић. — Перо Саблица. Јоцо Лончарић. — Митар Банац. — Милан Муачанин. — Стево Милосављевић. — Мита Вучковић, ћурчија из Белог брда. — Ђоко Милутиновић, трг. помоћник из Н. сада. — Владимир Трифуновић, грађанин. — *Паја Радојчић,* трговац, књ. 5.

Свега књ. 20.

Падеј.

Гдн. Г. Паланачки, књ. 1.

Пакленица (у крајини Славонској).

Herr Mitar Vukotić, Realitätenbesitzer, књ. 2.

Панчево.

(Скупио Г. *Аврам Шајковић.*)

Бл. Гдн. Др. Конст. Пеичић, физик варош. — Преч. Гдн. Васа Живковић. парох и катихета. — Бл. Гдн. Вукомановић, Мајор у пенсији. — Гдн. Каменко J. Јовановић, трговац. — Преч. Гдн. Бранко Раић, ђакон. — Књижница велике реалке. — Бл. Гдн. Бугарски, капетан у пенсији. — Гдн У. В. Јовановић за сина Радивоја. — ГГ. трговци: Н. Крчадинац. — Стево Врањешевић. — Петар Николић. — Коста Димитријевић. — Б. Д. Николић. — Евта Стојаковић. — Јоан Јелачић. — Н. С. Јелачић. — А. Критовац. — Васа Константин. — Ђорђе Јагодић. — Арс. Бошковић. — Лука Јанковић за сина Косту. — Браћа Павловићи. — Георгије Калиновић. — Момир Боројевић. — Павле Предић за сина Ђоку. — Гдн. Жика Стојковић, учитељ I. разреда. — Г. Живко Јоановић за сина Васу. — Г. Атанасије Кранчевић, трговац. — Г. Ћира Поповић, абачж. за сина Душана. — Г. Миша Илић за сина Ђоку. — Г. Никифор Писаровић за сина Тиму. — Гдн. Јов. Илијћ, учитељ II. разреда. — Г. Пера Живановић за сина Ђоку. — Г. Милан Вуић за сина Јована. — Г. А. Голубовић за кћер Јулијану. — Г. Коста Стојановић, трговац. — Г. Ник. Мирковић за сина Лазара. — Г. Јоца Кирјаковић за сина

Косту. — Г. Стеван Николић за сина Перу. — ГГ. трговци: Тана Станисављевић. — Бранко Мишковић. — Љубомир Суботић. — Светислав Лукић. — Г. Мих. Димитријевић за сина Светозара. — Гдн. Илија Тишма, ц. к. канцелиста. — Г. Панта Вуић за сина Василија. — Гдн. Георгије Антонијевић, Магистр. писар. — Гдн. Георгије Крњац, Магистр. писар. — Г. Александер Е. Барјактаровић, реалац. — Г. Ђуро А. Јовановић. — Г. Андрије Марковић за сина Мишу. — Гдн. Димитрије Ђорић, магистрат. Саветник. — Гдн. К. Ауер, магистр. писар. — Гдн. Андр. Петровић, Адв. писар. — Г. Петар Владисављевић, трговац. — Гдн. Др. Касапиновић. — Г. Ђока Милошевић, трговац. — Г. Ник. Драгичевић. — Гдн. Димитр. Козаров, учитељ I. разреда. — Г. Гига Барић, трговац. — Г. Недељ. Барић за сина Јеврема. — Г. Васа Барић за сина Јоцу. — Г. Никола Ђ. Мишковић. — Гдн. Др. Л. Гаћански, адвокат. — Г. Ђока Васић. — Г. Живко Марковић. — Г. Сава Живковић за сина Божидара. — Г. Дим. Ивковић, цркв. служ. — Бл. Гдн. Димитрије Чобић, школа народ. управитељ. — Г. Авр. Шајковић за сина Владимира. — Г. Паја Вуић из Ст. Бановаца за сина Перу. Свега књ. 71.

Г. *Стеван Врањешевић*, за своје пренумеранте у Панчеву. књ. 20.

Пардањ.

Преч. Гдн. Ђорђе Петровић, парох. — Гдн. Јоца Стојанов, учитељ Мохолски. Свега књ. 2.

Песницхофен (у Штајерској.)

Preč. Gospodin Vicenc Gersak, kaplan v Jarenini, књ. 1.

Пешта.

(Од Г. *Мише Димитријевића*, правника.)

ГГ. Васа Арсенијевић. — Илија Вучетић. — Милан Бирвалски. — Миливој топонарски. — Јован Ђурић. — Ђорђе Звекић. — Миша Димитријевић. — Влајко Мајински. — Јован Крстић. — Милован Јанковић. Свега књ. 10.

Гдн. М. Купусаровић, правник. — Гдн. Јован Бурназ, питомац у Текелијануму. — Гдн. Урош Девић. Свега кн. 3.

Плашки.

Његово високопреосвештенство Господин епископ Горњо-Карловачки *Лукијан Николајевић,* кн. 10. — Пречасни Гдн. *Петар Мандић,* српски свештеник, кн. 7. — Господа: Јован Бућан, ц. к. тривијални учитељ. — Мијајло Лемаић, народни учитељ. Свега кн. 20.

Пожун.

(Од. Г. *Ђорђа Мијатовића,* тајника „*Слободе*“.)

Дружина „*Слободе*“ за своју књижницу. — ГГ. Паја Жупански. — Душан Надашки. — Суботић Јован. — Ђорђе Трифунац. — Цветко Арновљевић. Свега кн. 6.

Гдн. Ђорђе Мијатовић, лицејиста у Пожуну. — Гдн. Јован Поповић, ђак. Свега кн. 2.

Праг.

(Од Г. *Пере Димитријевића,* техничара.)

ГГ. Пера Димитријевић из Н. сада, техничар у Прагу. — Јован Димитријевић за синове Ђорђа и Владана у Н. саду. — Стеван Ћурчић, ђимназиста у Вашархељу (у VI. разреду). Свега кн. 3.

Пријєдвор (у Босни).

(Од пречаснога Господина *Николе Беговића,* проте.)

ГГ. трговци: Ковачевић Лазар, кн. 2. — Стефановић Миле. — Браћа Вукићи. кн. 2. — Марић Перо. — Шешлић Симо. — Митриновић Симо. — Антоновић Тешо. — Димић Јово. — Поповић Симо. Свега кн. 11.

Сава.

(Од Г. *Јована Бољарића,* под-учитеља Сачког.)

Г. Јован Бољарић, под-учитељ Сачки, једну књигу своме брату Светозару, VI. школе ученику, за спомен. — ГГ. Вицо Куртешанин, кнез, за своја два сина: Божидара и Јефту. — Алекса Красић, кројач, за своју ћерку Софију. — Земљеђелци: Ђуко Срђановић за свога унука Цвјетка. — Лазар Крестић за свога сина Стевана. — Авакум Сечујац за своја два сина Петра и Павла. — Павле Десанчић за свога сина Ђуру. — Симо Сечујац за своју унуку Цвјету. — Никола Урсић. — Мојсеј Пауновић. — Ђорђе Мијатовић, ковач, за свога сина Драгутина. — Димитрије Крестић, ковач. — Стеван Дробљановић, гајдаш, књ. 2. Свега књ. 14.

Санад.

(Од Г. *Теодора пл. Брановачког,* српског учитеља.)

Преч. Г. Ђура Иконић, свештеник. — ГГ. Јован Табаковић, бележник. — Дина Надрљански, економ. — Јован Павлетић Хрваћанин трговац. Свега књ. 4.

Св. Иван.

Пречасни Гдн. Петар Петровић, књ. 1

Сегедин.

(Од Г. *Данила Поповића,* ученика VII. гимназијалног разреда и књигонабавитеља „*Слоге*".)

Госпође: Емилија Среманц. — Катарина Хариш. — Ана Зора. — Јелисавета Крестић за кћер Ирину. — Госпођице: Ана Милић из Мартоноша. — Катинка и Марија Николић. — ГГ. трговци: Пера Милић. — Лаушевић и Стојковић. — Рувим Крстекалић. — Земљеђелци из Сирига: Макса Недељков. — Порфир Накашки. — ГГ. ђаци гимназијални у Сегедину: разреда VIII.: Владислав Николић из Врањева. — Разреда VII.: Велизар Тубић, из Алибунара. — Пера Путник из Срп. св. Петра. — Разреда VI.: Богољуб плем. Јеремић из Мартоноша. — Владислав Домба из Вел. Бечкерека. — Лаза Црњански из Иланџе. — Сава Клес из Вел.-Бечкерека. — разреда V: Александер Ср. Јоано-

вић из Вел. Бечкерека. — Младен Рашковић из Вел. Бечкерека. — Ђура Веселиновић. — Разреда IV.: Љубомир Жупунски из Сараволе. — Ђорђе Милић из Н. сада. — Арсен Танасевић из Меленаца. — Разреда III. Теофан Рашковић. — Гдн. Јован Дамјановит, одвјетник у Сегедину. Свега књ. 25.

Сегсард.

(Од. Г. *Јована Бољарића,* под-учитеља Сачког.)

Г. Андрија Марковић Кречар за супругу Персиду и сестре Анку и Катинку. књ. 1.

Секаш (код Липове).

Гдн. Лазар Вуковић притјажатељ секашки, књ. 1.

Сента.

(Од Г. *Теодора пл. Брановачког,* српског учитеља.)

Преч. Гдн. Петар Мариковић, парох из Црне баре. — Пречасни Гдн. Тимотије Бранковић, парох и конзисторијални член, за унука Милисава, ученика II. ђимназ. разреда. — Господин Стеван Лукачевић, под-бележник мађистрата Сенћанског. — ГГ. економи: Јаков Крагујевић. — Димитрије Риђички. — Гдн. Симеун пл. Каракашевић, приправ. — Г. Тимотеј Димитријевић, пекар. — Г. Алекса Летић, трговац из Санади. — Гђа. Софија Арадска, трговкиња из Сенте. Свега књ. 9.

Сентомаш.

(Од Г. *Јована Настића,* учитеља.)

Преч. Господа: Симеон Маински, свештеник. — Лазар Каћански, ђакон. — ГГ. Гавра Матић, економ. — Лазар Михајловић, учитељ. — Тоша Манојловић, трговац. Свега књ. 5.

Сењ.

Prečasni Gospodin Jerolim Žagar, profesor bogoslovja. — Преч. Гдн. Лазар Поповић, парохије Администратор. — Gospodin

Franje Petračic, profesor gimnazijski. — Društvo Duhovne Mladézi Sjemeništa Senjsko-Modruškoga — Gospodin Josip Vukelič, bogoslov četvrte godine. — Г. Тошо Милиннћ, трговац. — Gospodin H. Luster, knjigoveža, кн. 2. Свега кн. 8.

Сисак (у Хрватској).

Gospodin Adam Resanović, strazmeštar slobodnoga i povlastjenoga trgovišta u Sisku. кн. 1.

Смирна.

(Од пречаснога Г. *Вука Поповића,* свештеника и катихете на ц. к. реалним школама.)

Благородне Госпође: Полексија Јовановић. — Хариклија Л. Катурић за своје синове: Слава и Јовицу кн. 2. — Благородни Господин Саво Поповић, благајник при Аћенцији Лојда Аустријскога, за себе и за свога братанића Уроша, кн. 2.

Свега кн. 5.

Сомбор.

(По азбучноме реду.)

Г. Александар Поповић, трговац.—Господа: Антоније Коњовић, грађански Начелник Сомборски. — Аркадије Николић, адвокат. — Велимир Грегоровић, жупанијски писар. — Гавра Дракулић жупанијеског судбеног стола приседник. — Георгије от Јеремић, жупанијски под-одветник.—Пречасни Гдн. Димитрије Поповић Наместник и парох Сомборски, конзистор. члан, и катихета у јавном приправничком заводу Српском. — Господа: Димитрије Поповић општински бележник у Стар. Керу. — Ђока Атанацковић, под-бележник Сомборски. — Пречасни Гдн. Ђорђе Бранковић, прота Сомборски конзистор. члан, народних основних школа окружни као и приправнич. завода управитељ. — Господа: Ђорђе Кировић, сенатор Сомборски. — Исидор Стојковић, почасни под-бележник Сомборски. — Јован Бељански, III. разреда главно-основне школе Сомбор. учитељ. — Јосиф Колапса, жупанијске грунтовнице деловођа. — Јоца Митермилер, жупанијске грунтовнице адјункт. — Коломан Ловић,

жупанијске груптовинце адјункт. — Константин Стојковић, жупан. судбеног стола приседник. — Милан Гргуров, суплепат природних паука на Сомбор. реалци. — Милан Поповић старији, жупан. груптовнице адјункт. — Милан Поповић, жупан. груптовнице оправник. — Г. Милош Миланков, кројач. — Г. Милош Николић, трговачки помоћник. — Господа: Никола Ђ. Вукићевић, приправнички професор, главно-основне школе Сомборске управитељ, и „*Школскога Листа*" као и „*Пријатеља младежи*" уредник. — Никола Лугумерски, сенатор Сомборски.—Др. Ђика Максимовић, велики бележник Сомборски. — ГГ. трговци: Никола Тодоровић. — Никола Хариш. — Гдн. Павао Деметровић, жупанијски писар. — Г. Павао Петровић, трговачки помоћник. — Паја Станимировић, трговац. — Господин Петар Зако од Бајше, други под-жупан Бачки. — Преч. Гдн. Сима Костић, реалне и главно-основне школе Сомбор. катихета. — Господин Сима (Мимо) Леовић, адвокат, за сина Озрена. — Г. Сима Стојшић, трговац. — Гдн. Стево Чордаров, правозаступник. — Г. Тоша Грујић, трговац. — Господа: Урош Јовановић, жупанијског судбеног стола архивар. — Урош Шимић, сенатор Сомборски. — Књижнице: учитељско-приправничког завода Српског и читаонице сомборске. Свега кн. 40.

Српска Кларија.

Пречасни Господин Богдан Куамановић, парох, кн. 1.

Српска Неузина (у Банату).

Пречасни Гдн. *Павле Телечки*, свештеник, кн. 4.

Српска Паланка.

(Од Г. *Петра Савића*, учитеља II. разреда.)

Поштенородни: ГГ. Јоан Стојаковић, трговац и школски надзиратељ. — Стефан Георгијевић, трговац и епитроп црквени. — Јоан Пушин за кћер Милеву. — Земљедјелци и љубитељи читања: Лака Данилов. — Срећко Кузманчев. — Танасија Данилов. — Тома Радаков. — Г. Илија Пилић за сина Стефана, уче-

ника II. разреда. — Танасија Радаков, земљедјелац и љубитељ читања. — Г. Петар Савић, учитељ II. разреда. Свега књ. 10.

Српски Итебеј.

(Од Г. *Мише Панића,* биљежника.)

Господа: Ђура пл. Емануел. — Коста Илијћ, економ. — Јаша Векецки из Јарковца књ. 2. — Трива Раић IV. год. правник. — Сима Лонгиновић, свећеник. — Аран Ракић за кћер Марију. — Младен Протић, економ. — Миша Панић, бележник. — Исидор Крецул, учитељ, за сина Саву. — Господ. Ђ. Ф. Врнцић, трговац. — Гига Ракић за сина Милоша. — Земљедјелци: Арса Раић. — Мита Пејачки, кнез. — Илија Раић. — Јоца Стелкић. — Лаза Црњански. — Иса Радловачки. — Жива Отаљев. — Теја Лонгиновић. — Јевта Раић. — Зака Николић. — Тривун Стоја. — Каритон Отаљев. — Танасија Пејачки. — Госпођа Ана Ракић за кћер Јелену. — Госпођице: Александра Јанковић, свећеничка кћи. — Нанка Ђорђевић дев. учитељка у В. Бечкереку. Свега књ. 28.

Српски Чанад.

(Од. Г. *Јована Ивковића,* слушатеља политехније.)

Преч. Господин Андрија Путић, свештеник. — Бл. Гдн. Стефан Протић, адјункт, за сина Андрију. — ГГ. Митар Зарић, спахијски служитељ. — Стефан Зарин, магазинер. — Арсен Оберкнез, шумски каплар. — Викентије Поповић, спахијски пандур. — Васа Данилов, земљедјелац. — Пера Вукчин, земљедјелац. — Јован Ивковић, слушатељ политехније. Свега књ. 9.

Стара Градишка.

(Од Г. *Косте Угринића.*)

ГГ. трговци: Пајо Павловић. — Илија Чолановић. — Коста Угринић. — Гдн. Васа Павловић, књ. 3. Свега књ. 6.

Стара Кањижа.

(Од Г. *Тодора пл. Мирилова,* учитеља и актуара Ст. Кањижког.)

Бл. Гдн. Тодор пл. Мирилов, учетељ и актуар Старо-Кањижки. — ГГ. трговци и становници Старо-Кањижки: Пантелеимон Пилић. — Јоан П. Поповић. — Г. Михаило Панић, кројач и становник Старо-Кањижки. Свега књ. 4.

Суботица.

(Од Г. *Ђура Манојловића,* свршенога правника.)

Књижница сл. српске опћине. — Г. Ђуро Гојковић, учитељ женских школа. — Госпођица Мимица Радића. — Гдн. Милан Милосављевић, правник. — Гдн. Јосип Хаџић, грунт. протоколиста. — ГГ. трговци: Мита Стојковић. — Лука Арадски. — ГГ. трговачки помоћници: А. Бр. Јовановић. — Јосим Станисављевић. — Гдн. Ђуро Манојловић, свршени правник. — Гдн. Божидар Вуић, ц. к. поштар. Свега књ. 11.

Темишвар.

Господин *Ђорђе Јовановић,* српски учитељ за пренуmeранте из Темишвара. књ. 14.

Тење.

(Од Г. Др. *Васе Атанасијевића,* првог градског физика.)

Пречасни господин Александро Седларовић, парох тењски и преч. А. Е. М. консисторијума, као и славне Жупаније вировитичке присједатељ, књ. 1.

Требиње (у Херцеговини).

(Послао Г. *Вук Верчевић,* ц. к. Аустријски конзуларни Агент у Требињу.)

Бл. Господин *Вуко Верчевић,* ц. к. Аустријски Агент-Конзул, књ. 12. — Гдн. Томо Свилокос, пословођа. — Г. Манојло Ћеловић за сина Тома. Свега књ. 14.

Трст.

Бл. Господин Др. Јован Бурати, савјетник намјестничкога вијећа у Трсту. — Преч. Господа: Саватија Кнежевић. — Вићентије Кнежевић. — Господа: Драго Поповић. — Ђорђе Ивановић. — Јово Ковачевић. — Јован Поповић. — Шчитомир Виљхер. — Ферко Крсник. — Матија Жванут. — Иван Лаутман. — Хаца Доксат. — Фердинанд Конић. — Антоније Зорман. — Јован Димовић, Српски учитељ. — Велимир Г. Лумбардић, Херцегновљанин. Свега књ. 16.

Турија.

(Од ГГ. *Симе Стефановића Раље* *) и *Вељка Поповића*, мушке школе учитеља.)

Сентомашани:

Пречасна Господа: Петар Чолић, намјесник и окружних школа надзиратељ. — Јован Цветковић, парох Фелдварски. — Господа: Марко Пејовић, Црногорски капетан. — Ђорђе Славнић, правник. — Чедомиљ Бошљаковић, девојачке школе учитељ. — Васа Нићин. — Михаил Дејановић, учитељ Бечејски. — Александар Вуић, учитељ у Гложани. — Ђорђе Вуић, III. разреда реалац.

---

*) Вриједни овај и честити човјек и родољуб Српски, *Сима Стефановић Раља,* скупио је 15 пренумераната на ову књигу, али њему не бијеше суђено да их сам амо пошаље, него његов пријатељ Г. *Вељко Поповић,* Српски учитељ у Турији, скупивши још 6 пренумераната, послао је једне и друге са тим грозним гласом да је *Сима Стефановић Раља* 14. Сеп. о. г. на Крстов дан у вече у кући између више друштва с поља кроз прозор од некаквог зликовца из пушке убијен.

Штета до вијека за њиме што је морао тако погинути од душманске руке у младости својој. Он се заузимао свагда са љубави и с вољом око свачега чиме је знао да ће своме роду какову корист учинити. Тако је он свагда био и вриједни скупитељ пренумераната на дјела *Вукова,* која је *одбор* до јако наштампао. Лака му била земља и вјечити му спомен био!

— ГГ. трговци: Аца Миловanчевић из Стар.Врбаса. — Тоша Стојнић. — Јован Манојловић. — Милан Јоцић. — Милутин Петровић. — Аврам Н. Дунђерски. — ГГ. Глиша Манојловић. — Коста Манојловић, економ. — Младен Манојловић. — Стеван Раган. — Браћа Р. Стефановићи. — Адам Николић, мушки кројач. Свега књ. 21.

Х.-М.-Вашархељ.

Гдн. Иван Пачу, ђак, књ. 1

Цетиње (у Црној гори).

Гдн. Илија Рамадановић за себе и своју ћерку Драгињу и сина Љубомирка, књ. 3.

Чаково (у војводовини).

Гдн. Ђорђе Ј. Мича, књ. 1.

Шибеник.

(Од Преч. Г. *Теофана Поповића,* свештеника и учитеља.)

Библиотека српског Општества. — Преч. Г. Теофан Поповић, Свештеник и учитељ. — Г. Спиро Ковачевић, учитељ. — Преч. Г. Јосиф Мркица, каноник. — Преч. Г. Беламарић, каноник и управ. норм. школа. — Preč. Gospodin pop Vicko Čelar, župnik na Vodicah. — ГГ. трговци: Крсте С. Кулишић. — Ђуро Лешић. — Глишо Вујновић. — Г. Ђуро А. Јовановић, ученик. — Г. Шпиро Покрајац, ученик српске школе. Свега књ. 11.

Date Due

Demco 293-5